

**Фондация
“ТАЙМ - Екопроекти”**

**ПОТРЕБНОСТИ ОТ
ИЗГРАЖДАНЕ НА
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА
ПРИРОДОЗАЩИТНО
ОБРАЗОВАНИЕ В
БЪЛГАРСКОТО
ОБЩООБРАЗОВА-
ТЕЛНО УЧИЛИЩЕ**

ДОКЛАД

Възложител: ПРООН
Проект №: BUL/98/G31
Название на проекта: Биологично
разнообразие
Договор №: 01-011

Септември, 2001

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА В ТЕКСТА	4
ОБОБЩЕНИЕ	5
ПРЕПОРЪКИ	12
УВОД	15
ЧАСТ I. СИСТЕМАТА ЗА УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ	19
1. Въведение	19
2. Структура на образователната система	20
3. Съдържание на образованието	21
4. Организация и управление на системата	23
5. Осъществяване на взаимодействия – училище и социална среда	26
6. Учебни материали.	26
7. Институционална подкрепа за ПЗО	27
8. Подготовка и квалификация на педагогическите кадри	28
ЧАСТ II. АНАЛИЗ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ НА ПЗО В ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНАТА ПОДГОТОВКА НА УЧЕНИЦИТЕ	31
1. Въведение	31
2. Позиция на ПЗО в учебния план	32
3. Възможности за ПЗО в ДООИ за УС.....	35
4. Позиция на ПЗО в учебните програми	38
5. Възможности за ПЗО чрез междупредметни връзки	39
6. Позиция на ПЗО в системата на оценяване.....	39
ЧАСТ III. АНАЛИЗ НА НАЛИЧНИТЕ РЕСУРСИ ЗА ПЗО В МОМЕНТА И ПОТРЕБНОСТИТЕ ОТ ДОПЪЛНИТЕЛНО РЕСУРСНО ОСИГУРЯВАНЕ.	40
1. Въведение и обобщение.....	40
2. Природозащитното образование в България	40
3. Природозащитното образование в българското училище.....	42
4. Природозащитното образование в подготовката на учители.....	45
5. Природозащитното образование в квалификацията на учители.	46
6. Междуинституционално сътрудничество за природозащитно образование.....	48
7. Човешки ресурси за природозащитно образование.	50
8. Информационни ресурси за природозащитно образование.	58
9. Материални ресурси за природозащитно образование.	61
10. Финансови ресурси за природозащитно образование.	61
ЧАСТ IV. ПРЕПОРЪКИ	63
1. Силни и слаби страни	63
2. Възможности и заплахи	67
3. Някои важни въпроси	70
4. Препоръки	71
БИБЛИОГРАФИЯ	76
ПРИЛОЖЕНИЕ 1: КУЛТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛНИ ОБЛАСТИ И ПРЕДМЕТИТЕ ПО ТЯХ ОТ НОВИЯ УЧЕБЕН ПЛАН	77
ПРИЛОЖЕНИЕ 2: ВЪПРОСНИК ЗА ИНТЕРВЮ	78
ПРИЛОЖЕНИЕ 3: ЗАДАНИЕ	79
ПРИЛОЖЕНИЕ 4: ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПЗО В ДООИ ЗА УС	80
ПРИЛОЖЕНИЕ 5: ИНФОРМАЦИЯ ЗА НЯКОИ ОТ ВИСШИТЕ УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ, ПОДГОТВЯЩИ ПЕДАГОГИЧЕСКИ КАДРИ	89
ПРИЛОЖЕНИЕ 6: ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПЗО В УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ	90
ПРИЛОЖЕНИЕ 7: СПИСЪК НА ИНТЕРВЮИРАНИТЕ	106

ПРИЛОЖЕНИЕ 8: БРОЙ УЧЕБНИ ИНСТИТУЦИИ, ПРЕПОДАВАТЕЛИ (УЧИТЕЛИ) И УЧАЩИ СЕ ЗА УЧЕБНИ ГОДИНИ 1997/98 – 2000/2001 Г.....	109
ПРИЛОЖЕНИЕ 9: ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПОДГОТОВКАТА НА ПЕДАГОГИЧЕСКИ КАДРИ.....	110
ПРИЛОЖЕНИЕ 10: ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА КВАЛИФИКАЦИЯТА НА ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ КАДРИ	112
ПРИЛОЖЕНИЕ 11. ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ИНФОРМАЦИЯ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УЧИТЕЛИ, ГР. СОФИЯ (ДИУУ).....	113
ПРИЛОЖЕНИЕ 12. ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ПОВИШАВАНЕ КВАЛИФИКАЦИЯТА НА УЧИТЕЛИТЕ “Д-Р ПЕТЪР БЕРОН” – ВАРНА (ДПКУ).....	117
ПУБЛИКАЦИИ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИ В ДПКУ “Д-Р ПЕТЪР БЕРОН” ГР. ВАРНА	119
ПРИЛОЖЕНИЕ 13: ФОРМАТ НА ДОИ ЗА УС	120
ПРИЛОЖЕНИЕ 14: ФОРМАТ НА УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ.....	121
ПРИЛОЖЕНИЕ 15: РЕЗУЛТАТИ ОТ КОНСУЛТАТИВНИЯ СЕМИНАР ОТ 16 ОКТОМВРИ, 2001 Г.	122

Списък на съкращенията в текста

БАН	Българска академия на науките
ВУЗ	Висше учебно заведение
ДВ	Държавен вестник
ДГ	Детска градина
ДИУУ	Департамент за информация и усъвършенстване на учители
ДОИ за УС	Държавни образователни изисквания за учебно съдържание
ДОИ	Държавни образователни изисквания
ДПКУ	Департамент за повишаване квалификацията на учителите
ЕС	Европейски съюз
ЗВО	Закон за висшето образование
ЗИП	задължителноизбираема подготовка
ЗНП	Закон за народната просвета
ЗП	задължителна подготовка
ЗПОО	Закон за професионално образование и обучение
ЗСОМУП	Закон за степента на образование, общообразователният минимум и учебният план
ИКТ	информационни и комуникационни технологии
ИО на МОН	инспекторат по образованието на Министерство на образованието и науката
ИТ	информационни технологии
КОО	Културнообразователни области
МОН	Министерство на образованието и науката
МОСВ	Министерство на околната среда и водите
НДД	Национален дворец на децата
НПО	Неправителствени организации
НСИ	Национален статистически институт
ОА	Общинска администрация
ПЗО	природозащитно образование
ПКС	професионално-квалификационна степен
ППЗНП	Правилник за прилагане на Закона за народната просвета
ПРООН	Програма за развитие на ООН
РИ на МОСВ	Регионална инспекция на министерство на околната среда и водите
СИП	свободноизбираема подготовка
СОМУП	степен на образование, общообразователният минимум и учебният план
СОУ	Средно общообразователно училище
СПТУ	Средно професионално-техническо училище
СУ	Софийски университет
УП	учебна програма
УС	учебно съдържание

Обобщение

Общообразователната подготовка има ключова роля за устойчивото развитие, защото тя има потенциал да достигне почти до всяко дете и да възпита ценности, които обуславят природозащитно поведение. Днешните деца са утрешните политици, управители на предприятия, обществени лидери – хората, вземащи решения, които могат или да унищожават или да опазват околната среда в стремежа към човешко развитие. Природозащитата не може да бъде ефективна докато хората не оценят по достойнство природните компоненти и съумеят да приложат това разбиране в ежедневието си живот. Това означава създаване на ново мислене, в което присъства разбирането, че например опазването на отделен вид от изчезване е съществен компонент на всяко икономическо развитие. Изпълнението на такава задача изисква многогодишна работа и дори смяна на поколенията, през което време може и да няма видими резултати. Възпитанието на природозащитно поведение също така изисква разнообразни усилия за комуникация, насочени към семейството, обществеността като цяло, професионалната общност и научните среди. Една от най-важните сфери на промени обаче остава необходимостта на се внедри нов тип образование. Това е така, защото с училището започва натрупването на социален опит и потенциалът на съзнанието да приеме нови правила на поведение е много висок. Училищното образование също така е достатъчно последователно и дълготрайно, за да съумее да постигне промени в моралните и етични ценности, част от които са отношението към околната среда.

Образователната система в България е в процес на основни реформи след 1998 г. В момента те се реализират чрез заем от Световна банка. В този период усилията на България са насочени към изпълнение на изискванията за присъединяване към Европейския съюз, насочващи образователната система към

- повишаване качеството на образованието в съответствие с европейските стандарти включително реформа на съдържанието и разработването на повече ориентиран към ученика подход;
- постигане на по-голяма автономност и децентрализация на образователната система;
- утвърждаване жизнената функция на българското общообразователно училище.

Проектът на реформа в образованието се осъществява в три фази в периода 2000 – 2010 г.

Първата фаза ще подготви институционалните условия, организационните структури и проекти, необходими за изпълнението и стабилизирането на промените в образователната система. Това включва разработване на образователни програми за I, II, V, VI, IX, X, XI класове; разработване на ориентирано към потребностите обучение за квалификация на учители; пилотни тестове на изпити за матура и т.н.

Втората фаза е насочена към стартиране на изпълнението на проектите от първа фаза, както и подготовката на институционалните, организационните и техническите условия за по-нататъшни промени в системата на обучение на учители. Тя включва прилагане на нови образователни програми по всички учебни предмети във всички класове, осигуряване на образователни материали, обучение на учители, прилагане на промените в системата на квалификацията на учители и други мерки.

Третата фаза е насочена към консолидиране на промените от първите две фази и продължаване на реформата в обучението на учители. Тя включва оценяване в IV и VIII клас, прилагане на системата на делегираните бюджети, провеждане на квалификация на учители по нови методи и педагогически подходи.

В допълнение, Българското правителство, което оценява важноста на образованието по околна среда като част от стратегията за опазване на околната среда и устойчиво развитие, възложи проучване чрез ПРООН целящо да определи как ПЗО би могло също така да допринесе за образователната реформа. Това проучване бе реализирано от Фондация “ТАЙМ – Екопроекти” с експертна помощ от Великобритания.

Структури в управлението

Понастоящем организацията и управлението на училищната образователна система се осъществява на следните четири равнища: централно, регионално, общинско и училищно.

Централното равнище в управление на системата се отнася за дейността на Министерството на образованието и науката. То провежда държавна образователна политика в съответствие с държавните образователни приоритети и стратегии за развитие на човешките ресурси. МОН работи за усъвършенстване на националната образователна система и постигане на качество в образованието в съответствие с европейските стандарти; създава ефективна нормативна уредба, способстваща процеса на образователни промени; осъществява управление и координация на дейности за оптимално използване и привличане на ресурси в системата на образованието.

Приоритети в работата на МОН за периода 1997-2000 г. са:

- нормативно осигуряване на промените в образователната система¹ за постигане на общообразователния минимум по класове, етапи и степени на образование,
- разработване на нови учебни програми, учебници и учебно-помощна литература;
- децентрализация на управлението на образователната система и оптимизиране на училищната мрежа;
- разширяване на сътрудничеството и партньорството между образователните институции, местните власти, обществеността, родителската общност, неправителствените организации, деловите среди и медии.

Регионалното равнище в управлението на системата на средното образование се осъществява чрез дейността на 28 Инспектората по образование на Министерството на образованието и науката (ИО на МОН). Те осъществяват дейности в съответствие с нормативните документи на МОН².

Структурата на ИО на МОН включва обща и специална администрация. Общата администрация е обособена в отдел “Административно-правно и финансово-стопанско обслужване”. Той е предназначен за осъществяване на: правно обслужване, дейности за

¹ ЗСОМУП, ЗПОО, Наредба №2/18.05.2000 г. за учебното съдържание, Наредба №6/28.05.2001 г. за разпределение на учебното време.

² ЗНП, ЗСОМУП, Правилник за устройството и дейността на инспекторатите по образование

осигуряване на човешки ресурси в сектора, деловодно обслужване, финансово-стопански дейности.

Специализираната администрация е обособена в отделите: “Организационно осигуряване на системата на народната просвета” и “Методическо осигуряване на системата на народната просвета”. Отделът за организационно осигуряване провежда дейности по организация, координация и контрол в изпълнение на основните функции на ИО на МОН за провеждане на държавната образователна политика. Това включва прилагане на национални и регионални програми и проекти; информационно обслужване и координация на взаимодействията между институциите в системата на народната просвета, териториалните органи на изпълнителната власт, НПО и др. социални партньори по спазването на ДООИ.

Отделът за методическо осигуряване организира провеждането на държавна политика в областта на общообразователната подготовка, на професионалното образование и обучение; контролира образователния процес по учебните предмети на учебния план; организира провеждането на квалификационни форми за учители; осъществява програмно, методическо и информационно осигуряване на общообразователната и професионалната подготовка.

Във всеки инспекторат по образованието на МОН работят между 12 и 15 души. Обикновено има по един експерт за всеки учебен предмет и понякога двама експерта, отговарящи за началния етап на образованието.

Общинското равнище в управлението на системата се организира от Отдел “Образование” в Дирекция “Образование, младежки дейности и спорт” на Специализираната администрация в структурата на Общинската администрация (ОА)³. Този отдел се занимава с общинска образователна политика и подпомага и контролира дейността на общинските училища по организиране и изпълнение на СИП, включени в училищните учебни планове. Дейността на ОА включва и финансиране на предметите в рамките на СИП.

Училищно равнище е свързано с планирането, организацията, координацията и контрола на образователните дейности на училищно ниво съгласно разпоредбите на МОН. Дейността “планиране” има пряко отношение към съставяне на Училищния учебен план. Той отразява предложенията на училището по отношение на образователни дейности по децентрализираните компоненти на учебния план – СИП и ЗИП. Всяка година планът се съгласува с общинските власти и се одобрява от ИО на МОН.

Дейностите за постигане на качество в училищното образование са ориентирани към:

- оптимизиране и внедряване на иновационни технологии, методи, средства за организация и провеждане на учебния процес;
- социализация, изграждане на общочовешки ценностни ориентации чрез дейността на училищни и извънкласни форми на обучение (кръжоци, клубове и др.);
- квалификационни форми в училище;
- взаимодействие с фактори на социалната среда (училищни настоятелства, родителска общност и др.).

³ Дейността на този отдел се основава на всички нормативни документи на МОН, както и на Закона за местното самоуправление и местната администрация (изм. и доп. в ДВ, бр.65/1995 г.) на Закона за администрацията (ДВ, бр.130/1998 г.)

Директорът на училището има правомощия и отговорност да осигури преподаването на учебната програма и изпълнението на всички законово определени функции. Например, задължение на Директора е да осигури разработването на училищния учебен план, разработването на учебни програми за СИП и провеждане на оценяване.

Учебни материали

Съдържанието на учебниците и на учебните помагала следва да отговаря на ДООИ за УС и УП. Новите материали трябва да съответстват на целите на обучението по съответния предмет както и на учебното съдържание включващо основни теми, проблеми, основни понятия, контекст и дейности, вътрешнопредметни и междупредметни връзки, специфични методи и форми за оценяване постиженията на учениците. Изискванията към съдържанието на учебниците се отнасят и до постигане на съответствие със съвременното равнище на науката, основните дидактически принципи, последователност и приемственост на учебното съдържание, възрастовите и познавателните възможности на учениците. Важно значение за съдържанието на учебниците и на учебните помагала има осигуряване на методи и стратегии за учене и наличие на упражнения, опити и задачи за формиране на базисни практически умения. Като цяло предназначението на учебниците и на учебните помагала е да подпомага личностното развитие на ученика.

Съществува строга процедура за одобряването на учебниците и на учебните помагала от МОН. Това позволява да се одобри повече от един учебник за определен предмет в даден клас. Така че на практика съществува свободен пазар на учебници и всеки, който има желание да напише и публикува такива материали може да го направи. Тогава обаче трябва да се вземат предвид ограниченията от размера на българския пазар.

Възможности за ПЗО

Въвеждането на ПЗО в процеса на обучение на ученици е възможно, ако структурата и съдържанието на учебната програма позволява ПЗО да се интегрира в различни учебни предмети. Тези възможности се проявяват в три направления. Първо, това са онези стандарти и програми в новата учебна документация, които са директно свързани със съдържанието на ПЗО, например природа и екология, биология и география. Второ, това са онези стандарти и програми, в които ПЗО може да се използва като контекст за изучаване на предмета. Например, стихотворения за природата могат да се използват като контекст за изучаване на български език, или статистика за околната среда може да се използва за математически изчисления. Трето, това са възможностите свързани с начина, по който се управляват училищата както и общата структура на образователната система, позволяваща увеличение на възможностите за ПЗО.

Най-много възможности за ПЗО съществуват в начален етап. Това е резултат от факта, че началните учители имат повече възможности да осъществяват междупредметни връзки както и защото на това ниво един учител обикновено преподава по няколко и следователно може лесно да използва възможностите за междупредметни връзки. Възможностите за ПЗО в прогимназиален етап са по-малко, защото разширяването на учебното съдържание към нови образователни проблеми не винаги се свързва с ПЗО. Също така се набляга на задълбочаване на знанията и уменията на учениците по специфични теми от учебните предмети. Междупредметните връзки също по-трудно се реализират, защото различни учители преподават по различните предмети. Такъв процес изисква синхронизация на

образователната практика по време на планирането, избор на образователни форми и методи по отделните предмети. Дали ученик от гимназиалния етап ще получи ПЗО много сериозно зависи от неговия собствен избор на предмети, както и избора на училище. Поради това опитът на учениците на това ниво ще е различен.

Безспорно ролята на учебните програми в училищната образователна система и съществена. Те на практика определят цялото учебно съдържание в ЗП и профилираната подготовка. Веднъж утвърдени програмите се интерпретират чрез учебниците и всички учители следват едно и също учебно съдържание. Единствената възможност за вариации е на нивото на методологията. Ето защо е важно да се изучи до каква степен ПЗО вече съществува във вече одобрените програми. От друга страна си струва да се положат усилия по отношение на програмите, които ще се разработват в бъдеще. Трябва да се подчертае обаче, че този процес е основан на изискванията на Световна банка за тръжни процедури и следователно не е лесно да се разработят и приложат стратегии за въздействие. Приложение 6 представя определените ПЗО елементи в програмите за първи и пети клас, както и описание на възможностите предоставени от програмите в девети, десети и единадесети клас. Общият извод е, че ПЗО е засегнато в учебните програми и най-общо отразява възможностите вече разкрити чрез стандартите за учебно съдържание. Също така е важно да се отбележи, че възможности за ПЗО съществуват във всички КОО, като възможностите в предмети като Човекът и природата, География и икономика, Биология и здравно образование, Химия и опазване на околната среда са по-големи.

SWOT анализ

Анализът по-долу е основан на мненията на 48 интервюирани личности от групите, изброени във въведението. Както вече беше отбелязано, макар извадката да не е голяма, изборът на хора за провеждане на интервю бе основан на възможността им да представляват позицията на различните групи заинтересовани страни както и техните и познания по отношение на общото състояние на ПЗО. Целта на въпросника бе да се разкрие статуса на ПЗО, както се разбира от различните заинтересовани страни както и да събере мнения за приоритетите в развитието на ПЗО. Както често се случва с този тип анализ, някои аспекти на сегашното ПЗО в България са както силни страни така и слаби страни. Затова някои характеристики се появяват в двата списъка.

Силни страни	Слаби страни
<p><u>Традиция в образованието в България</u> България е страна със силни традиции в природозащитното образование.</p> <p><u>Значителна група от хора с познания по ПЗО</u> Налице е значителна и все по-нарастваща група от хора, които са се посветили на ПЗО на всички нива от образователната система, включително ВУЗ, ДПКУ, училища и НПО, както и на политическо равнище на вземане на решения.</p> <p><u>Природозащита в учебната документация</u> Природозащитата и свързаните с нея въпроси безспорно присъстват в националния курикулум в България, както в ДООИ за УС така и в учебните програми.</p> <p><u>Възможности за професионално развитие чрез ПЗО</u> Съществуват два силни Департамента за повишаване квалификацията на учителите, които осигуряват серия от курсове съсредоточени върху различни аспекти на околната среда и ПЗО както и институционална основа за понататъшно развитие.</p> <p><u>Нарастващ обем от материали и ресурси</u> Налице е разрастващ се обем от материали и ресурси свързани с ПЗО особено разработвани от НПО.</p> <p><u>Разрастваща се група от активни НПО.</u> Съществува известен брой много активни НПО, които подпомагат различни аспекти на образованието по околна среда и ПЗО.</p> <p><u>Извънучилищни структури</u> Налице е система за осигуряване на извънучилищни и извънкласни форми на образование за ученици.</p> <p><u>Професията на учителя</u> Съществува относително стабилно и посветено на професията учителско съсловие, което проявява интерес към ПЗО.</p>	<p><u>Липса на разбиране за ПЗО и каквато и да било стратегия за него</u> Най-сериозната слаба страна е липсата на система за ПЗО в България и особено липсата на стратегия за ПЗО.</p> <p><u>Липса на подкрепа от страна на МОН.</u> Въпреки, че МОН официално заявява, че ПЗО е важно, то не е предприело никакви съществени стъпки за практическо приложение на това становище.</p> <p><u>Липса на разбиране за ориентирано към ученика образование.</u> Ефективното образование по околна среда и ПЗО разчита на ориентиран към ученика подход на обучение.</p> <p><u>Липса на квалифицирани учители, които да преподават ПЗО.</u> Въпреки, че учителите по биология са компетентни да преподават някои аспекти на ПЗО, по-специално компоненти свързани със знания и разбиране, в България има много малко учители, които съумяват да приложат един по-широко основан подход към ПЗО.</p> <p><u>Структурата и подхода към учебната програма.</u> Възможности за ПЗО съществуват и в сегашната и в новата учебна програма, тъй като природозащитата е спомената в стандартите за учебно съдържание и учебните програми.</p> <p><u>Подготовка на педагогически кадри.</u> Въпреки, че се поставя известно ударение върху ПЗО в подготовката на педагогическите кадри, преподавателите най-вероятно са надценили дела на ПЗО в учебното време, а дори и да не са, то по никакъв начин не може да се счита за адекватно.</p> <p><u>Квалификация на учители.</u> Съществуват подобни слабости и в квалификацията на учители.</p>

	<p><u>Осигуряване на ресурси.</u> Съществува общо съгласие, че липсват учебни материали за ефективно ПЗО, особено такива, които прилагат ориентиран към ученика подход.</p> <p><u>Достъп до информация и подкрепа.</u> Съществуват реални трудности пред учителите в намирането на информация по ПЗО.</p> <p><u>Липса на специално финансиране.</u> Въпреки, че финансовата подкрепа не винаги е решението на определен проблем, в случая на ПЗО няма ясни източници на финансиране, било то осигурени от МОН, МОСВ или други механизми като Фондове за опазване на околната среда или спонсори.</p> <p><u>Служителите в образованието и вземащите решения не разглеждат ПЗО като приоритет.</u> Въпреки, че изследването показва, че служителите в сферата на образованието на всички нива считат, че ПЗО е важно, това не е трансформирано в действия.</p> <p><u>Липса на координация</u> Въпреки наличието на относително голям брой НПО координацията между тях е слаба, а сътрудничеството е рядкост на национално ниво.</p>
--	---

Възможности	Заплахи
<p><u>Нарастване на независимостта на училищата.</u> Процесът на реформи провеждан от МОН с течение на времето ще резултира в осигуряването на все повече и повече автономност на училищата.</p> <p><u>Интерес от страна на МОСВ към образование по околна среда и ПЗО.</u> Фактът, че това проучване е одобрено от МОСВ е знак за тяхното интересно желание да видят повече образование по околна среда и ПЗО в учебната програма.</p> <p><u>Интерес от страна на учителите и учениците към повече ПЗО.</u> Проучването подчертава едно общо доста високо ниво на интерес към ПЗО и желание от страна на учителите да има по-голямо внимание към него в учебната програма.</p> <p><u>Новата учебна програма</u> Възможно е разработването на ЗИП и със сигурност СИП по околна среда, които да включват ПЗО.</p> <p>Експлоатиране на междупредметните връзки за ПЗО в перспектива.</p>	<p><u>Сегашното състояние на процеса на реформа в образованието.</u> Най-напред, на министерско и институционално ниво процесът се развива в съответствие със стриктните правила на Световна банка, а съществува усещането, че те не са гъвкави, когато стане дума за разглеждане на нови идеи и, че при всички положения вече е много късно да се променя нещо.</p> <p>Второ, на училищно ниво също може да има предизвикателства. Опитът на други страни, включително Великобритания, показва, че във време на промяна на учебната програма и образователната система, училищата и учителите фокусират енергията си на онези елементи, които се разглеждат като основни.</p> <p><u>Нарастване на независимостта на училищата.</u> В една централизирана образователна система, където промените се диктуват от държавата, въвеждането на ПЗО теоретично е много по-лесно, ако бъде прието на министерско ниво.</p> <p><u>Липса на интерес от страна на МОН към образование по околна среда и ПЗО.</u> Екипът на МОН е сравнително малък и няма изгледи да се увеличи.</p>

<p>ДОИ за УС поставят ударение върху подхода на изграждане на умения в образованието като цяло. ПЗО може да е в позицията да осигури смислен контекст за разработването на итердисциплинарни умения.</p> <p><u>Как се разработва новата учебна програма</u> Все още има сфери в новата учебна програма включително учебните програми по предмети и класове, които все още са в процес на разработване.</p> <p><u>Свободният пазар на учебници.</u> Това е една истинска възможност, макар и с някои неудобства. Вече има свободен пазар на учебници, което означава, че екипи от автори могат да произведат серия от учебници, които разглеждат ПЗО в различни учебни предмети.</p> <p><u>Автономност на висшето образование</u> ВУЗ до голяма степен са свободни да разработват свои нови курсове стига обучаемите учители да постигат определени стандарти и да могат да преподават изискваната програма.</p> <p><u>Реформа в квалификацията на педагогически кадри.</u> Осигуряването на квалификация на учители ще бъде разширено извън сегашните ДПКУ.</p> <p><u>България и ЕС - финансиране.</u> България все по-осезаемо се приближава към ЕС, където съществуват възможности за финансиране, свързани с аспектите на ПЗО, особено за разработване на проекти основани на общността и образователни проекти, стремящи се към нови методологии и информационни технологии.</p>	<p><u>Свободният пазар на учебници.</u> Единствената пречка е малкият пазар за всякакви учебни материали в България. Това означава, че публикациите насочени към ПЗО ще трябва по някакъв начин да се спонсорират.</p> <p><u>Реформа в подготовката на педагогически кадри.</u> По начало, всяка реформа в системата за подготовка на педагогически кадри може да доведе до по-малко възможности за обучение или най-малко до по-скъпоструващо обучение, тъй като свободата най-вероятно ще означава, че организациите ще трябва да изискват заплащането му.</p> <p><u>Консерватизъм на системата на висшето образование.</u> Университетите, макар и независими, също са доста бавни във вземането на решения по отношение на курсовете си.</p> <p><u>ПЗО общността</u> ПЗО клони към доминиране от страна на учени, а не преподаватели.</p>
--	---

Препоръки

Този доклад прави следните четиринадесет препоръки. За всяка препоръка има предложено време за изпълнение, както и предложен донор/подкрепяща институция. Краткосрочните предложения са в рамките на тази година. Средносрочните обхващат между една и пет години, а дългосрочните – повече от пет години.

4.1 Осигуряване на верния процес

281. Процесът на изпълнение на препоръките е изключително важен за техния успех. Предлага се следния процес.

- (a) Този доклад да се разпространи широко в България, за да се стартира един национален дебат относно същността на ПЗО и интегрирането на ПЗО в учебната документация

- (b) ПРООН трябва да работи за приемането на този доклад и неговите препоръки от МОН и МОСВ.
- (c) Да се организира Национална конференция по ПЗО в България на високо равнище и с много широко участие, за да се обсъдят въпросите повдигнати в доклада.
- (d) Да се постигне като един от резултатите на тази конференция създаването на съвместна МОН/МОСВ ПЗО комисия. Тази комисия трябва да има определен срок на съществуване и съгласуван набор от задачи. Тя трябва да има широко представителство.

Този процес трябва да се координира от МОН и МОСВ, работещи заедно с ПРООН. Комисията трябва да е създадена до края на 2001 г.

4.2 Изследване на ПЗО в рамките на реформата в образованието.

Една от основните задачи на Комисията трябва да бъде да се направи преглед на сегашната позиция на ПЗО в процеса на реформи и, ако е необходимо, да лобира за понататъшно включване на ПЗО.

4.3 Разработване на стратегия.

Съвместната ПЗО комисия трябва да има възможността да разработи ПЗО стратегия.

4.4 Разработване на ръководство за прилагане на ПЗО

МОН трябва да възложи разработването на Ръководство по ПЗО за училищата.

4.5 Създаване на капацитет от ПЗО експерти.

Трябва да се осигури курс на обучение за 5 до 10 човека от България, които в момента се занимават с подготовка и квалификация на педагогически кадри и разработване на помощни материали.

4.6 Разработване на специфичен ЗИП и рамка за СИП по ПЗО.

Препоръчва се да се разработят специфични ЗИП и СИП за всяка степен на образование, които имат ПЗО насоченост.

4.7 Създаване на мрежа от пилотни и демонстрационни училища

МОН/МОСВ следва да обмислят създаването на пилотни и демонстрационни училища във всеки регион на страната.

4.8 Професионално развитие за вземащите решения

Служителите в МОН, ИО на МОН, ОА и директорите на училища имат нужда от различен вид обучение по отношение на ПЗО. Препоръчва се МОН да осъществи контакти с различни организации, осигуряващи обучение, за да се разработят подходящи курсове за всяка група.

4.9 Да се създаде мрежа от съветници във всеки регион, които да подпомагат ПЗО.

Във връзка с препоръка 8 съществува потребността от подкрепа за ПЗО на регионално и местно ниво.

4.10. Да се разработят висококачествени учебници и други ресурси

В много страни, включително и България, повечето от това, което се случва в училищната стая се определя от учебните материали и особено учебниците. Ако има в наличност висококачествен учебник покриващ програмите по някои от специфичните области на КОО тогава е много вероятно той да бъде препоръчан за закупуване от училищата.

4.11 Да се разработи модул за подготовка на учители по ПЗО .

Един от университетите трябва да стимулира да разработи специфичен кратък ПЗО курс, който да се преподава на студентите, които се обучават за учители по определени предмети свързани с ПЗО.

4.12 Разработване на програма за квалификация на учители.

Институциите, които осигуряват квалификация на учители трябва да бъдат окуражени да изготвят по-адекватна програма от курсове за обучение за учители и директори на училища по ПЗО.

4.13 Да се създаде Национален център по образование по околна среда

Задачите на Центъра трябва да се съгласуват с МОН/МОСВ но със сигурност има необходимост от организация, която да координира осигуряването на информация особено за природозащитата и да разпространява добрия опит и новите идеи до всички въввлечени в ПЗО.

така би могъл да управлява Фонда за образование по околна среда или ПЗО.

4.14 Да се създаде специален фонд за образование по околна среда.

Съществува необходимостта да се осигури по-стабилно финансиране за НПО и инициативи в училищата.

Увод

1. Проблемите, свързани с околната среда, не вълнуват човечеството в достатъчна степен. Но човекът дотолкова е променил екосистемата, че е станал най-основният фактор за нарушеното равновесие. Затова изглежда неуместно “екологичната” политика, научните изследвания и образованието да се съсредоточават в момента изцяло върху увреждането на околната среда и възможностите за преодоляване на проблемите вместо върху поведението на човека като главна причина. Ударението като че ли се поставя върху техническите решения на проблемите вместо върху ефективно образование, за да се предотвратят проблемите в бъдеще.

2. В периода от Конференцията в Тбилиси през 1977 г. организирана от Обединените нации до Срещата на върха в Рио през 1992 г. се набляга на изключително важната роля на образованието по околна среда в международен мащаб. “Дневен ред 21” също подчертава, че създаването на глобално екологично съвместимо общество, спазващо принципите за устойчиво развитие изисква ново мислене. Само един по-ефективен подход към образованието по околна среда може да развие творчески решения на съвременните предизвикателства.

3. Този доклад представя преглед на сегашното състояние на природозащитното образование (ПЗО) в България и предлага препоръки за подобрието му в системата на общообразователната подготовка на учениците. Тъй като ПЗО е част от образованието по околна среда, изводите на този доклад могат да послужат за разработването на по-ефективен подход към устойчиво развитие и образование в България. През последните години е имало множество инициативи в това направление, но те не са постигнали стратегическо въздействие в национален мащаб. Сега е моментът това да се случи.

4. Общообразователната подготовка има ключова роля за устойчивото развитие, защото тя има потенциал да достигне почти до всяко дете и да възпита ценности, които обуславят природозащитно поведение. Днешните деца са утрешните политици, управители на предприятия, обществени лидери – хората, вземащи решения, които могат или да унищожават или да опазват околната среда в стремежа към човешко развитие. Природозащитата не може да бъде ефективна докато хората не оценят по достойнство природните компоненти и съумеят да приложат това разбиране в ежедневието си живот. Това означава създаване на ново мислене, в което присъства разбирането, че например опазването на отделен вид от изчезване е съществен компонент на всяко икономическо развитие. Изпълнението на такава задача изисква многогодишна работа и дори смяна на поколенията, през което време може и да няма видими резултати. Възпитанието на природозащитно поведение също така изисква разнообразни усилия за комуникация, насочени към семейството, обществеността като цяло, професионалната общност и научните среди. Една от най-важните сфери на промени обаче остава необходимостта на се внедри нов тип образование. Това е така, защото с училището започва натрупването на социален опит и потенциалът на съзнанието да приеме нови правила на поведение е много висок. Училищното образование също така е достатъчно последователно и дълготрайно, за да съумее да постигне промени в моралните и етични ценности, част от които са отношението към околната среда.

5. Чрез серия документи очертаващи политиката в България се доказва че страната разбира важността на образованието по околна среда като част от стратегията за опазване на околната среда и устойчиво развитие.

6. България е една от най-богатите страни на биологично разнообразие в Европа. Като такава тя е и една сред първите в света приела Национална стратегия за опазване на биологичното разнообразие през 1994 г. Стратегията определя образованието по околна среда като една от приоритетните дейности, изискваща незабавно внимание и подкрепа. През 2001 г. Българското правителство прие нова Национална стратегия за околна среда, в която опазването на богатото биологично разнообразие на страната е сред най-важните приоритети. Друга съществена цел на стратегията е повишаване на разбирането на въпросите свързани с околната среда сред обществеността, за да може да се постигне по-добро участие в преодоляването на проблемите.

7. През 1998 г. България потърси подкрепа от Глобалния фонд за околна среда (GEF) за подготовката на Национален план за действие по опазване на биологичното разнообразие като инструмент за прилагане на стратегията. Този проект, управляван от Програмата за развитие на ООН (ПРООН) използва интерактивен и интензивен процес за консултация и дискусия между правителството и заинтересованите страни по отношение на приоритетите за изпълнение на плана.

8. Националният план за действие по опазване на биологичното разнообразие препоръчва три сфери, за които трябва да се направят оценки на потребностите преди да се разработват по-нататъшни политики и да се предприемат действия. Една от тези сфери е определяне на потребностите за изграждане на възможности по ПЗО в системата на средното образование. Образователната система в България е в процес на основни реформи след 1998 г. В момента те се реализират чрез заем от Световна банка. В отговор на това Българското правителство възложи проучване чрез ПРООН целящо да определи как ПЗО би могло също така да допринесе за образователната реформа. За изпълнението на тази задача ПРООН сключи договор с Фондация ТАЙМ – Екопроекти, българска неправителствена организация, работеща активно в сферите на устойчиво развитие и образование по околна среда. Фондация ТАЙМ изиска въвличането на експерт от Великобритания, за да може определените потребностите от изграждане на възможности за ПЗО да отразяват не само възгледите от страната, но и да се поставят в по-широк Европейски и световен контекст. Заданието на това проучване е представено в Приложение 3.

9. Проучването бе проведено в 5 фази:

- a. Разработване на концепцията на проучването
- b. Определяне на заинтересованите страни и представителите за интервюиране
- c. Разработване на специализиран въпросник за провеждане на интервю с представители на заинтересованите страни
- d. Подготовка на проект на доклада
- e. Разработване на окончателен доклад.

10. Всяка една от тези фази бе реализирана чрез консултации и координация с ПРООН и експерта от Великобритания. Проучването бе проведено в периода 10 март – 15 август, 2001. Данните в проучването са възприети за последните три учебни години – 1998/99, 1999/2000, 2000/2001 г.

11. Проучването се състои от два аспекта. Първо, бяха проведени интервюта с представители на основните заинтересовани страни в сферите на образованието и по-специално ПЗО, за да се оцени сегашното състояние на човешките, материалните, информационните и финансовите ресурси за ПЗО. Интервюираните личности имат

възможност да осигурят представително мнение по отношение на състоянието в момента на тези сфери.

12. Второ, бе предприето изследване на документи, отразяващи настоящите политики в България, както и на новата учебна документация, за да се оценят възможностите в момента за по-ефективно интегриране на ПЗО в образователната система. Реформата в образованието може да се разглежда както като предимство така и като заплаха за ПЗО. Това се разглежда в подробности в процеса на проучването. Пълен анализ на всички сфери, обаче, бе невъзможен, тъй като процесът на реформа не е завършен. Например, все още не е разработена системата за оценяване. Това не бива, обаче, да се разглежда като сериозен риск по отношение на валидността на направените заключения.

13. Основните заинтересовани страни са описани по-долу като са отразени броя хора интервюирани от всяка група. Представители на всяка от тези групи (с изключение на МОСВ, възложило проучването) бяха интервюирани посредством въпросник (Приложение 2) специално разработен за целите на проучването. В допълнение, както се изисква от Заданието, бяха проведени интервюта с ученици и студенти от различни възрастови групи, за да се проверят възприятията на предлагашите и получаващите образование по отношение на сегашното състояние и бъдеще на ПЗО.

14. В резултат бяха проведени 48⁴ интервюта.

- Представители на училища 20 човека. От тях 6 ученика (1 от начален етап, 1 от прогимназиален етап и 4 от гимназиалната степен), 12 учители (3 начални учители, 6 прогимназиални учители и 3 гимназиални учители), 2 директора (1 на детска градина и 1 на основно училище);
- Представители на ВУЗ - 9 човека. От тях 6 преподаватели и 3 студента.
- Представител на ДПКУ/ДИУУ - 8 човека.
- Представители на МОН - 2 човека.
- Представители на ИО на МОН - 3 човека.
- Представители на НПО - 2 човека.
- Представители на други институции - 4 човека. От тях 1 представител на местната власт, свързан с образованието; 1 представител на местната власт, свързан с опазване на околната среда, 1 представител на частна фирма и БАН, свързан с ПЗО и 1 представител на международен проект, работещ в сферата на природозащитата.

15. Следва да се отбележи, че тази извадка не е статистически представителна за броя на хората във всяка група на заинтересованите страни. Бе преценено, че за целите на това проучване потребностите от изграждане на възможности могат да бъдат достоверно определени въз основа на мненията на хора, които притежават специфичен опит или интерес към ПЗО. Затова Фондация ТАЙМ използва своята мрежа от квалифицирани хора, за да се осигурят специализираните и широкопредставителни мнения необходими за проучването. Участниците в тази мрежа също така бяха в състояние да препоръчат учениците, които биха могли да имат представително мнение по въпросите на проучването.

16. В процеса на проучване стана ясно, че все още няма ясно разбиране сред заинтересованите страни по отношение на това, какво точно е ПЗО и какви следва да бъдат резултатите от него. За да се избегнат различията в представената информация екипът на

⁴ Списък на интервюираните и съответните кодове е представен в Приложение 7

проучването разработи свое собствено разбиране за ПЗО, което ръководи анализа. То предполага, че ПЗО е част от образованието по околна среда включващо знания и разбиране за:

- Природна среда
- Връзки между организмите в природната среда
- Влияние на човешката дейност върху екосистемите
- Възможности за устойчиво използване на природните ресурси
- Механизми за природозащита

17. Проучването е структурирано в четири логически свързани части:

- Част I. Описание на системата за училищно образование в страната,
Част II. Анализ на възможностите за организиране на ПЗО в общообразователната подготовка на учениците,
Част III. Анализ на наличните ресурси за ПЗО в момента и потребностите от допълнително ресурсно осигуряване.
Част IV. Силни и слаби страни и препоръки за действия.

Част I. Системата за училищно образование в България

1. Въведение

18. Всеки преглед и последващите препоръки за подобряване на природозащитното образование в България следва да отчитат съществуващите образователни системи и структури. Те в момента са в процес на промени в България. Целта на този раздел е да опише сегашната система, за да осигури контекста на изследването и направените по-долу препоръки в доклада.

19. Периодът 1998-2001 г. поставя началото на сериозни промени в българското средно образование. В този период усилията на България са насочени към изпълнение на изискванията за присъединяване към Европейския съюз. Те са насочени към

- повишаване качеството на образованието в съответствие с европейските стандарти включително реформа на съдържанието и разработването на повече ориентиран към ученика подход;
- постигане на по-голяма автономност и децентрализация на образователната система;
- утвърждаване жизнената функция на българското общообразователно училище.

20. Тези промени се реализират чрез Проект “Модернизация на образованието” финансиран първоначално от Фондация “Отворено общество”, а от август 2000 г. чрез заем от Световна банка. Проектът се осъществява в три фази в периода 2000 – 2010 г.

21. Първата фаза ще подготви институционалните условия, организационните структури и проекти, необходими за изпълнението и стабилизирането на промените в образователната система. Това включва разработване на образователни програми за I, II, V, VI, IX, X, XI класове; разработване на ориентирано към потребностите обучение за квалификация на учители; пилотни тестове на изпити за матура и т.н.

22. Втората фаза е насочена към стартиране на изпълнението на проектите от първа фаза, както и подготовката на институционалните, организационните и техническите условия за по-нататъшни промени в системата на обучение на учители. Тя включва прилагане на нови образователни програми по всички учебни предмети във всички класове, осигуряване на образователни материали, обучение на учители, прилагане на промените в системата на квалификацията на учители и други мерки.

23. Третата фаза е насочена към консолидиране на промените от първите две фази и продължаване на реформата в обучението на учители. Тя включва оценяване в IV и VIII клас, прилагане на системата на делегираните бюджети, провеждане на квалификация на учители по нови методи и педагогически подходи.

24. Динамичните промени в образованието са в известна степен рискови фактори на анализа, въпреки че този факт не бива да се надценява. Например: идентифицирането на възможности за ПЗО в новата учебна документация на МОН е само по отношение на новите учебни програми за задължителна и профилирана подготовка в I, V, IX, X и XI клас. За останалите учебни програми (II, III, IV, VI, VII и VIII клас) в настоящия момент се

разработва дидактическа концепция. Анализът на системата за оценяване е само на основание Рамкови изисквания на МОН за разработване на система за оценяване, тъй като самата система не е установена понастоящем. В допълнение програмите за професионална и специална подготовка (виж по-долу) са в момента в процес на разработване и не са налични.

25. Въпреки липсата на пълна документация авторите на доклада считат, че се разполага с достатъчна информация както по отношение на аспектите на текущата реформата в образованието така и по предлаганите бъдещи промени, за да се осигури достоверността на заключенията от раздел IV.

2. Структура на образователната система

26. Учебните институции (училища) в Република България се определят като: държавни, общински и частни като болшинството са общински. В момента има по-малко от 50 частни училища. Различните видове училища са показани в таблицата по-долу. Бюджетът за държавните училища се покрива предимно от Министерството на образованието и науката.

27. В учебните институции учениците получават образователна подготовка, съобразно държавните образователни изисквания за съответния етап или образователна степен. Образованието е задължително до осми клас, когато учениците могат да напуснат училище или да продължат обучението си.

Таблица: Видове училища в България

начални училища	от I до IV клас
прогимназиални училища	от V до VIII клас
основни училища (ОУ)	от I до VIII клас
гимназии	от IX до XII клас
профилирани гимназии (според ЗСОМУП)	от VIII до XIII клас
средни общообразователни училища (СОУ)	от I до XII клас
специални училища (включително оздравителни, помощни, възпитателни училища и интернати, социално-педагогически интернати, училища за деца с увреден слух, училища за деца с нарушено зрение)	от I до VIII клас
домове за деца и юноши	от I до XII клас
средни професионално-технически училища (СПТУ)	от I до IV курс
техникуми	от I до V курс
професионални гимназии	от VIII/IX до XII клас

28. Горната таблица показва, че има разнообразие от учебни институции, които осигуряват както задължително образование до осми клас така и образование в 9-12 клас. Това е един гъвкав модел на учебни институции, който се прилага съобразно демографската и социално-икономическата характеристика на отделните региони.

29. Броят на учебните институции, преподаватели и учащи се за последните четири учебни години по данни на Националния статистически институт (НСИ), отразени в Статистическия годишник 2001, са представени в Приложение 8. Броят на училищата предлагащи образование до осми клас намалява, както и учителите и учащите се в тях. Това в основите си е резултат от влиянието на демографските фактори – ниска раждаемост и високи нива на емиграция, което води до намаляване на броя на учениците. В резултат на това се закриват основни училища в някои населени места. Броят на техникумите и

професионалните гимназии обаче се увеличава за разлика от средните професионално-технически училища. Същата е тенденцията и за преподавателите и учащите се в тях, което показва стремежът на учениците към продължаване на обучението си след осми клас. Съществени промени относно броя на специалните училища не се наблюдават.

3. Съдържание на образованието

3.1. Общобразователна подготовка

30. **Общобразователна подготовка** в България включва:

Задължителна подготовка (ЗП),

Както подсказва самото име това са предмети, които ученикът трябва да изучава и училището трябва да предлага. Учебните програми за тези предмети се осигуряват от МОН.

Задължителноизбираема подготовка (ЗИП)

Това е набор от предмети от които ученикът ТРЯБВА да избере определен брой. Учебните програми за тези предмети се разработват от учителите и се одобряват от ИО на МОН.

Свободноизбираема подготовка (СИП).

Учебните програми за тези предмети се разработват от учителите и се одобряват от директора на училището.

31. Те съставят съответно разделите А, Б и В на новия учебен план и осигуряват гъвкав модел на образователна подготовка, в които се комбинират централизирано определени и избрани от училището елементи. Диаграмата по-долу показва връзките между тези три елемента в различните степени на образование и по различните класове. Задължителната подготовка обхваща 80% от учебното време до осми клас като частта ѝ съществено намалява за 9-12 клас.

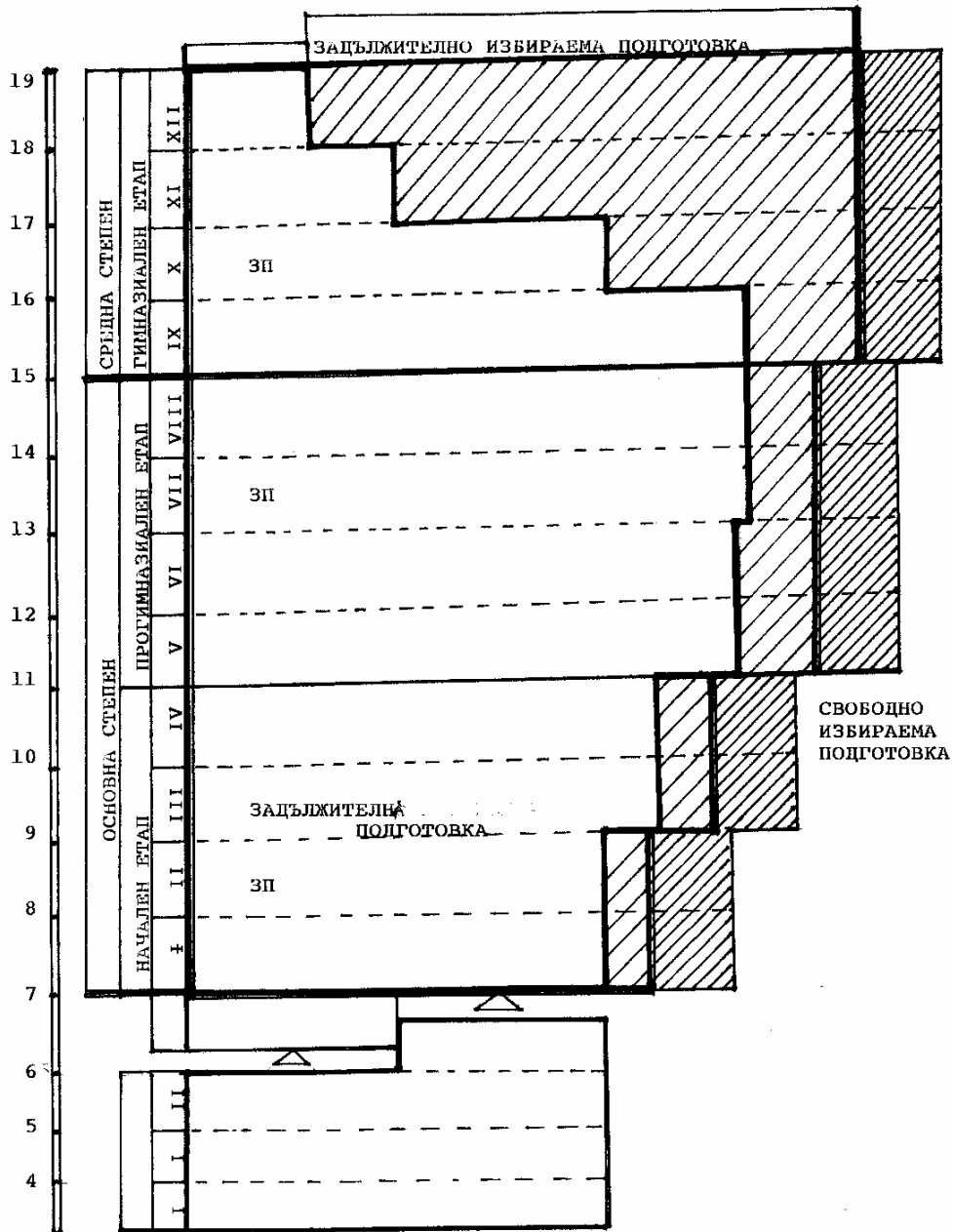
32. **Задължителната** подготовка се осъществява по учебни предмети, групирани в осем културнообразователни области на учебния план . Културнообразователните области (КОО) са обособени, както следва:

- български език и литература,
- чужди езици;
- математика, информатика и информационни технологии;
- обществени науки и гражданско образование;
- природни науки и екология;
- изкуства;
- бит и технологии;
- физическа култура и спорт.

33. Подробното съдържание на всяка културнообразователна област е представено в Приложение 1 и в повече подробности в раздел II. Основата на задължителната подготовка във всяка КОО са ДООИ за УС. Държавните образователни изисквания определят задължителния набор от знания, умения и отношения за основната и средна степен на образование за всяка културнообразователна област. Целта е 80% от учениците да покрият изискванията в края на всеки етап. ДООИ за УС на практика се преподават в училище чрез подробни учебни програми за всеки учебен предмет. Именно въз основа на тези програми учителите разработват своите годишни разпределения за преподаване. Учебните програми също така са основа за разработване на учебници и други учебни помагала.

Структура на общообразователната подготовка

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА УЧЕБНОТО ВРЕМЕ ПО КЛАСОВЕ, ЕТАПИ, СТЕПЕНИ И ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ

34. **Задължителноизбираемата подготовка (ЗИП)** осигурява възможности за допълнително обучение на учениците в определени учебни предмети, които се избират от училището от една обща рамка. ЗИП покрива 10% от учебното време в 1-8 клас и между 10% и 70% в 9-12 клас.

35. **Свободноизбираемата подготовка (СИП)** дава възможност на учителите да разработват свои собствени програми в съответствие с потребностите и интересите на учениците. Училищата са напълно свободни да разработват свои собствени програми. СИП покрива до 10% от учебното време в основната и средната степени.

36. Важна организационна концепция в учебните програми е интегрирането на теми между КОО. ДОИ за УС препоръчват интегрирането и интердисциплинарните връзки за определени теми.

3.2. **Професионална подготовка**

37. Професионалната подготовка е предназначена за обучение на ученици след завършване на 7-ми или 8-ми клас и се преподава в професионални гимназии, техникуми и средни професионално-технически училища (СПТУ). Срокът на обучение е 4 години и 5 години в зависимост от степента на придобита професионална квалификация. Съдържанието и организацията на образователните дейности за професионална подготовка на учениците са съобразени с документацията на МОН⁵.

3.3. **Специална подготовка**

38. Специалната подготовка е предназначена за ученици със специфични образователни потребности. Този вид обучение се осъществява в училища – интернати, училища за деца с увреден слух, училища за деца с нарушено зрение, болнични училища, помощни училища, социално-педагогически интернати. Обучението на учениците със специфични образователни потребности се осъществява в границите на задължителното образование – до VIII клас, но следва специално разработени програми.

4. **Организация и управление на системата**

39. Тези дейности се провеждат на следните четири равнища: централно, регионално, общинско и училищно.

40. **Централното равнище** в управление на системата се отнася за дейността на Министерството на образованието и науката. То провежда държавна образователна политика в съответствие с държавните образователни приоритети и стратегии за развитие на човешките ресурси. МОН работи за усъвършенстване на националната образователна система и постигане на качество в образованието в съответствие с европейските стандарти; създава ефективна нормативна уредба, способстваща процеса на образователни промени; осъществява управление и координация на дейности за оптимално използване и привличане на ресурси в системата на образованието.

⁵ ЗНП, Закон за професионално образование и обучение (ЗПОО), ЗСОМУП, Наредба № 4 за степен на образование, общообразователният минимум и учебният план (СОМУП)

41. Приоритети в работата на МОН за периода 1997-2000 г. са:
- нормативно осигуряване на промените в образователната система⁶ за постигане на общообразователния минимум по класове, етапи и степени на образование,
 - разработване на нови учебни програми, учебници и учебно-помощна литература;
 - децентрализация на управлението на образователната система и оптимизиране на училищната мрежа;
 - разширяване на сътрудничеството и партньорството между образователните институции, местните власти, обществеността, родителската общност, неправителствените организации, деловите среди и медии.
42. **Регионалното равнище** в управлението на системата на средното образование се осъществява чрез дейността на 28 Инспектората по образование на Министерството на образованието и науката (ИО на МОН). Те осъществяват дейности в съответствие с нормативните документи на МОН⁷.
43. Структурата на ИО на МОН включва обща и специална администрация. Общата администрация е обособена в отдел “Административно-правно и финансово-стопанско обслужване”. Той е предназначен за осъществяване на: правно обслужване, дейности за осигуряване на човешки ресурси в сектора, деловодно обслужване, финансово-стопански дейности.
44. Специализираната администрация е обособена в отделите: “Организационно осигуряване на системата на народната просвета” и “Методическо осигуряване на системата на народната просвета”. Отделът за организационно осигуряване провежда дейности по организация, координация и контрол в изпълнение на основните функции на ИО на МОН за провеждане на държавната образователна политика. Това включва прилагане на национални и регионални програми и проекти; информационно обслужване и координация на взаимодействията между институциите в системата на народната просвета, териториалните органи на изпълнителната власт, НПО и др. социални партньори по спазването на ДОИ.
45. Отделът за методическо осигуряване организира провеждането на държавна политика в областта на общообразователната подготовка, на професионалното образование и обучение; контролира образователния процес по учебните предмети на учебния план; организира провеждането на квалификационни форми за учители; осъществява програмно, методическо и информационно осигуряване на общообразователната и професионалната подготовка.
46. Във всеки инспекторат по образованието на МОН работят между 12 и 15 души. Обикновено има по един експерт за всеки учебен предмет и понякога двама експерта, отговарящи за началния етап на образованието.
47. **Общинското равнище** в управлението на системата се организира от Отдел “Образование” в Дирекция “Образование, младежки дейности и спорт” на Специализираната

⁶ ЗСОМУП, ЗПОО, Наредба №2/18.05.2000 г. за учебното съдържание, Наредба №6/28.05.2001 г. за разпределение на учебното време.

⁷ ЗНП, ЗСОМУП, Правилник за устройството и дейността на инспекторатите по образование

администрация в структурата на Общинската администрация (ОА)⁸. Този отдел се занимава с общинска образователна политика и подпомага и контролира дейността на общинските училища по организиране и изпълнение на СИП, включени в училищните учебни планове. Дейността на ОА включва и финансиране на предметите в рамките на СИП.

48. **Училищно равнище** е свързано с планирането, организацията, координацията и контрола на образователните дейности на училищно ниво съгласно разпоредбите на МОН. Дейността “планиране” има пряко отношение към съставяне на Училищния учебен план. Той отразява предложенията на училището по отношение на образователни дейности по децентрализираните компоненти на учебния план – СИП и ЗИП. Всяка година планът се съгласува с общинските власти и се одобрява от ИО на МОН.

49. Дейностите за постигане на качество в училищното образование са ориентирани към:

- оптимизиране и внедряване на иновационни технологии, методи, средства за организация и провеждане на учебния процес;
- социализация, изграждане на общочовешки ценностни ориентации чрез дейността на училищни и извънкласни форми на обучение (кръжоци, клубове и др.);
- квалификационни форми в училище;
- взаимодействие с фактори на социалната среда (училищни настоятелства, родителска общност и др.).

50. Директорът на училището има правомощия и отговорност да осигури преподаването на учебната програма и изпълнението на всички законово определени функции. Например, задължение на Директора е да осигури разработването на училищния учебен план, разработването на учебни програми за СИП и провеждане на оценяване.

51. В резултат на реформата в образованието училищата получават по-голяма степен на независимост в някои направления. Това включва автономност в някои части на учебния план както и пилотното тестване на подхода на делегираните бюджети в някои региони. Трябва да се отбележи обаче, че правомощията на МОН са все още много силни и че България ще продължи да има до голяма степен централизирано управляема образователна система.

52. Училището създава Училищно настоятелство. То се формира главно от родители и други членове на общността, които имат желание да помагат на училището предимно финансово. Това е обществен орган, който има набор от функции като грижа за престижа на училището, подпомагане на изявените ученици и набиране на средства. Много настоятелства напоследък са регистрирани и като НПО и така могат да получават и изразходват пари за училищата. Директорът изготвя план за дейността на настоятелството, който се подписва от Председателя му.

⁸ Дейността на този отдел се основава на всички нормативни документи на МОН, както и на Закона за местното самоуправление и местната администрация (изм. и доп. в ДВ, бр.65/1995 г.) на Закона за администрацията (ДВ, бр.130/1998 г.)

5. Осъществяване на взаимодействия – училище и социална среда

53. Взаимодействията на училището с фактори на социално-педагогическата среда като обществени организации, родителска общност, делови среди, НПО и медии се фокусират върху

- разработване на проекти за подпомагане и въвеждане на образователни промени,
- стимулиране и развиване на интересите и творческите способности на учениците чрез извънкласни дейности;
- оказване на специализирана помощ на деца в риск и с поведенчески отклонения;
- превенция по проблеми на наркоманията, СПИН и т.н.

54. Училищата разработват свои училищни програми и където е подходящо ги координират с ИО на МОН. Регионални и национални проекти се организират и координират с помощта на МОН и ИО на МОН. Също така има разнообразни възможности за извънкласни дейности в свободното време на учениците. Ръководството, координирането и контрола на извънучилищните дейности се провеждат от ИО на МОН, Националния дворец на децата и МОН. В България има създадени домове за работа с деца, които организират различни курсове и дейности за оползотворяване на свободното време на децата.

6. Учебни материали.

55. Както бе споменато в параграф 33 съдържанието на образованието се определя от ДОИ за УС, които се развиват в подробности чрез учебните програми. Въпреки, че на теория учителите имат автономността да разработват сами програми за преподаване на практика обучението съгласно стандартите и програмите в училищата в повечето случаи се структурира въз основа на учебниците и учебно-помощната литература.

56. Учебниците и учебно-помощната литература трябва да отговарят на специфични критерии, за да бъдат одобрени преди да бъдат публикувани. Учебните материали се разделят на две категории, които следват малко по-различни изисквания. Учебниците трябва да покриват изцяло учебната програма по определен предмет за даден клас и трябва да осигурят всички знания, умения, отношения определени с ДОИ за УС и УП. Учебните помагала са произведения, които допълват обучението по един единствен елемент от учебната програма за даден клас.

57. Определени са стандарти за учебници и учебно-помощна литература, които се отнасят до съдържанието и графичния дизайн. Съдържанието на учебниците и на учебните помагала следва да отговаря на ДОИ за УС и УП. Новите материали трябва да съответстват на целите на обучението по съответния предмет както и на учебното съдържание включващо основни теми, проблеми, основни понятия, контекст и дейности, вътрешнопредметни и междупредметни връзки, специфични методи и форми за оценяване постиженията на учениците. Изискванията към съдържанието на учебниците се отнасят и до постигане на съответствие със съвременното равнище на науката, основните дидактически принципи, последователност и приемственост на учебното съдържание, възрастовите и познавателните възможности на учениците. Важно значение за съдържанието на учебниците и на учебните помагала има осигуряване на методи и стратегии за учене и наличие на упражнения, опити и задачи за формиране на базисни практически умения. Като цяло предназначението на учебниците и на учебните помагала е да подпомага личностното развитие на ученика.

58. Изискванията към графичния дизайн на учебниците и на учебните помагала се отнасят до използване на съвременни форми на графичния дизайн и съставяне на четлив и интересен за учениците външен вид.

59. Съществува строга процедура за одобряването на учебниците и на учебните помагала от МОН. Това позволява да се одобри повече от един учебник за определен предмет в даден клас. Така че на практика съществува свободен пазар на учебници и всеки, който има желание да напише и публикува такива материали може да го направи. Тогава обаче трябва да се вземат предвид ограниченията от размера на българския пазар.

7. Институционална подкрепа за ПЗО

60. Тази част описва някои от по-важните инициативи в България, които са били реализирани или се реализират в момента и имат отношение към ПЗО. Много от проектите се основават на презумпцията, че има много слабо ниво на институционална координация както и подкрепа за ПЗО в момента в България. Повечето от проектите са съсредоточени върху образованието по околна среда.

61. През последните три години се реализираха серия от инициативи фокусирани върху различни аспекти на образованието по околна среда.

1. ТАЙМ изпълни успешен проект, който доведе до публикацията на две книги в помощ на учителите по отношение на образованието по околна среда в начален етап (I – IV клас). Едната е ръководство за интегриране на образованието по околна среда в задължителната подготовка, провеждана през 1996 г., а другата е сборник от тестови разработки на уроци за такова образование в училище. Материалите са били продадени срещу ниска цена на множество училища в страната.
2. През 1997 г. МОН разработва проект за основната и средната степен на образование, който предлага структура за интегрирането на образование по околна среда и описва седем тематични области. Копие от тази програма се изпраща до всяко училище, но след това почти няма последващи действия.
3. GEF проекта за биологично разнообразие произвежда серия от материали за природозащитно образование за основната образователна степен (I-VIII клас). Тези материали са създадени специално за националните паркове “Централен Балкан” и “Рила”.
4. Проектът “Зеленият Бургас”, финансиран от Програма МАТРА на Холандското правителство осигурява подкрепа за местни инициативи по образование по околна среда, което резултира в доста голям брой висококачествени материали за учители и ученици.
5. Фирмата Амеко от Холандия работи с българската организация Енефект и Теплофикация-Плевен за разработването на образователни материали за училищата по енергийна ефективност.
6. Други два успешни проекта за образование по околна среда с училища са реализирани с помощта на Министерството за международно развитие на Великобритания. Единият е в региона на Пирин, работещ с НПО, а другият е в Силистра, работещ с местната власт.
7. С подкрепата на програма МАТРА КАП организацията Център’21 от Варна работи за изграждането на регионална мрежа подпомагаща образованието по околна среда в областите Варна, Добрич и Силистра. Този проект цели да създаде местни възможности за образование по околна среда и устойчиво развитие.

8. Проектът “Възможности 21 век” на ПРООН разработи ръководство за образование по устойчиво развитие.

62. Тези проекти са с различна степен на въздействие, но са допринесли за създаването на все по-нарастваща група от преподаватели в България, които имат добро разбиране за образованието по околна среда и устойчиво развитие и притежават умения да използват ориентирано към ученика преподаване. Тези проекти също така са допринесли за създаването на нарастващ брой добри материали за образование по околна среда за учители.

63. Следва също така да се отбележи, че наскоро ММР на Великобритания подкрепи разработването на Задание за проект, целящ интегрирането на образование по околна среда в училищната система в България. По ред причини това задание не бе прието като проект за изпълнение с финансовата подкрепа на ММР. Една от причините бе визията, че българското МОН не подкрепя напълно този проект и следователно институционалната подкрепа за резултатите от него би била ограничена. Второ настъпи промяна в приоритетите на ММР в България. Новите приоритети не включват образование. Проектът, обаче, бе подет от Амеко, които внесоха предложение за финансиране към Холандската програма МАТРА. По време на подготовката на този доклад се очакваше решението по предложението за финансиране.

64. Сегашните и предишните проекти показват серия от слабости

(a) Въпреки, че са произведени материали те са предимно за учители. Това означава, че преди идеите да се реализират на практика учителите все пак трябва да разработят свои собствени помагала за работа в клас. Често учителите нямат възможността да направят това.

(b) Някои от материалите не винаги са директно приложими в учебните програми, тъй като те често са съсредоточени в подпомагане на неформалното образование по околна среда и извънкласни форми на работа.

(c) Често материалите се произвеждат в много ограничен тираж и по тази причина имат ограничено разпространение и въздействие. Въпреки, че някои проекти са постигнали голямо въздействие на местно ниво (например проектът на ММР в Силистра) всъщност по-стратегически и национален ефект не е постигнат.

(d) Въпреки, че някои проекти са създали механизми за подпомагане (например учителите от проекта в Пирин са създали своя собствена учителска група, която продължава да се събира две години след края на проекта. НПО е създадено в Благоевград като резултат от проекта на ТАЙМ), повечето проекти са разчитали на много малък брой обучителни сесии за постигане на промени и не са съумели да изградят постоянна подкрепа в рамките на проект

65. Затова като цяло може да се каже, че най-много проектите са имали голямо въздействие на местно ниво и най-малко дълготрайно въздействие. Нито един от проектите няма национално или стратегическо въздействие.

8. Подготовка и квалификация на педагогическите кадри

66. Подготовката на педагогически кадри е във висши учебни заведения (ВУЗ) - университети и специализирани висши училища (академии, институти – научно-изследователски институции осигуряващи обучение в една от основните сфери на науката, изкуството, физическата култура или

военното дело). ВУЗ в България са държавни и частни и работят в условията на академична самостоятелност. Ролята на държавата е в разработването на националната политика за развитие на висшето образование; откриване, трансформиране и закриване на ВУЗ, субсидиране на държавните ВУЗ; определяне на условията за признаване на педагогическата квалификация; създаване на държавен регистър на специалностите по образователно-квалификационни степени; определяне на броя на студентите за съответната учебна година, а за държавните институции и по специалности. МОН изпълнява националната политика за висшето образование чрез специализирана държавна институция за оценка и акредитиране на качеството на дейностите във ВУЗ – Националната агенция за оценка и акредитация.

67. До влизане в сила на Закона за висшето образование през 1997 г. подготовката на учители се осъществява и в т.н. “полувисши институти”. По силата на този закон полувисшите институти са преобразувани в педагогически колежи, които могат да бъдат автономна структура или част от университет. Те осигуряват образователно-квалификационна степен “специалист по...” като резултат от 3-годишно обучение. Обучението в колеж не дава учителска квалификация, но завършилите имат право да практикуват учителска професия.

68. Придобиването на учителска квалификация следва традиционен модел във ВУЗ, където бакалавърската степен се придобива след четири години, а магистърската след пет години. И двете степени изискват полагане на държавен изпит и защита на дипломна работа. Системата на изпитване за придобиване на учителска квалификация съдържа теоретична и практическа част, която включва педагогическа практика в училище, изнасяне на урок пред държавна изпитна комисия и теоретичен изпит.

69. Учителска квалификация може да се придобие и след завършване на степен във висшето образование и полагане на допълнителни изпити по педагогика, психология и методика на обучението по съответната специалност.

70. Педагогическата практика включва наблюдение и анализ на преподаване по предмет, който се преподава в училище; педагогическа практика свързана с посещение, наблюдение на преподаване в училище и педагогическа практика преди защита на дипломна работа. Студентите, както и учениците имат възможности за избор на модули.

71. През 2000 г. е имало 41 университета и специализиране висши учебни заведения в България. От тях 37 са държавни и 4 частни. Броят на колежа е бил 47, от които 41 са държавни и 6 частни. Десет от университетите и пет от колежа предлагат обучение за педагогически кадри (за повече информация виж Приложение 9).

72. Подготовката на педагогически кадри заема съществена ниша във висшето образование. От всички студенти записани за учебната година 1999/2000 в учителски специалности са 10,7% (от 48785 студенти, 5208 са в педагогика), като разпределението на бройките на студентите в педагогическите специалности съответства на потребностите на образователната система. Учителите по задължителните предмети са най-много следвани от началните учители, които обикновено комбинират повечето от предметите в начален етап. Понастоящем ВУЗ за подготовка на педагогически кадри имат капацитета да обучат необходимия брой учители за образователната система, особено като се има предвид намаляващата тенденция по отношение на броя на учениците.

73. Квалификацията на педагогическите кадри е основен компонент на проекта “Модернизация на образованието”, който предвижда сериозни промени в системата на квалификацията. В настоящия момент МОН е в етап на подготовка на Рамкови изисквания за нова система на квалификация на педагогическите кадри. Въпреки реформата най-вероятно Департаментите описани по-долу ще продължат да осигуряват голяма част от квалификацията на педагогически кадри, но също така други организации ще получат възможността да провеждат курсове за обучение на учители.

74. Обучението на учители е много разнообразно и широк спектър от хора въввлечени в образованието на ученици могат да посещават курсове, включително служителите на МОН и

учителите (за повече информация виж Приложение 10). Предлагат се различни по продължителност и комплексност курсове. На учителите се дава възможност да придобият професионално-квалификационна степен, като процедурата включва пет степени с най-висока първата. В момента квалификацията на педагогическите кадри се разглежда като степен в непрекъснатата подготовка на учителите, така че курсовете по предмети следват приоритетите на МОН.

75. Към момента на настоящото проучване квалификацията на педагогическите кадри се провежда от някои от факултетите на ВУЗ подготвящи учители, но основно е съсредоточена в три института за повишаване квалификацията на учителите: в гр. София, гр. Варна и гр. Стара Загора, които от 2000 г. са преобразувани с Постановление на Министерския съвет в Департаменти за повишаване квалификацията на учителите към ВУЗ. Основните приоритети в учебно-квалификационната дейност през 1999 – 2001 г. очевидно са свързани с процесите на модернизация на средното образование и новите нормативни документи на МОН включително ДООИ за УС, учебни програми, диагностика и оценяване на резултатите от учебно-възпитателния процес. Подробно описание на работата на два от департаментите е представено в Приложения 11 и 12.

76. По отношение на броя на учителите, взели участие в курсове на ДПКУ може да се каже, че той остава почти постоянен през последните пет години. Забелязва се обаче, че кратките курсове стават относително по-важни и че броят на учителите в дългосрочни квалификационни форми рязко намалява. В допълнение, курсовете, които се провеждат в общините стават по-популярни. Това отразява предпочитанието на учителите да бъдат обучавани по време на работа и в близост до дома.

77. Паралелно с провеждането на квалификационни форми ДПКУ също така провеждат образователни изследвания съсредоточени върху методология на преподаването. Преподавателите в ДПКУ участват в публикуването на учебници и образователни списания.

78. Информацията за сегашното състояние на квалификацията на педагогически кадри сочи, че тази дейност до голяма степен е концентрирана в две институции. Очевидно е, че те не могат да осигурят необходимото количество обучение за голям брой учители. Двата ДПКУ могат да предложат обучение максимум на 13% от учителите в рамките на една година. Поради тази ситуация реформата в квалификацията на педагогически кадри е един от основните елементи на процеса на модернизация на образованието.

Част II. Анализ на възможностите за организиране на ПЗО в общообразователната подготовка на учениците

1. Въведение

79. Въвеждането на ПЗО в процеса на обучение на ученици е възможно, ако структурата и съдържанието на учебната програма позволява ПЗО да се интегрира в различни учебни предмети. Предният раздел проследява общата структура на българската образователна система. Целта на този раздел е да анализира различните елементи от новата учебна документация, за да оцени възможностите за интегриране на ПЗО.

80. Тези възможности се проявяват в три направления. Първо, това са онези стандарти и програми в новата учебна документация, които са директно свързани със съдържанието на ПЗО, например природа и екология, биология и география. Второ, това са онези стандарти и програми, в които ПЗО може да се използва като контекст за изучаване на предмета. Например, стихотворения за природата могат да се използват като контекст за изучаване на български език, или статистика за околната среда може да се използва за математически изчисления. Трето, това са възможностите свързани с начина, по който се управляват училищата както и общата структура на образователната система, позволяваща увеличение на възможностите за ПЗО.

81. Затова този раздел от доклада анализира възможностите спрямо различните елементи от новата учебна документация. По-конкретно това е позицията на ПЗО спрямо

- учебния план – това отразява общото разпределение на учебното време за всяка КОО
- ДОИ за УС – това отразява стандартите, които трябва да бъдат постигнати
- учебните програми – това отразява подробното съдържание на обучението
- междупредметните връзки
- Системата за оценяване.

82. От гледна точка на учителите учебните програми са най-важният елемент, тъй като те са основата за разработването на учебниците и планове на уроците.

83. Таблицата по-долу в този доклад представя набор от измерими индикатори за всеки един от тези елементи. Тези индикатори са използвани за да се направи преглед на сегашното състояние на ПЗО и могат да бъдат използвани за оценка на подобряването на позицията на ПЗО с течение на времето.

Таблица: Регистър на характеристики и индикатори за анализ на възможностите за ПЗО

Характеристика	Индикатор	Предназначение
1	2	3
1. Позиция на ПЗО в учебния план	<ul style="list-style-type: none"> Брой учебни часа по ПЗО в ЗП, Брой учебни часа по ПЗО в ЗИП Брой учебни часа по ПЗО в СИП Брой учебни часа по ПЗО в извънучилищни форми на обучение 	Този набор от индикатор разкрива тенденцията на размера на учебно време посветено на ПЗО в ЗП, ЗИП, СИП в новия учебен план.
2. Позиция на ПЗО в ДООИ за УС	<ul style="list-style-type: none"> Брой проблемно-тематични ядра и Брой стандарти по ПЗО в ДООИ за УС 	Този показател може да демонстрира тенденцията по отношение на вграждане на изискванията по ПЗО в най-основните изисквания за учебно съдържание.
3. Позиция на ПЗО в учебните програми	<ul style="list-style-type: none"> Брой учебни проблеми/теми по ПЗО в новите учебни програми Брой нови понятия и термини по ПЗО в новите учебни програми 	Този индикатор може да подпомогне проследяването на степента, до която ПЗО бива разработвано от нивото на образователни стандарти към нивото на учебни програми, които са основата за разработването на учебници.
4. Възможности за ПЗО чрез междупредметни връзки	<ul style="list-style-type: none"> Брой учебни проблеми/теми с интердисциплинарен характер за ПЗО Брой понятия и термини с интердисциплинарен характер за ПЗО Брой контекст/дейности с интердисциплинарен характер за ПЗО 	Този набор от индикатори може да разкрие напредъка по отношение на определянето и прилагането на междупредметните връзки за ПЗО. По този начин ПЗО ще се дефинира като интердисциплинарен проблем.
5. Позиция на ПЗО в системата за оценяване	<ul style="list-style-type: none"> Брой на оценки (резултати) за ПЗО от външно оценяване Брой на оценки (резултати) за ПЗО от вътрешно оценяване 	Тези индикатори могат да подпомогнат мониторинга на реалните постижения на учениците по ПЗО чрез официалните процедури на оценяване.

2. Позиция на ПЗО в учебния план

84. На най-ниско ниво възможностите за реализиране на ПЗО в задължителната подготовка на учениците трябва да следва разпределението на учебното време по учебни предмети групирани в културно-образователни области. Разпределението на учебното време за ЗП е представено по-долу.

Таблица: Разпределение на учебното време в учебни часа по КОО за етапи и степени на образователна подготовка

№	Културно-образователна област	Образователни степени			Общо	
		Основна		Средна		
A.	Задължителна подготовка (ЗП)	начален етап	прогимн.	Общо	гимн. етап	
1.	Български език и литература	889	680	1 569	386	1 955
2.	Чужди езици	256	578	834	286	1 122
3.	Математика, информатика и информационни технологии	476	544	1 020	360	1 380
4.	Обществени науки и гражданско образование	111	408	519	530	1 049
5.	Природни науки и екология	112	510	622	324	946
6.	Изкуства	444	476	920	72	992
7.	Бит и технологии	127	170	297	-	297
8.	Физическа култура и спорт	286	305	592	278	870
	ВСИЧКО:	2 701	3 672	6 373	2 238	8 611

85. Най-големите възможности за ПЗО в ЗП на учениците са в КОО “Природни науки и екология”, която се преподава през целия курс на задължителна подготовка (I-XII клас).

Общо тя покрива 11% от учебното време по всички КОО на ЗП. За начален етап учебното време на КОО “Природни науки и екология” се определя на 4,1% от учебното време за всички останали КОО в този етап; за прогимназиален етап – 13,9% и за гимназиален етап – 14,5%.

86. Също така могат да се определят възможности за ПЗО в другите КОО, въпреки че те са по-големи за I-IV клас отколкото за прогимназиален и гимназиален етап. В начален етап тези възможности компенсират относително малката част на КОО “Природни науки и екология”.

87. Все пак, както показва анализа по-долу КОО “Природни науки и екология” не може да се посвети изцяло на ПЗО. Така че пресметнатия дял на възможностите за ПЗО в ЗП е около 13% за всеки образователен етап. Това означава най-много 2 учебни часа на седмица. За общото учебно време на учениците (ЗП, ЗИП, СИП) това ще представлява 10% за начален етап, 10% за прогимназиален етап и 6% за гимназиален етап.

88. Учебното време за ПЗО обаче може да се увеличи, ако се отчетат възможностите за ЗИП и СИП. Разпределението на учебното време за тези елементи е показано в таблицата по-долу.

Таблица: Разпределение на учебното време за ЗИП и СИП в Учебния план

Част Б. (ЗИП)	Основна степен										Средна степен				Общо		
	Начален етап				Общо	Прогимназиален етап				Общо	Общо	Гимназиален етап		Общо			
Етапи	I	II	III	IV		V	VI	VII	VIII			IX	X	XI	XII		
Класове	1	2	2	2	9	3	3	3	3	12	19	5	12	22	26	65	84
Седм. бр. часа	3	2	2	2	9	3	3	3	3	12	19	5	12	22	26	65	84
Год. норматив	93	64	64	64	285	102	102	102	102	408	693	180	432	792	806	2210	2903
Част В. (СИП)	Основна степен										Средна степен				Общо		
Етапи	Начален етап				Общо	Прогимназиален етап				Общо	Общо	Гимназиален етап		Общо			
Класове	I	II	III	IV		V	VI	VII	VIII			IX	X	XI	XII		
Седм. бр. часа	4	4	4	4	16	4	4	4	4	16	32	4	4	4	4	16	48
Год. норматив	124	128	128	128	508	136	136	136	136	544	1052	144	144	144	124	556	1608

89. Въпреки, че Броят на часовете показва относително високи нива на възможности за ПЗО в ЗИП това по всяка вероятност не отразява реалната ситуация. Тенденцията в начален етап е да се използва това учебно време за допълнително обучение по основните предмети, като Български език и литература и Математика. В някои региони на страната с компактно етническо население (турско и ромско) този вид подготовка се използва за обучение по майчин език. За прогимназиален етап максималната теоретична възможност за ПЗО в ЗИП се определя в границите на 1 – 2 часа седмично или около 1-2% от общото учебно време. Най-голяма теоретична възможност за провеждане на ПЗО съществува в гимназиален етап. Обучение по ПЗО може да се осъществи като непрофилирана или като профилирана подготовка, като максималната възможност за ПЗО е около 20% или 6% от общото учебно време.

90. Свободноизбираемата подготовка на учениците може да се използва за обучение извън КОО, включително и по религии, като хорариумът е един и същ за СИП във всички класове - 4 часа на седмица. Тази форма на обучение се провежда извън задължителното учебно време, като възможностите за организиране на СИП са ограничени от броя на учебните паралелки в училището, числеността на педагогическия персонал и общинския бюджет. Затова може да се каже, че възможности за ПЗО съществуват в СИП на всички нива. До каква степен обаче те ще бъдат използвани зависи от политиката на училището и одобрението на СИП за финансиране от общинския бюджет. Затова е трудно да се оцени

възможността за ПЗО в СИП. Все пак предполагайки 1 учебен час на седмица може да се достигне до допълнително 3,6% от общото учебно време за начален етап, 3% за прогимназиален етап и 2,8% за гимназиален.

91. Съществуват също така възможности за организиране на ПЗО в извънкласните и извънучилищни форми на обучение. Повечето от извънкласните дейности се осигуряват от мрежа от извънучилищни звена, координирани от ИО на МОН.

92. Разпределението на учебното време в извънучилищните форми се осъществява по направления и профили на Учебен план на МОН. Възможностите за организиране на ПЗО са в изредените по-долу профили и по-специално в профил “Екология и опазване на околната среда”; “Туризм и краезнание” и “Изобразително и приложно изкуство”.

Таблица: Разпределението на учебното време по направления и профили за ПЗО в извънучилищни форми на обучение

Код	Направления/профили	Постоянни групи					
		I–IV кл.	Общо	V-VIII кл.	Общо	IX-XII	
01 01102	Направление “Научно-познавателни и приложно-технически дейности” Екология и опазване на околната среда	Брой на учебните седмици					
		32		34		36	
		Седмичен брой на часовете					
		-	-	4	136	4	144
02 0203	Направление “Спортно туристически” Профил “Туризм и краезнание”	I равнище		II равнище		III равнище	
		31		32		34	
		3	33	4	128	6	204
03 0305	Направление “Художествено творчество” Профил “Изобразително изкуство”	I равнище		II равнище		III равнище	
		Брой на учебните седмици					
		30		32		34	
		Седмичен брой на часовете					
		4	120	4	128	4	136

93. Заключение

Теоретично възможностите за ПЗО са в рамките на 15% от учебното време. В начален етап по-голямата част от възможностите са в ЗП, а за гимназиален етап повечето възможности са в рамките на ЗИП. Трябва да се отбележи обаче, че възможностите в условията на децентрализирана структура на образованието силно зависят от училищната образователна политика и приоритети, както и от мотивацията на отговорните институции на местно и регионално ниво да одобряват училищния учебен план. Организирането на ПЗО в децентрализираните компоненти на учебния план също така зависи от интересите и потребностите на учениците, от нивото на професионалните качества и квалификацията на учителите, от информационното и материално-техническо осигуряване за ПЗО в училище.

3. Възможности за ПЗО в ДОИ за УС

94. Предишният раздел изследва възможностите за ПЗО в образователната система въз основа на общото разпределение на учебното време в учебния план. Един по-прецизен анализ на възможностите в ЗП и ЗИП би следвало да разгледа ДОИ за УС. Такъв анализ би осигурил точните елементи от ДОИ за УС които могат да се постигнат чрез ПЗО.

95. Държавните образователни изисквания (стандарти) за учебно съдържание определят целите на образованието в края на всеки етап или степен на образование (IV, VIII, XII клас). Те определят знанията, уменията и отношенията, които учениците трябва да придобият в резултат на обучението си по определен учебен предмет. В зависимост от спецификата на учебните предмети ДОИ за УС включват следните групи ключови умения:

- езикова грамотност
- математическа грамотност
- боравене с информация
- комуникативни умения
- критично мислене и решаване на проблеми
- стратегии за учене.

Установяването на предпоставки за ПЗО в ДОИ за УС се осъществява по отношение на посочените групи ключови умения, от които формиране на критично мислене и решаване на проблеми имат преобладаващо значение в анализа.

96. Стандартите за учебно съдържание имат два компонента. Първият компонент определя ядрата на учебното съдържание. Те могат да се опишат, като основни теми/проблеми, които се разглеждат в дадения предмет. Например, учебният предмет “Математика” в начален етап съдържа следните ядра: числа, равнинни фигури, измерване, моделиране. Другият компонент наречен “стандарти” описва подробно знанията, уменията и отношенията, които трябва да се постигнат по всеки предмет по всяко ядро. Например в начален етап по предмета “Математика” в рамките на ядрото “числа” ученикът трябва да може да чете и пише естествени числа до милион и да познава десетичната позиционна бройна система, да събира и изважда естествени числа и т.н. Форматът на ДОИ за УС е представен в Приложение 13.

97. Възможностите за ПЗО са представени в таблицата по-долу. Подробното описание на проблемно-тематичните ядра и стандарти с възможности за ПЗО по предметите на КОО са представени в Приложение 4. Таблицата разкрива следните възможности за ПЗО в проблемно-тематичните ядра и стандарти по всички КОО:

- начален етап – 97% от ядрата и 55% от стандартите
- прогимназиален етап – 73% от ядрата и 42% от стандартите
- гимназиален етап – 79% от ядрата и 39% от стандартите от които 43% за първо равнище и 34% за второ равнище на ДОИ за УС.

98. Ясно е, че най-много възможности за ПЗО съществуват в ЗП в начален етап. За това допринася и факта, че началните учители имат повече възможности да осъществяват междупредметни връзки както и защото на това ниво един учител обикновено преподава по няколко и следователно може лесно да използва възможностите за междупредметни връзки. Възможностите за ПЗО в прогимназиален етап са по-малко, защото разширяването на учебното съдържание към нови образователни проблеми не винаги се свързва с ПЗО. Също така се набляга на задълбочаване на знанията и уменията на учениците по специфични теми

от учебните предмети. Междупредметните връзки също по-трудно се реализират, защото различни учители преподават по различните предмети. Такъв процес изисква синхронизация на образователната практика по време на планирането, избор на образователни форми и методи по отделните предмети. Дали ученик от гимназиалния етап ще получи ПЗО много сериозно зависи от неговия собствен избор на предмети, както и избора на училище. Поради това опитът на учениците на това ниво ще е различен.

99. Таблицата също така показва, че най-много възможности за ПЗО в рамките на ДООИ за УС има в КОО Природни науки и екология, Чужди езици, Бит и технологии и Обществени науки и гражданско образование.

Таблица: Възможности за ПЗО в учебните стандарти

№	КОО/Учебни предмети	Основна степен								Средна степен						ПЗО в %	
		Начален етап				Прогимназиален етап				Гимназиален етап							
		Общ брой		с ПЗО възм.		Общ брой		с ПЗО възм.		Общ брой			с ПЗО възм.				
		ядра	станд	ядра	станд	ядра	станд	ядра	станд	ядра	Іравн	Іправн	ядра	Іравн	Іправн	ядра	станд
1.	Български език и литература ● Български език и литерат.	8	34	8	20	8	18	5	1	8	33	18	5	7	2	87	29
2.	Чужди езици ● I-ви чужд език ● II чужд език	8	23	7	11	8	25	7	12	8	25	29	8	15	15	92	52
3.	Математика, информатика, информационни технологии ● математика ● информатика ● информационни техн.	4	19	4	7	6	27	4	11	16	66	70	13	27	16	80	34
4.	Обществени науки и гражданско образование ● роден край ● околен свят ● човекът и обществото ● история и цивилизация ● География и икономика ● Предметен цикъл "Философия" ● Гражданско образование	22	93	22	50	15	74	12	31	21	111	62	19	62	30	91	51
5.	Природни науки и екология ● роден край ● околен свят ● човекът и природата ● Биология и здравно образование ● Физика и астрономия ● Химия и опазване на околната среда	10	73	10	43	15	66	13	37	16	84	68	15	29	25	92	46
6.	Изкуства ● Музика ● Изобразително изкуство	9	36	8	17	9	36	6	13	9	22	23	6	10	7	74	54
7.	Бит и технологии ● Домашна техника и икономика и Технологии	6	24	6	16	6	30	5	14							91	55
8.	Физическа култура и спорт ● Физическо възпитание и спорт	6	9	6	8	8	14	3	4	8	15	3	2	2		50	34
		73	311	71	172	75	290	55	123	86	352	273	68	152	95	82	44

4. Позиция на ПЗО в учебните програми

100. Учебните програми (УП) определят подробно структурата, обема и съдържанието на всеки учебен предмет за всеки клас. Учебните програми за общообразователен минимум (ЗП) и за профилирана подготовка (I-во и II-ро равнище на ДООИ за УС в IX-XII клас) се основават на рамкови изисквания на МОН за разработване на учебни програми. Те определят тяхната единна структура, философия и формат; съответствие с ДООИ за УС; подпомагат подбора, структурирането и разпределянето на УС по класове и нива на ДООИ и обособяват възможности за междупредметни връзки в и между КОО.

101. УП за ЗП и за профилирана подготовка в IX-XII клас се разработват във връзка с ДООИ за УС и се утвърждават от министъра на образованието и науката. УП за ЗИП се разработват във връзка с ДООИ за УС и се утвърждават от началника на ИО на МОН. УП за СИП се разработват за обучение в области и дейности, които могат да бъдат извън КОО, предложени от училището и избрани от учениците. УП за СИП се утвърждават от директора на училището. Редът за утвърждаване на УП за ЗП, ЗИП и СИП се определя в Закона за степента на образование, общообразователният минимум и учебният план.

102. Структурата на всяка учебна програма е следната

- I. Общо представяне на УП;
- II. Цели на обучението по предмета за съответния клас/ниво;
- III. Очаквани резултати от обучението по предмета за съответния клас/ниво;
- IV. Учебно съдържание (очаквани резултати по теми, понятия, контекст и дейности, междупредметни връзки);
- V. Специфични методи и форми за оценяване постиженията на учениците по предмета в съответния клас/ниво;
- VI. Методически указания по прилагане на учебната програма, предназначена за учители.

103. Общата философия и структура на УП за ЗП и за профилирана подготовка са предпоставка за организиране на ПЗО като интердисциплинарен проблем на УС в учебните предмети на КОО по класове в съответния етап и образователна степен.

104. В момента нови учебни програми за ЗП са налични за I, V, IX, X, XI и XII клас. УП за профилирана подготовка са разработени за IX, X, XI и XII клас. От тях са влезли в сила и се прилагат за учебната 2000-2001 г. УП за IX и X клас. Предстои разработване на УП за II, III, IV, VI, VII и VIII клас.

105. Безспорно ролята на учебните програми в училищната образователна система и съществена. Те на практика определят цялото учебно съдържание в ЗП и профилираната подготовка. Веднъж утвърдени програмите се интерпретират чрез учебниците и всички учители следват едно и също учебно съдържание. Единствената възможност за вариации е на нивото на методологията. Ето защо е важно да се изучи до каква степен ПЗО вече съществува във вече одобрените програми. От друга страна си струва да се положат усилия по отношение на програмите, които ще се разработват в бъдеще. Трябва да се подчертае обаче, че този процес е основан на изискванията на Световна банка за тръжни процедури и следователно не е лесно да се разработят и приложат стратегии за въздействие. Приложение 6 представя определените ПЗО елементи в програмите за първи и пети клас, както и описание на възможностите предоставени от програмите в девети, десети и единадесети клас. Общият извод е, че ПЗО е засегнато в учебните програми и най-общо отразява възможностите вече разкрити чрез стандартите за учебно съдържание. Също така е важно да се отбележи, че възможности за ПЗО съществуват във всички КОО, като възможностите в

предмети като Човекът и природата, География и икономика, Биология и здравно образование, Химия и опазване на околната среда са по-големи.

5. Възможности за ПЗО чрез междупредметни връзки

106. Стандартите за учебно съдържание включват специални изисквания за реализиране на междупредметни връзки между предметите и КОО. Например някои от изброените елементи с междудисциплинарен и интегрален характер в КОО “Природни науки и екология” са молекули, атоми, вещество, енергия, прости математически модели и тяхното приложение, химически и физически процеси, фактори на околната среда и условия на живот.

107. Това означава, че ако дадена тема не е толкова значима за ПЗО в дадения предмет тя може да се интегрира и да бъде особено потребна при провеждането на обучение по ПЗО в други теми и учебни предмети. Например: в ДОИ за УС по Български език и литература за ПЗО е възприето ядро “Социокултурни компетентности” и стандарт “Ученикът задава въпроси и дава отговори по поставени от други или избрани от него теми, изразява твърдение и се аргументира; разказва и описва”. Значението им за ПЗО се засилва при интегриране с ядро “Енергия” и стандарт “Ученикът разграничава механична от вътрешна енергия и начините за тяхното изменение; описва и преценява възможности за ефективно и екологично използване на различни видове енергия” в ДОИ по Физика за прогимназиален етап. Именно поради тип разсъждения броят на ядрата и стандартите с възможности за ПЗО е сравнително висок в таблицата по-горе. Това обаче не означава, че се увеличава учебното време.

108. Как точно ще се използва възможността на междупредметните връзки не е ясно, тъй като това не е било предмет на особено внимание по време на разработването на стандартите, програмите и учебниците, които вече са в наличност. Опитът на другите страни сочи, че когато се въвежда нова учебна програма най-много усилия се полагат по отношение на така нареченото “основно образование” и следователно макар и на теория ПЗО да е идеален механизъм за осигуряване на интегриране на съдържанието, това на практика рядко се реализира. След определен период от време, когато реформите по-добре навлязат в практиката, учителите и училищата започват да обръщат внимание на други сфери от организацията на образованието, затова интегралните теми могат да станат по-важни след няколко години на опит.

6. Позиция на ПЗО в системата на оценяване

109. Тази характеристика не може да бъде напълно анализирана, защото системата на оценяване все още не е създадена и понастоящем са приети само Рамковите изисквания на МОН за разработване на ДОИ за СО. Те целят да осигурят единен подход както на общата система за оценяване, така и по отношение на СО по отделните учебни предмети.

110. Рамката предлага оценяването да бъде както вътрешно така и външно. Системата на оценяване очевидно ще отразява съдържанието на ДОИ за УС и учебните програми и затова вниманието отделено на ПЗО в системата на оценяване ще се определя от вниманието отделено на ПЗО в стандартите и програмите.

111. Следва също така да се зададе въпросът дали някои аспекти на ПЗО наистина имат нужда от контрол и смисълът на такова оценяване. Процесите за оценяване на знания и умения са добре разработени, но е доста трудно и може би неправилно да се оценяват ценностите на учениците по формален начин.

Част III. Анализ на наличните ресурси за ПЗО в момента и потребностите от допълнително ресурсно осигуряване.

1. Въведение и обобщение

112. Анализът по-долу е основан на мненията на 48 интервюирани личности от групите, изброени във въведението. Както вече беше отбелязано, макар извадката да не е голяма, изборът на хора за провеждане на интервю бе основан на възможността им да представляват позицията на различните групи заинтересовани страни както и техните и познания по отношение на общото състояние на ПЗО. Целта на въпросника бе да се разкрие статуса на ПЗО, както се разбира от различните заинтересовани страни както и да събере мнения за приоритетите в развитието на ПЗО. Всяко едно интервю бе проведено по предварително разработен въпросник, представен в Приложение 2.

113. Накратко интервюираните смятат, че

- има съгласие по отношение на основните целеви групи за ПЗО
- има съгласие, че някои от основните предпоставки за ефективно ПЗО не са налични все още в България
- ПЗО в момента се намира предимно в биологията, но
- ПЗО също така трябва по-широко да се интегрира в другите предмети
- ПЗО понастоящем по традиция се преподава и трябва да се преподава по по-интензивен начин
- Трябва да има повече ПЗО в подготовката и квалификацията на педагогически кадри, както и трябва да се обърне сериозно внимание на уменията за интерактивно преподаване
- Съществува интерес към ПЗО у учителите, особено учителите по биология, както и сред учениците
- Но, че възможностите трябва да се подобрят на всички нива от учителите до висшето образование
- Работата в мрежа и координацията между различните заинтересовани страни от ПЗО са слаби и че връзките особено с МОН и ОА имат нужда от укрепване.
- Има остра нужда от по-ефективни учебни материали по ПЗО
- Достъпът до съвременна информация по природозащита е много ограничен.

2. Природозащитното образование в България

2.1. Целеви групи за природозащитно образование

114. Таблицата по-долу показва, че според интервюираните най-важната целева група за ПЗО е групата на учениците на възраст от 7 до 10 години в начален етап на образование в България. Тя е последвана от групата на младежите – ученици от прогимназиите и гимназиите. Следващата по важност група са децата на възраст до 6 години – децата, които посещават детска градина.

115. Таблицата по-долу показва също така, че най-лесен достъп до ПЗО в момента имат младежите и че определените приоритетни целеви групи по принцип се покриват от сегашното осигуряване на ПЗО. Все пак те считат, че повече внимание следва да се обърне на осигуряването на ПЗО в начален етап и в детските градини.

Ранжиране на важността на целевата група за осигуряване на ПЗО	Ранжиране на сегашният достъп до ПЗО на целевите групи
Ученици (от 7 до 10 г)	Младежи (от 11 до 19 год.)
Младежи (от 11 до 19 год.)	Ученици (от 7 до 10 г)
Деца (до 6 год.)	Студенти
Широката общественост	Деца (до 6 год.)
Студенти	Широката общественост
Политици	Политици
Професионални групи (напр. бизнесмени)	Професионални групи (напр. бизнесмени)
Пенсионери	Пенсионери

2.2. Предпоставки за природозащитно образование.

116. Според интервюираните най-важните предпоставки в образователната система за развитието на висококачествено и ефективно ПЗО в България са:

- включване на ПЗО в ДООИ за УС
- разработване на съвместна стратегия по ПЗО между двете министерства – Министерство на образованието и науката и Министерство на околната среда и водите
- включване на ПЗО в образователните програми

117. Останалите предпоставки са подредени по следния начин, макар и с много по-нисък приоритет от гореизброените:

- включване на ПЗО в учебниците
- разработване на квалификационни форми по ПЗО
- разработване на стратегия по ПЗО само на МОН
- създаване на отделен учебен предмет по ПЗО
- създаване на катедра по ПЗО в университетите

118. Интересно е да се отбележи, че някои хора, включително някои учители и инспектори по образованието смятат, че обособяването на отделен предмет по ПЗО е важна предпоставка. Но много по-голяма част от интервюираните, включително експерти на МОН, са на мнение, че ПЗО трябва да се интегрира в останалите предмети – основно в предметите Природознание, Роден край, Околен свят, Човекът и природата, Човекът и обществото (за начален етап), Биология, Химия, География и Физика. Забелязва се и мнението, че ПЗО има място във всички културно-образователни области на учебния план.

119. По отношение на други предпоставки, извън образователната система, които имат значение за предоставянето на качествено ПЗО в България ясно се очертава необходимостта от финансова подкрепа последвана от

- ефективно работещо МОН
- изграждане на Национален ПЗО координационен център и регионални центрове
- ефективно работещо МОСВ
- добро партньорство между институциите и организациите работещи за ПЗО

120. Анализът на резултатите относно съществуването на предпоставките в България сочи, почти пълно несъответствие с определените за приоритетни такива, с изключение на една

единствена сфера. Най-важната разлика е, че интервюираните считат, че стратегията по ПЗО е много важна предпоставка, но че тя не съществува понастоящем. Областта, в която се отбелязва покритие между определената важност и степента на наличност е интегрирането на ПЗО в учебните програми. Те смятат, че финансовата подкрепа за ПЗО почти не съществува, в учебниците ПЗО е включено на средно ниво и че сътрудничеството между различните заинтересовани страни също е на средно ниво.

121. Очевидно е, че от гледна точка на интервюираните най-важните необходими предпоставки имат нужда от укрепване и дори създаване. Определените приоритети са показани в таблицата по-долу. Най-големи усилия следва да се вложат в създаването на Национален ПЗО координационен център и регионални центрове. От силно укрепване има нужда финансовото осигуряване на ПЗО, последвано от необходимостта от създаване на съвместна стратегия между двете министерства или поне на МОН, както и укрепването на самото МОН. Необходимо е по-добро интегриране на ПЗО в учебниците и другите ресурси.

1.	Национален ПЗО координационен център и регионални центрове
2.	Финансова подкрепа за ПЗО
3.	ПЗО стратегия на МОН и МОСВ
4.	Ефективно МОН
5.	ПЗО стратегия на МОН
6.	Редовно отразяване на въпроси, свързани с ПЗО в масмедията
7.	Редовно публикувано ПЗО списание
8.	ПЗО катедра в университетите
9.	ПЗО е включено в държавните образователни изисквания
10.	ПЗО е включено в учебниците.
11.	България се присъединява към ЕС
12.	ПЗО е включено в образователните програми.
13.	ПЗО е отделен предмет в учебната програма
14.	Квалификационни форми по ПЗО.
15.	Ефективно МОСВ
16.	Ефективни НПО
17.	Национални паркове и защитени територии
18.	България е участваща страна в международни конвенции

3. Природозащитното образование в българското училище.

3.1. Позиция на ПЗО в учебното съдържание

122. Раздел II на този доклад анализира позицията на ПЗО в новата учебна документация. Този раздел разглежда разбирането за важността на ПЗО от различните интервюирани представители на заинтересованите страни. Трябва да се има предвид, че по-голямата част от тези групи не са запознати с изискванията на новите стандарти за учебно съдържание и програмите, така че техните възприятия са основани на сегашната програма. Това само по себе си е една интересна ситуация и предполага, че много големи усилия трябва да бъдат положени по отношение на основна информация и обучение за новите ДОИ за УС.

123. От гледна точка на **опита на учениците** ПЗО е залегнало само в преките учебни предмети като Природознание за начален етап и Биология и География за прогимназиалния етап. Повечето ученици не забелязват ПЗО в останалите предмети. Учителите също така наблягат, че ПЗО най-силно е застъпено в предмети като биология и география, въпреки, че те считат че ПЗО се интегрира доста по-широко и е елемент на други предмети като Химия и Физика, Изобразително изкуство и Етика. Но все пак не винаги е ясно от отговорите дали разбирането на учителите е основано на теоретичните възможности или на това, което наистина става в преподаването.

124. Другите заинтересовани страни споделят мнението на учителите и учениците по отношение на приоритетността на предметите, които включват ПЗО въпреки някои разлики по отношение на вниманието. Например **преподавателите във ВУЗ и ДПКУ/ДИУУ** считат, че предмети като Домашен бит, Домашна техника и Технологии имат необходимост от съществено интегриране на ПЗО – нещо, което не се отчита от учителите. НПО обаче отдават много голямо значение на Изобразително изкуство, Философия и Етика.

125. Таблицата по-долу показва общото ранжиране от всички групи по отношение на разбирането за мястото на ПЗО.

В днешният учебен план ПЗО се осъществява в	В новия учебен план ПЗО трябва да се осъществява в
Биология	Човекът и природата
Природознание	Биология и здравно образование
География	Химия и опазване на околната среда
Химия	Околен свят
Родиознание	Роден край
Физика и астрономия	Човекът и обществото
Изобразително изкуство	География и икономика
Ръчен труд	Физика и астрономия
Труд и техника	Домашен бит и техника
Физическо възпитание и спорт	Свят и личност
История	Домашна техника и икономика
Български език и литература	Технологии
Чужди езици	Изобразително изкуство
Музика	Физическо възпитание и спорт
Математика	История и цивилизация
	Етика и право
	Философия
	Психология и логика
	Информационни технологии
	Български език и литература
	Чужди езици
	Музика
	Математика
	Информатика

126. По отношение на това къде трябва да бъде позиционирано ПЗО в учебната програма всички групи смятат, че ПЗО трябва да навлезе в почти всички предмети. Дори в предметите, в които сега е застъпено ПЗО трябва да се подобри неговото представяне. Спрямо новия

учебен план ПЗО най-вече трябва да се интегрира в предметите Човекът и природата⁹, Биология, Химия, Околен свят и География. Най-малко внимание на ПЗО би могло да се обръща в предметите Чужди езици, Музика, Информатика и Математика.

3.2. ПЗО в учебния план

127. Според **учениците** - между 1 и 4 учебни часа на седмица включват ПЗО, но има малко свързани с ПЗО извънучилищни дейности. Дейностите, които са свързани с тези занятия са най-вече екскурзии сред природата и лагери. Трябва да се отбележи, че нито един ученик не е избрал възможността “изобщо не се занимавам с ПЗО”. Почти всички ученици считат, че трябва да има поне малко повече ПЗО в училищното образование.

128. По отношение на методиката на преподаване има много вариации от “главно говори учителят, като се използват упражнения от учебника” до “дискусии и дейности с използването на много различни материали като филми и прожекции”. Това донякъде обяснява и факта, че повечето от учениците не харесват начина, по който се преподава ПЗО. Те подчертават необходимостта от повече практически занятия и по-малко теория.

129. **Учителите** смятат, че от I до VIII клас дейности по ПЗО извън класната стая се провеждат средно 1 път в месец. В гимназиалната степен честотата намалява до 1 път в срок. Очевидно, това не е достатъчно за да задоволи интересите на учениците към практически дейности по ПЗО.

130. Интервюираните считат, че ПЗО най-вече намира място в извънкласните дейности. След това се нарежда СИП. Най-малко ПЗО се осъществява в ЗИП. Тази реалност съвсем не съвпада с мнението как би трябвало да бъде. ПЗО най-вече трябва да бъде застъпено в задължителната подготовка. Най-малко следва да е значението на СИП за ПЗО.

131. Очевидна е необходимостта от съществени промени по отношение на интегрирането на ПЗО в учебното съдържание. Интегриране на ПЗО в Задължителната подготовка означава еднакъв достъп за всички ученици, докато наличието на ПЗО в СИП и дори ЗИП означава, че само някои ученици ще получат ПЗО. Важността на извънкласните дейности най-вече се свързва с необходимостта от практически дейности сред природата, което е много съществено именно за ПЗО.

132. Накратко, учениците се интересуват от ПЗО и биха желали да има повече от него в училище. То обаче трябва да се преподава по интерактивен начин. ПЗО също така трябва да намери своето по-добро място в ЗП, за да се осигури достъп до него за всички ученици.

3.3. Принос на ПЗО са постигане на DOI за УС

133. Според експертите в системата на МОН сегашното ПЗО се фокусира върху знанията за околната среда и обръща по-малко внимание на уменията и разбирането за природните въпроси и тези на околната среда.

⁹ Пълните наименования на предметите се намират в Приложение 1

3.4. Силни и слаби страни на ПЗО в училище.

134. В допълнение към резултатите извлечени от отговорите на по-горните въпроси интервюираните бяха помолени да определят силните и слабите страни на ПЗО в съответното училище. Отговорите на въпроса могат да се обобщят както следва:

Силни страни:

- ПЗО се съдържа в учебното съдържание макар само в някои предмети
- добра организация на конкретни природозащитни дейности, като изложби, хепънинги, театрални постановки и т.н.
- ентузиазираността на учителите и учениците да се занимават с ПЗО
- добър педагогически колектив
- възможността на “зелените училища”

Слаби страни:

- липса на яснота относно това, как точно ПЗО допринася за постигане на ДООИ за УС
- позицията на ПЗО в учебното съдържание не е задоволителна и изисква задълбочаване и разширяване в предмети, които не съдържат ПЗО понастоящем
- учебното време за ПЗО не е достатъчно
- епизодичност на занятията по ПЗО, тяхната недостатъчност и частичното обхващане на деца с тях
- интегрирането на ПЗО е в по-маловажните форми на образование вместо да е застъпено в ЗП
- липсата на практически занятия
- липсата на средства за дейности по ПЗО
- липса на нагледни материали по ПЗО

4. Природозащитното образование в подготовката на учители.

135. Според студентите ПЗО се включва в по-малко от една лекция на седмица. Студентите по начална педагогика смятат, че имат повече ПЗО – между 1 и 4 лекции на седмица в дисциплините екология, ботаника, зоология, география и химия. Студентите в биологическия факултет разпознават ПЗО в учебните дисциплини екологично образование, екология и опазване на околната среда, почвознание, хидробиология и аналитична химия.

136. Извън учебно време занятията са малко до липсващи според мнението на студентите във факултета по начална педагогика и тези изучаващи определени предмети като биология и география. Тези дейности предимно са във формата на екскурзии сред природата и практическа работа около университета. Някои студенти са участвали в дейности като Деня на Земята и други национални и международни събития.

137. Методите на преподаване с почти изцяло лекции и водене на записки, което логично води до единодушното неудовлетворение от начина, по който се преподава ПЗО във ВУЗ. Отново като и при учениците желанието е за повече практика и по-малко теория, заедно с по-съвременна и качествена информация относно състоянието на околната среда.

138. Според преподавателите във ВУЗ - ПЗО заема по малко от 25% от съдържанието на курсовете в зависимост от предмета. Практически дейности със студентите се провеждат

средно един път в семестър, като за горните курсове те намаляват до 1 път в годината. В някои факултети като биологическия занятия извън учебната зала се организират средно 1 път месечно, въпреки че това не съвпада с мнението на самите студенти, които смятат, че дейностите извън учебната зала са малко до липсващи.

139. Преподавателите са на мнение, че трябва да се включи по-активно ПЗО в курсовете на съответния ВУЗ. Това може да се организира чрез предлагане на модули по избор на студентите, интегриране в съществуващите учебни програми, създаване на допълнителни дисциплини в бакалавърската степен, нови магистърски програми и модули, засилване на практическото обучение на студентите.

140. Обобщението на силните страни на ПЗО във ВУЗ показва:

- наличен потенциал за преподаване на ПЗО - добра научна подготовка
- наличие на желание от страна на студентите да избират модул по ПЗО
- наличие на силна катедра по екология и ОПС в СУ

141. Слабите страни, които са отбелязани от преподавателите във ВУЗ са:

- липса на материална база за ПЗО
- слаба практическа дейност
- малкият хорариум на дисциплините свързани с ПЗО

142. Студентите и преподавателите във ВУЗ също така направиха специфични препоръки за това, което е необходимо да се промени във ВУЗ за да се подобри ПЗО в техните курсове:

- обогатяване на библиотеката
- увеличаване достъпа до интернет
- осигуряване на съвременен софтуер
- усъвършенстване на учебните програми от задължителната подготовка
- теренни обучения
- повече практически природозащитни дейности
- подобряване координацията между институциите въввлечени в ПЗО
- участие на външни лектори
- анализ на ПЗО в страната и изграждане на единна система
- апаратура за практическа работа

5. Природозащитното образование в квалификацията на учители.

143. Повишаване квалификацията по ПЗО за учители се осъществява предимно от ДПКУ/ДИУУ и ИО на МОН. Други източници на квалификация по ПЗО са ВУЗ и НПО. Понастоящем ДПКУ имат почти пълен монопол в осигуряването на квалификационни форми за педагогически кадри най-вече защото имат право да издават документи при завършване на курсовете им. Тази ситуация ще се промени в процеса на образователната реформа.

144. Възможностите за участие в квалификационни форми не са достатъчни и даже намаляват по отношение на ПЗО. От всички интервюирани учители само някои могат да цитират участие в подобни обучителни курсове като “Новости в биологията” и специализирани курсове за начални учители. Въпреки, че те са удовлетворени от курса и преподавателите трябва да се помни, че това са активни ПЗО учители и следователно те са били мотивирани да търсят достъп до такъв тип обучение.

145. Една от препоръките направена почти от всички интервюирани е предлагане на повече курсове. Те също препоръчват тези курсове да имат по-голяма практическа насоченост, да са свързани с предоставяне на допълнителна информация и методически материали, да включват по-ефективна работа по проблемни групи, да дават възможност за включване в авторски колективи за образователни материали по ПЗО, за използват гъвкави форми на обучение, съобразени с местните условия. Експертите в ИО на МОН, представителите на НПО и местните власти също така подчертават необходимостта от обучение в нови форми на преподаване (интерактивните – индивидуални проучвания, наблюдения, анализи, дейности, експерименти, ситуационни игри, компютърни симулации) както и използването на дистанционно обучение. Важно е да се развият умения за използване на комуникационните технологии, като Интернет, за да могат учителите да намират съвременна информация по ПЗО. Необходимо е учителите да са запознати с българското и дори световното законодателство в сферата на природозащитата. Те трябва да имат достъп до актуална информация относно механизмите на природозащита и резултатите от наблюденията на природните системи. НПО също подкрепят необходимостта от обучение в интерактивни методи на преподаване. Като цяло квалификацията на учителите трябва да се основава на една ясна визия за ПЗО от страна на МОН и МОСВ. Проблемът е в това, че тази ясна визия тепърва трябва да се разработи!

146. Самите преподавателите в ДПКУ/ДИУУ разбират, че има нужда от промени в сегашните форми на квалификация на учители по ПЗО и споделят мнението, че методите на преподаване и съдържанието на обучението трябва да се реформират. Преподавателите в ДПКУ са на мнение, че курсовете им трябва да са по-практически ориентирани, да включват повече занятия извън лекционната зала и да стимулират творчеството на учителите. Те също считат, че трябва да се организират отделни курсове за началните учители и тези от горен и среден курс. Накрая, те са на мнение, че техните курсове трябва да се популяризират по-широко.

147. По отношение на мястото за провеждане на курсовете, учителите предпочитат те да се провеждат в общините отколкото в ДПКУ, защото те нямат възможност винаги да покриват разходите за участие.

148. В крайна сметка преподавателите в ДПКУ препоръчват подобряване на ПЗО в курсовете им чрез:

- създаването на научно-информационен център по ПЗО
- квалификационни програми на модулен принцип
- добро информационно обслужване
- образователно партньорство и сътрудничество между институциите
- разработване на нови качествени и интересни програми
- материално осигуряване
- прилагане на интерактивни методи на преподаване
- формиране на екипи от преподаватели с различни специалности

149. В заключение, силните страни на квалификацията на учителите по ПЗО са:

- интерес на преподавателите към ПЗО
- компетентни преподаватели
- наличие на образователно сътрудничество с НПО

150. Слабите страни съответно са:

- липса на средства
- недостатъчно информационни материали
- липса на съвременна материална база
- ПЗО не се включва в достатъчно на брой курсове

6. Междуинституционално сътрудничество за природозащитно образование.

151. Почти всички групи считат, че е необходимо да се подобри междуинституционалното коопериране за целите на ПЗО. Въпреки различията в приоритетите почти всички групи са на мнение, че е необходимо подобряване на взаимоотношенията с общинската администрация (ОА) и МОН.

152. В момента повечето от интервюираните смятат, че **ОА** оказва известна подкрепа и, че те вече имат известни контакти с тях. Основната причина за необходимостта от по-активно участие и по-добро разбиране на ПЗО от страна ОА е възможността да се осигурят финансови средства за ПЗО. Интервюираните също смятат, че ОА следва да оказва и организационна помощ при провеждането на образователна политика, включваща ПЗО. Това включва съдействие за провеждане на различни мероприятия. Интересно е да се отбележи, че нито един от интервюираните не е посочил възможността за използване на експертни знания от представителите на общинската администрация. Това означава липса на разбиране за възможната подкрепа, която може да окаже ОА.

153. Самите служители в ОА смятат, че има интерес да се оказва подкрепа за дейности по ПЗО и изреждат определени сфери. Това включва информационни материали, финансовата подкрепа за проекти по ПЗО в училищата, организирането на училищни състезания и конкурси на ПЗО теми, предоставяне на база за “зелени училища” и учредяване на награда за най-активен преподавател по ПЗО.

154. Тази подкрепа покрива някои от потребностите на учителите. Пречките за нейното практическо приложение са, че не всички ОА имат добро разбиране за ПЗО и че в някои направления точните отговорности и независимост на ОА да вземат решения в сферата на образованието не са ясни. Все пак следва да се отбележи наличието на Общински фондове по околна среда, които са изцяло под управлението на общините.

155. Следващата по важност институция, с която според интервюираните следва да се подобрят взаимоотношенията е **МОН**. Тук също почти всички са на мнение, че има нужда от подобрене на взаимоотношенията, но има леки различия по отношение на това накъде трябва да бъдат насочени усилията. Около три четвърти от интервюираните смятат, че МОН оказва някаква или адекватна подкрепа за работата им по ПЗО, а една четвърт, че оказва малко или никаква подкрепа. Това следва да предизвиква загриженост, тъй като това е мнение предимно на учители и преподаватели в ДПКУ/ДИУУ и то предимно от провинцията! Според учителите необходимостта от подобрене на взаимоотношенията е предимно в посока методическа и експертна помощ, включително предоставяне на

информация, разработване на концепции и програми по ПЗО, осигуряване на учебно-помощна литература. Учителите споделят, че е жизнено важно МОН да започне да търси мнението на учителите по отношение на потребностите им и предлагат създаване на механизми за обратна връзка, особено предвид сегашната реформа в образованието. Преподавателите във ВУЗ и ДПКУ смятат, че приоритет за МОН би следвало да бъде разработването и реализирането на политика по ПЗО и създаване на по-ефективна система за квалификация на учителите.

156. Експертите в ИО на МОН имат необходимост от по-добро разясняване на постоянно променящата се в момента нормативна уредба. МОН също така би могло да стимулира инициативи по ПЗО в различните училища, организирани от различни организации. НПО са на мнение, че МОН би могло да оказва по-голяма подкрепа за техни проекти. В крайна сметка самите експерти в МОН определят своята подкрепа за ПЗО най-вече в съдействието за включването на ПЗО в ДООИ за УС и разработването на съответни програми.

157. Третата група от хора, с които следва да се подобри съвместната работа са експертите в **ИО на МОН**. Основните направления на подкрепа от тяхна страна са чрез организиране на конкретни природозащитни дейности, както и методическа помощ предимно в началния етап. Също така има известна доза подкрепа за организирането на курсове с ДПКУ/ДИУУ. Очевидно е, че за да се посрещнат очакванията на другите участници в образователните дейности по ПЗО експертите в ИО на МОН следва да бъдат по-добре подготвени самите те да оказват методическа и експертна подкрепа за ПЗО.

158. Необходимостта от подобряване на взаимоотношенията с МОСВ се нарежда веднага след МОН, което говори за това колко важна роля отреждат заинтересованите страни на МОСВ в ПЗО. Почти три четвърти от интервюираните смятат, че връзките трябва да се подобрят. Очакваната подкрепа попада в две групи – първо, интервюираните са на мнение, че МОСВ може да осигури по-добра финансова подкрепа за ПЗО, тъй като образованието е важен елемент, подпомагащ МОСВ да постигне своите цели по природозащита. Второ интервюираните считат, че МОСВ следва да има съществен принос е информационното осигуряване на училищата. Интересно е да се отбележи, че експертите на МОН и ИО на МОН също подчертават необходимостта от по-силни връзки с МОСВ. Отново тази подкрепа трябва да е в сферите на финансово и информационно обезпечаване.

159. Всички интервюирани са на мнение, че взаимоотношенията с НПО също трябва да бъдат подобрени. Самите НПО следва да подобрят сътрудничеството помежду си. Учителите смятат, че дори трябва да се изградят нови НПО, тъй като в момента не е достатъчен броя на организациите подпомагащ ПЗО. Преподавателите смятат, че НПО биха могли да играят важна роля в осигуряването на информация. Това до голяма степен съвпада с мнението на самите НПО. Интервюираните НПО са готови да предоставят знания по природозащита чрез осигуряване на лектори, да предоставят разработени ПЗО програми, да провеждат практически упражнения с учениците, да осигуряват достъп до информация за учениците и да разработят помощни материали като плакати, диапозитиви, филми и други подобни. Също така те считат, че имат роля в разработването на съвместни проекти с училищата и подпомагането на международните връзки.

160. В допълнение към ключовите институции изброени по-горе учителите, преподавателите и НПО работят с други организации

- Областна управа – разработване на образователна стратегия

- Българска академия на науката и по-специално Институтите по ботаника и зоология – консултантски услуги по ПЗО
- Театрални формации (“Ако”, “Шарканици”) – съвместни проекти с НПО/фирми по ПЗО за детски градини
- Национален природо-научен музей – консултантски услуги
- Международни организации – съвместни проекти с НПО
- Парламентарната комисия по опазване на околната среда – подкрепа за ПЗО
- Читалища
- Органите на общественения ред – съвместни дейности в училище
- Училищното настоятелство
- Частни фирми – финансова, материална и организационна подкрепа
- Институт по образование – обмяна на научна информация с преподаватели във ВУЗ
- Селскостопанска академия– обмяна на научна информация с преподаватели във ВУЗ

161. Заключение от тези наблюдения е еднозначно – всички институции, които имат отношение към ПЗО по някакъв начин контактуват една с друга, но общото мнение е, че нивото на комуникация и координация не е задоволително. Има сериозна нужда от създаване на механизми, които да позволят тези взаимоотношения съществено да се подобрят и по този начин за се повиши качеството на ПЗО в страната. Трябва да се даде приоритет специално на по-добрата координация с общинската администрация, МОН и МОСВ, а за последните две особено внимание трябва да се обърне на техните регионални структури.

7. Човешки ресурси за природозащитно образование.

7.1. Разбиране за природозащитното образование в България.

(a) Философията на ПЗО

162. По-голямата част от интервюираните са наясно, че природозащитното образование е част от по-широкото образование по околна среда. Основната разлика между двете е, че ПЗО касае природата около нас, използването на природните ресурси, човешкото въздействие върху природата и мерките за съхраняването ѝ, но не засяга теми като работна среда, шум, въздействието на социалните взаимоотношения и икономическите механизми върху природната среда.

163. Макар по-малко от една трета от интервюираните да са дали дефиниция, повечето от тях определиха ключови думи, които покриват основните елементи от целите на ПЗО. Има високо ниво на съгласие по отношение на тези цели, въпреки, че някои групи наблягат на някои елементи повече от други. Например преподавателите занимаващи се с подготовка на учители подчертават важноста на знанията за околната среда и уменията по-силно отколкото промените в начина на живот подчертани от НПО.

164. Отговорилите са на мнение, че има четири ключови елемента в ПЗО. Най-важната цел на ПЗО е да осигури разбиране за ефекта от поведението на върху местната и глобална околна среда. По-конкретно това означава развиване на знания, умения и отношения за природосъобразен начин на живот и разбиране на връзката между човека и природата. Следващите важни задачи на ПЗО са да дава научни знания за природата и процесите в нея особено в контекста на устойчивото развитие. Трето, ПЗО трябва да стимулира и включва природозащитни действия като засаждане на дръвчета, опазване на биоразнообразието и

други. Така че ПЗО се разглежда като “практичната част от образованието по околна среда”. Четвърто ПЗО трябва да работи за осъзнаване и развитие на такива ценности като уважение и любов към природата. Насърчаването на протестни действия за защита на околната среда не се счита за цел на ПЗО.

165. Общото мнение е, че тези резултати не се постигат ефективно в училище. Промяната в поведението е свързана с промяна в мисленето не само на учениците, но е на техните родители и всички заобикалящи ги хора. Ефективност може да се постигне само, ако се провежда системна работа. Това, обаче, не е по силите на учителите предимно, защото липсват умения да се преподава по начин, който води до промяна, свързано и с липсата на информация, материални и финансови възможности за интерактивни методи на преподаване и включване на практически дейности в работата.

(b) Сравнение на ПЗО с други интердисциплинарни проблеми

166. Повечето от интервюираните считат, че ПЗО е почти толкова важно колкото други интердисциплинарни теми от учебната документация като например здравното образование и гражданското образование.

(c) Интересът на учениците към ПЗО

167. Всички интервюирани ученици са поставили ПЗО на ниво “много голям интерес” и “доста голям интерес” и са на мнение, че ПЗО би трябвало да представлява интерес за всички ученици. Отговорилите подчертават, че макар не всеки трябва да се занимава с природозащита, е важно учениците да осъзнаят важността на природната среда и опазването ѝ чрез екологосъобразно поведение. а че всеки трябва да се стреми да не унищожава и замърсява природната среда. Интервюираните ученици най-много се вълнуват от чистотата на природните обекти, засаждане на дървета и разбирането на въздействието на хората, които използват замърсяващи материали и продукти.

168. Трябва да се помни, че учениците, които са избрани за това проучване са включени за интервю поради техния интерес към ПЗО, така че отговорите им не са представителни за всички ученици. Оценката на учителите и директорите на училища за интереса на учениците към ПЗО до голяма степен съвпада с мнението на самите ученици. Учителите считат, че повечето от учениците се интересуват или много си интересуват от ПЗО и че това се демонстрира чрез тяхното участие в различни дейности като почистване на замърсени площи, посещение на природни обекти, участие в клубове на природозащитника и интерес към материали по природозащита. Най-важната причина за липса на интерес към ПЗО от страна на някои учениците е липсата на достатъчно интересни и стимулиращи материали за ПЗО.

169. Оценката на интереса на учениците от страна на експертите на МОН е същата като на учителите, макар да е направена забележката, че интереса намалява с увеличаването на възрастта на учениците.

(d) Бъдещето на ПЗО

170. Различните заинтересовани страни имат различни виждания за бъдещото развитие на ПЗО в България. Експертът по биология в МОН смята, че бъдещето на ПЗО в България е свързано с превръщането му в реален приоритет в българското образование докато експертът

по география пък е на мнение, че ПЗО следва да продължи да се развива като част от гражданското образование, което вече е приоритет в държавната образователна политика. Както се вижда самото Министерство няма ясно определена политика за ПЗО.

171. Общото мнение на преподавателите във ВУЗ и ДПКУ/ДИУУ е, че ПЗО трябва да продължи да се развива в България като се интегрира във всички учебни предмети и дейности в училище и университетите. Това означава създаване на единна действаща система за ПЗО на всички нива, осигуряваща приемственост на всички нива на образование. Изграждането на такава система започва от създаването на съвместна стратегия на двете министерства – образованието и околната среда, последвано от включване на ПЗО в ДОИ, учебния план и учебните програми с акцент върху практически извънкласни форми.

172. Изключително важно за успеха на такава система е подобряване на образователното сътрудничество в страната и с чужбина и по-голяма ангажираност на различни правителствени институции с проблема. Изключително важно е да се изгради контингент от добре квалифицирани преподаватели. Огромното мнозинство от отговорилите отдават голямо значение на финансовото осигуряване на всички тези дейности, за да може да навлезе ефективно ПЗО в учебния процес.

173. Интересно е да се отбележи, че преподавателите във ВУЗ не се ограничават във вижданията си за развитие на ПЗО само до образователната система. Те считат, че ПЗО трябва да се стреми да възпитава и дава информация на обществото на всички нива и възрастови групи – постоянно обучение през целия живот по отношение на ПЗО.

174. В заключение, всички заинтересовани страни предвиждат по-нататъшно развитие на ПЗО в България. Насоката е към неговото правилно интегриране в училищната система. Все пак ясна политика и визия по този въпрос в момента няма на стратегическо ниво и следователно това трябва да е първата стъпка към осигуряване на по-добро бъдеще за ПЗО.

7.2. Възможности за ПЗО на основните участници в образователната система

7.2.1. Възможности на учителите за природозащитно образование.

175. Тази част на доклада разглежда знанията и интереса на учителите по ПЗО оценен от самите тях и от различните заинтересовани страни, включително учениците.

Знания по ПЗО

176. Опитът да се потърси оценка от учениците за знанията на техните учители по ПЗО очевидно е изложен на някои рискове, като това, че оценката ще зависи от серия фактори включително взаимоотношенията между ученика и учителя. Въпреки това отговорите са общо казано позитивни. Повечето ученици смятат, че знанията на техните учители са високи или много високи, особено по предметите, които са най-тясно свързани с ПЗО като биология. Учениците са на мнение, че знанията по природозащита са по-ниски за учителите по такива предмети като изкуство или история.

177. Всички учители са оценили своите собствени познания на високо равнище. Отново, това не е изненадващо, като се има предвид факта, че за целите на проучването бяха подбрани учители въввлечени в ПЗО. Оценката на учителите за колегите им относно познанията им по ПЗО като цяло не се различава съществено от тази на учениците. Отново учителите по биология се нареждат сред най-високо оценените последвани от учителите по

география и икономика. След това се нареждат учителите по химия и физика. Учителите по философия, етика и право, изобразително изкуство и детските учители се оценяват на едно ниво – “задоволително”, последвани от началните учители. Най-ниски са оценките за учителите по информационни технологии и домашен бит и техника.

178. Мнението на преподавателите от ВУЗ и ДПКУ/ДИУУ до голяма степен е същото, като учителите по биология са оценени на най-високо ниво. Те обаче са по-критични относно познанията по природозащита на другите групи учители. Тази оценка е полезна, но трябва да се отчете фактът, че това не е задълбочено научно оценяване. То също може да е определено от мнението на преподавателите, че ПЗО е съсредоточено върху знанията, а не начина на живот.

179. Като цяло оценките на експертите на МОН и ИО на МОН за знанията по ПЗО на учителите следват подобен модел, въпреки, че те имат по-високо мнение за учителите в сравнение с това на преподавателите. Отново най-високи оценки се дават за учителите по биология.

180. В оценките на НПО и представителите на местната власт са най-критични. Въпреки, че учителите по биология отново са получили най-висока оценка за нивото на техните знания, нито един учител не е получил оценка “много високо” и “високо”. Повечето са оценени на ниво “задоволително” като началните и детските учители са поставени на същото ниво като учителите по биология. Това показва различните гледни точки на участниците в образователната система и организациите извън тях. Необходимо е допълнително изследване, за да се определи дали това различно разбиране е наистина обосновано, но фактът, че то съществува и важен от гледна точка на доверието в учителите и образованието по природозащита.

181. Като цяло може да се направи общият извод, че, ако ПЗО ще се интегрира в предметите, учителите извън тези по биология се нуждаят от допълнително обучение. Възможно е всички учители включително и по биология да се нуждаят от допълнително обучение, ако ПЗО ще посреща очакванията на “клиентите” на образователната система. Само малко учители в България наистина притежават уменията, които са необходими за преподаване на интегрални теми и даже учителите по биология наблягат на знанията за природата вместо пълно осъзнаване на ПЗО.

Потребности от квалификация на учители

182. Учителите трябваше да определят своите най-важни потребности от обучение във връзка с ПЗО. Техните отговори са представени по-долу. Въпросникът за интервю съдържаше въпрос към учите

- достъп до опита по ПЗО на колеги от България и други страни
- усвояване на нови методи на преподаване
- възможности за работа в екип
- запознаване с нормативните документи относно ПЗО – както на МОСВ така и на МОН
- разработване на учебни програми по ПЗО за ЗИП и СИП
- достъп до обновяваща се информация по темата
- достъп до материали по ПЗО
- запознаване с новата позиция на ПЗО в новата учебна документация
- използване на методите на лабораторните изследвания и анализа

183. Според преподавателите в ДПКУ/ДИУУ най-важните потребности на учителите са:
- по-активно включване на интерактивни методи на преподаване, особено извън класната стая.
 - Достъп до повече ресурси, особено книги
 - Осигуряване на повече знания по въпросите на природозащитата
 - Изграждане на информационен център по ПЗО
 - По-голям брой курсове за квалификация в ДПКУ/ДИУУ с по-добро качество
 - Осигуряване на достъп до Интернет
 - Възможности за провеждане на дейности с учениците сред природата (необходимост от осигуряване на превоз)

184. Интересно е да се отбележи, че любовта към природата и по-доброто заплащане са в самото дъно на потребностите!

185. Накрая, следва да се отбележи, че независимо, че учителите чувстват необходимост от понататъшно обучение те не биха заплатили за това сами.

186. Предишните въпроси от интервюто са съсредоточени върху **познанията** на учителите по ПЗО. Различните групи също така бяха попитани за оценка на **интереса** на учителите към ПЗО. Интересът към ПЗО може да се окаже по-важен от знанията по ПЗО при определянето дали повече интегриране се реализира на практика. С повишаване на децентрализацията при вземането на решения може да има по-голяма степен на вариации в преподаването на такива области като ПЗО като част от задължителната подготовка. Тези вариации най-вероятно ще са основани предимно на мотивацията и интереса.

187. Повечето от заинтересованите страни от образователната система споделят общо мнение с някои леки вариации по отношение на фокуса. Пак това са учителите по биология които са оценени да имат най-голям интерес към ПЗО последвани от началните и детските учители и другите учители по науки. Интересът на другите учители като тези по езици и изкуство е трудно да се оцени.

188. Преподавателите в ДПКУ/ДИУУ също намират доста голям интерес от страна на учителите към ПЗО. Това се основава на нарастващия интерес на учителите към самите курсове за квалификация с ПЗО съдържание и търсенето на допълнителни материали и информация.

189. Самите учители смятат, че интересът на колегите им към ПЗО варира между 20% и 50%. Нито един от интервюираните не е посочил повече от 80%. Това на практика означава, че по-малко от половината учители имат интерес към ПЗО. Те изреждат доста доказателства за интереса на учителите включително броят на учителите, които провеждат ПЗО уроци, подкрепата за ПЗО дейности от страна на училището и възлагане на учениците да подготвят реферати на ПЗО теми.

190. По-голямата част от учителите са готови да сменят работата си, ако им се предложи друга с по-добро заплащане. Това не е изненадващо за професия, където средната нетна заплата е в рамките на 200 лева на месец. Все пак си струва да се отбележи, че почти половината от интервюираните заявят, че не биха сменили работата си дори, ако получат по-добре финансово обезпечено предложение.

191. Средната възраст на учителите се определя между 35 и 40 години, което означава един сравнително млад персонал с перспектива за дългосрочна работа в същата сфера. Текущото на учителския персонал е много малко до липсващо. Ако има текучество то е най-вече по отношение на учителите по езици, които лесно намират реализация в други направления на стопанския живот. Ако се съпоставят тези факти с относително големия интерес към ПЗО, нарастващото търсене на обучение и високото ниво на посвещаване на учителската професия като цяло, очевидно инвестициите за обучение на учители по ПЗО имат потенциала да осигурят дълготраен устойчив резултат в посока на интегриране на повече ПЗО в учебната програма

7.2.2. Възможности на преподавателите във ВУЗ за подготовка на педагогически кадри по природозащитно образование.

192. Като цяло мнението на различните заинтересовани страни попада в една от двете категории. До голяма степен студентите и експертите в МОН оценяват познанията на преподаватели по ПЗО много високо и високо. Мненията на НПО, местните власти и в този случай на самите учители са различни. Те са по-критични и дават оценка за знанията на преподавателите във ВУЗ “задоволително”. Те коментират, че често познанията на преподавателите са остарели, липсва им опит по интерактивни форми на преподаване или истинско разбиране за това, как да обучават учителите, за да могат те да преподават по интегриран начин. Те считат, че работещите в сферата на квалификация на учители имат по-адекватни познания по ПЗО отколкото преподавателите във ВУЗ. Специализирани курсове се препоръчват за преподавателите във ВУЗ.

193. Един извод от тези отговори е, че самите преподаватели във ВУЗ имат нужда от понататъшно обучение и откровено казано, самите те разбират това и биха приветствали осигуряването на курсове за обучение насочени специално към потребностите им. Приоритетите определени от тях за собственото им обучение са

- курс за систематизиране и обогатяване на знанията
- различни форми за обмяна на опит (конференции, семинари, специализации)
- достъп до литература и статистическа информация

194. Текущото на персонала във ВУЗ е минимално, а средната възраст на преподавателите е между 40 и 50 години – относително млади. Следователно обучението им би имало дълготраен ефект.

7.2.3. Възможности на преподавателите в ДПКУ/ДИУУ за квалификация на педагогически кадри по природозащитно образование.

195. Има много малко различия в мнението на заинтересованите страни по отношение на знанията на преподавателите в ДПКУ. Повечето оценяват знанията им като високи, като позитивното мнение на учителите е особено важно. Единствената разлика идва от мнението на експертите на МОН които ранжират знанията на преподавателите в ДПКУ след тези на учителите. НПО ги поставят по средата – над учителите, но под някои други групи по отношение на знанията им. Мненията на НПО обаче са доста различни, което може да се обясни с относително слабите връзки между тях и ДПКУ.

196. Почти всички заинтересовани страни споменават едни и същи потребности от обучение на преподавателите в ДПКУ като и самите преподаватели. Те покриват две

основни сфери: осъвременяване на знанията и нови форми и методи на преподаване (интерактивни), като и двете са свързани с достъпа на преподавателите до информация за околната среда.

197. Интересен и притеснителен е фактът, че нито един от интервюираните преподаватели в ДПКУ/ДИУУ не е получил допълнително обучение по ПЗО след завършване на висшето си образование. Независимо от това качеството на знанията е оценено високо. Самите преподаватели са отбелязали, че те биха приветствали допълнително обучение и при всички случаи биха заплатили част от разходите за това професионално развитие. Характеристиките за тази група по отношение на тежестта и възраст са същите като за преподавателите във ВУЗ.

198. **Обобщение**

Отговорите в тези раздели на проучването показват леко противоречиви резултати. От една страна учителите, преподавателите във ВУЗ и ДПКУ оценяват собствените си познания на доста високо ниво и считат, че знанията на колегите им са достатъчно задоволителни. От друга страна общото мнение е, че тези групи имат нужда от обучение по ПЗО. Оценката на нивото на познания не е изненадваща, като се има предвид как са подбрани хората за интервюиране, но това също така трябва да се свърже с факта, че повечето от тях намират ПЗО предимно в биологията или обучение за природата. От тази гледна точка учителите и преподавателите са добре подготвени като научна основа. ПЗО обаче не се ограничава до знанията – новите подходи към ПЗО изискват разбиране на такива теми като устойчиво развитие, заедно с различни подходи в преподаването. Разбирането за това води до търсенето на обучение за преподавателите

7.2.4. Възможности на служителите в системите на Министерство на образованието и науката¹⁰ и на Министерство на околната среда и водите¹¹ за природозащитно образование.

199. Съществуват доста вариращи мнения по отношение на нивото на познания и интереса към ПЗО от страна на експертите в МОН както на национално така и на регионално ниво. Като цяло повечето групи оценяват националните експерти по високо и по двата параметъра от регионалните в ИО на МОН. Оценката на учителите за националните експерти е много разнообразна, докато преподавателите във ВУЗ ги оценяват по-позитивно. Изненадващо е, че в сравнение с оценката им за другите групи НПО са по-позитивни за експертите на МОН отколкото са останалите групи.

200. Ролята на експертите на МОН за разработването на национални политики и програми е изключително голяма и повечето учители считат, че експертите на МОН трябва да се обучават в съвременни подходи към ПЗО, за да са способни да разработят ефективен стратегически подход и да създадат благоприятен климат за развитието на ПЗО. Учителите също така са на мнение, че експертите в ИО на МОН трябва да получат обучение, за да могат да подпомагат интегрирането на ПЗО на регионално ниво. Както и с преподавателите в ДПКУ потребностите от обучение са концентрирани както върху осигуряване на информация и знания за ПЗО така и върху нови методологии и подходи за ефективно образование по ПЗО. НПО подсказват и трета тема за експертите в МОН, която е в сферата

¹⁰ Системата на МОН включва и ИО на МОН

¹¹ Системата на МОСВ включва МОСВ и РИ на МОСВ

на създаване на подпомагащи мрежи и механизми за обмяна на информация и работа в мрежа.

201. До голяма степен самите експерти на национално и регионално ниво определят тези теми като потребности от обучение, които са

- съвременни образователни програми
- съвременна методика, включително интерактивни форми
- осъвременяване на знанията

202. Въпреки, че експертите в МОН са участвали в редица конференции свързани с ПЗО пито един от тях не е получил официално обучение. Въпреки осъзнаването на тези потребности за разлика от преподавателите в ДПКУ те обаче не биха заплатили за допълнително обучение.

203. Както и с останалите педагогически кадри има ниско ниво на текучество и отново средната възраст е около 40 г. Това означава, че обучение по ПЗО ви имало дълготраен ефект е ще е устойчиво.

204. Знанията на експертите на МОСВ и РИ на МОСВ са оценени доста високо. Все пак следва да се отбележи, че тук по-скоро става дума за знания по природозащита, а не толкова по природозащитно образование.

7.2.5. Възможности на директорите на училища по природозащитно образование.

205. Всички интервюирани с изключение на експертите в МОН смятат, че директорите на училища имат средно или по-ниско от средното ниво на познания по ПЗО и, че те следва да бъдат обучени, за да са в състояние да подкрепят интегрирането на ПЗО в учебните програми. Самите директори подкрепят необходимостта от обучение в смисъл на съдържание, методология и как да се организира преподаването на ПЗО по ефективен начин като част от общата политика на училището. НПО подчертават, че често директорите нямат разбиране за това, какво точно е ПЗО и как то може ефективно да се преподава и горещо препоръчват обучение за тази група. Както и учителите директорите най-вероятно ще участват в курсове за обучение предложени от ДПКУ.

7.2.6. Възможности на общинските служители по ПЗО.

206. Единодушно е мнението, че общинските служители, отговарящи за образованието почти не притежават знания по ПЗО и това включва самите общински служители. В допълнение, обучението не се счита за приоритет за тази група. Това мнение е малко странно като се има предвид, че по-горе е подчертана важната роля на ОА в предоставянето на ПЗО. Самите служители в общинските администрации смятат, че имат известна необходимост от обучение по ПЗО, но не могат да определят каква точно е тя.

207. Тази информация сочи преди всичко, че ролята на служителите в общинската администрация по отношение на образователния процес не е добре изяснена или липсва в България. По-скоро в съвременната обстановка в България дейността на тези служители не е свързана с образованието като такова, а само с финансовата част на осигуряването му. Поради тази причина не се очаква тези служители да са запознати с ПЗО. Все пак най-малко информация, ако не обучение, би била полезна за тези служители, за да притежават някакво

разбиране за ПЗО и да могат да правят правилни преценки, когато се стигне до решения за приоритетите за местно финансиране.

208. **Обобщение**

Таблицата по-долу представя общото ранжиране на нивото на познания по ПЗО за различните заинтересовани страни. До известна степен всички тези групи се нуждаят от обучение, но трябва да се определят приоритети, за да се постигне максимална ефективност в използването на ограничените ресурси за обучение.

1	НПО, дружества за защита на природата
2	Учители по Биология
3	Експерти в МОСВ
4	Преподаватели в ДПКУ към ВУЗ
5	Преподаватели във ВУЗ
6	Експерти в РИ на МОСВ
7	Експерти в МОН
8	Учители по География и икономика
9	Учители по Химия
10	Детски учители
11	Начални учители
12	Експерти в ИО на МОН
13	Учители по Физика
14	Директори на училища
15	Учители по Изобразително изкуство
16	Представители на местната власт свързани с образователния процес
17	Учители по Математика
18	Учители по Философия, етика и право
19	Учители по Информационни технологии
20	Учители по Български език и литература
21	Учители по Домашен бит и техника
22	Учители по История
23	Учители по Чужди езици
24	Учители по Музика
25	Учители по Физическа култура и спорт

8. **Информационни ресурси за природозащитно образование.**

209. Информацията е ключов ресурс за ПЗО и както стана вече многократно дума има необходимост от съществени подобрения в нейното предоставяне за целите на образованието.

210. Източниците на информация по важност се нареждат по следния начин:

1.	Учебници
2.	Природозащитни филми
3.	Природозащитни списания
4.	Достъпен Интернет
5.	Телевизия
6.	Справочници
7.	Компютри
8.	Вестници и списания
9.	Статистически данни
10.	Научни списания
11.	Радио
12.	Електронни списания

211. Достъпът до тези източници е различен и е представен в обобщен вид в таблицата по-долу, но трябва да се има предвид, че достъпът ще варира за различните интервюирани групи. Учителите например, намират за много труден достъпът до всички източници на информация с изключение на учебниците и вестниците, докато хората във висшето образование имат повече възможности.

Източник	Достъп
Учебници	Лесен – раздават се на всеки ученик.
Филми и видео	Доста труден – намира се само в някои специализирани библиотеки и центрове.
Списания	Среден – намират се в библиотеките на университетите и ДПКУ.
Интернет	Много труден – особено за учителите, извън мястото на работа, ако изобщо го има.
Общо помощни материали	Лесен до среден – има книги на местни, регионални и университетски библиотеки. Различно осигуряване.
Статистически данни	Труден.
CD и електронни списания	Много труден, особено за учители.

212. Учителите и преподавателите имат достъп до информация най-вече чрез печатни материали. Проблемът с този източник на информация е, че той бързо остарява, особено учебниците. Учебниците обикновено имат продължителност на живота 7-10 години и информацията в тях обикновено е с пет години остаряла от деня на публикуването им. В съвременното общество достъпът до съвременна информация е изключително важен за всички сфери на живота, включително ПЗО, и този достъп е труден за учителите.

213. Правителството осъзнава този факт и затова счита за важен приоритет осигуряването на компютри и достъп до Интернет в училищата. Ситуацията ще се подобри през следващите три години. Националната образователна стратегия на МОН предвижда всички училища да бъдат осигурени с най-съвременни компютри за обособяване на компютърни лаборатории до 2003 година. Това включва инсталиране на 3000 компютъра до края на 2001 г. и още 5000 до края на 2002 г. В момента 500 основни училища имат компютри, което осигурява един компютър за 30-35 ученика. Достъпът до Интернет за всички училища ще бъде осигурен до 2005 година.

214. Една от целите на настоящето правителство е да се развият технологични умения у младото поколение, за да се стимулира развитието на високите технологии в България. Това очевидно ще осигури възможности за ПЗО.

215. Трябва да се отчете, обаче, че осигуряването на компютри и достъп до Интернет само по себе си не гарантира ефективно използване на тази нова технология за образованието. Все още има трудности по отношение на леснодостъпна информация на език, различен от английския и определено липсва информация във вид, който може лесно да се възприеме от учениците и учителите.

216. Препоръките за приоритетност на усилията по отношение на достъпа до източниците на информация необходими за ПЗО са следните:

1.	Достъпен Интернет
2.	Природозащитни филми
3.	Компютри
4.	Справочници
5.	Електронни списания
6.	Природозащитни списания
7.	Статистически данни
8.	Научни списания
9.	Учебници
10.	Телевизия
11.	Вестници и списания
12.	Радио

217. Основавайки се на тези резултати се извеждат следните препоръки по отношение на предоставянето на информация за целите на ПЗО:

1. Подобряване на взаимоотношенията между институциите и организацията
2. Подобряване на механизма за разпространяване на информация
 - изграждане на национален регистър за различни информационни източници
 - създаване на координационен център за предоставяне на информация
 - създаване на координационен център за извеждане на добър педагогически опит, включително и за деца в неравностойно положение
 - създаване каталог на информация за ПЗО
 - създаване комплекти от базова информация по ПЗО за различни възрастови групи
 - създаване на видеотека с квалификационни форми
 - създаване на специализирано списание по ПЗО към ДПКУ/ДИУУ
3. Достъп до по-голям брой и атрактивни учебни помагала
 - подготовка на добре илюстрирани информационни материали за училищата
 - информационните материали да са написани на достъпен език
4. Осигуряване на достъп до Интернет в училищата
5. Достъп до съвременни статистически данни за училищата
6. Снабдяване на училищните библиотеки с повече и по-съвременна информация
7. Да се използват целевите групи (ученици) и за събирането на информацията
8. ПЗО да се превърне в приоритет на медиите и да се излъчват повече природозащитни филми
9. По-дълго работно време на информационния център на МОСВ

10. Да се създаде мрежа за работа по ПЗО
11. Популяризиране на мерките за опазване на околната среда

218. Както се забелязва необходимостта от извеждане и разпространение на добър педагогически опит по ПЗО има важно значение за образователната система. Много експериментална и иновационна работа се извършава в момента предимно от ДПКУ и НПО и резултатите се разпространяват доколкото е възможно чрез курсове, конференции, публикации, а в ДПКУ, Варна и чрез уебстраница. Това разпространение обаче може да бъде много по-ефективно и в момента е до голяма степен некоординирано по мнението на експертите в ИО на МОН.

9. Материални ресурси за природозащитно образование.

219. Материалните ресурси за ПЗО в България са крайно недостатъчни но всички предмети, не само ПЗО. Повечето учители имат достъп до основни ресурси като учебници и някакво оборудване като микроскопи. Но много малко учители имат достъп до копирна техника, шрайброектор, компютри или Интернет.

220. Почти по същият начин стои въпросът и за ВУЗ и ДПКУ/ДИУУ. Това, което се отбелязва в наличност са книги и помощна литература. Някои факултети като Биологическия в СУ имат по-големи възможности за достъп до оборудване, но като цяло ситуацията е такава, че има необходимост от драстични подобрения. Една област, която се е влошила през последните години е достъпът до места и ресурси за работа на открито. Макар Биологическия факултет на СУ да разполага с ботаническа градина, специалната лаборатория за изучаване на растенията е била затворена през 1992 г. и липсва основно оборудване за работа на терен. Положението е почти същото в ДПКУ макар ДПКУ, Варна да има малко по-богата материална база от София, където дори телефонната централа е толкова стара, че се затрудняват комуникациите, а и повечето от учебното оборудване е остаряло.

221. Един изключително важен проблем е липсата на съвременни и стимулиращи учебници за студенти. Причината за това е липсата на интерес от страна на издателите, тъй като за тях не е възможно да произведат учебници на достъпни за студентите цени. Студентите си предават старите учебници или ги фотокопират.

10. Финансови ресурси за природозащитно образование.

222. Една постоянно повтаряща се тема през делния доклад е липсата на специално финансиране за ПЗО. Въпреки, че следва да се разбира, че подобряване на финансирането не означава автоматично създаване на повече и по-добро ПЗО, сегашното състояние е толкова бедно, че допълнителното финансиране е критичен елемент за каквото и да било ПЗО за почти всички изброени по-горе и в следващия раздел препоръки.

223. Повечето от учителите не знаят какъв процент от годишния бюджет на училището се изразходва за ПЗО, а тези, които имат някаква информация заявяват, че няма специално бюджетно перо за ПЗО и разходите е възможно да са между 1 и 5%. Липсата на бюджетно перо и липсата на информация за разходите за ПЗО са характерни и за университетското ниво на преподаване и за ДПКУ и за МОН.

224. НПО са друг случай, защото повечето от тях са ангажирани с дейности по проекти, които обикновено изцяло се финансират от външни донори. Интервюираните НПО

изразходват между 1 и 20% от своя бюджет за ПЗО, въпреки, че има такива, които изразходват много повече в зависимост от проекта.

225. Почти единодушно е мнението на интервюираните, че ПЗО трябва да се финансира от директно от МОН с допълнителна помощ от МОСВ и Министерството на земеделието и горите. Финансирането трябва да е предимно от МОН, тъй като само по този начин то може да навлезе систематично в образователната политика. Има също така мнения, че общините трябва да финансират ПЗО или поне СИП по ПЗО. Все пак следва да се има предвид, че в момента общинските бюджети са много оскъдни и предимно формирани от субсидии от държавния бюджет, което прави сравнително неустойчиво предложението разходите за ПЗО да се покриват от тях. Разбира се споменати са и такива източници като НПО, донори, училищното настоятелство, но това е предимно в посока на подпомагане на ПЗО, което в основата си следва да се финансира от държавата.

226. Като цяло се отбелязва, че ще е трудно да се постигнат необходимите нива на финансиране, тъй като съществува много голям дефицит на средства в образователната система. Според последните данни на МОН бюджетът за образование трябва да се увеличи с 30-35%, за да се постигнат целите – и това е преди да се говори за интегриране на ПЗО! Все пак успехът на пилотните проекти през последните години в предоставянето на по-голям контрол на училищата върху разходите чрез системата на делегираните бюджети дава надежди и отваря ниша за подпомагане на ПЗО на училищно ниво. Един от аспектите на делегираните бюджети е, че училището може да отдава под наем някои от помещенията си и да използва този приход за подобряване на аспекти от училищната работа. По този начин училището може да отговори на местни приоритети и потребности. Към 2003 най-малко 73 общини се очаква да прилагат системата на делегираните бюджети.

Част IV. Препоръки

227. Този раздел обобщава анализа от предишните части и извежда силните и слабите страни на ПЗО в България заедно с някои възможности и заплахи. В резултат са направени 14 препоръки.

1. Силни и слаби страни

228. Както често се случва с този тип анализ, някои аспекти на сегашното ПЗО в България са както силни страни така и слаби страни. Затова някои характеристики се появяват в двата списъка.

1.1. Силни страни

(a) Традиция в образованието в България

229. България е страна със силни традиции в природозащитното образование. Това е страна, в която природната среда заема много важно място в културата и традициите на хората. Страна, в която много по-голяма част от хората са по-пряко свързани със земята отколкото в други страни. Въпреки, че това не е задължително до осигури по-висока степен на загриженост за околната среда отколкото в страните с по-слаби традиции, най-малко съществува емоционална и практическа основа за възпитание в загриженост за природата. В резултат е натрупан много добър педагогически опит и са разработени множество висококачествени материали с ПЗО насоченост, които могат да се използват като основа за по-нататъшно развитие на ПЗО в образователната система.

(b) Значителна група от хора с познания по ПЗО

230. Налице е значителна и все по-нарастваща група от хора, които са се посветили на ПЗО на всички нива от образователната система, включително ВУЗ, ДПКУ, училища и НПО, както и на политическо равнище на вземане на решения. Много от тези хора са експерти в различни аспекти на природата и околната среда, а някои от тях имат опит в ориентирано към ученика преподаване и разработване на програми по ПЗО.

(c) Природозащита в учебната документация

231. Природозащитата и свързаните с нея въпроси безспорно присъстват в националния курикулум в България, както в ДООИ за УС така и в учебните програми. Училищата трябва да преподават някои аспекти на природозащитата и това осигурява трамплин за понататъшно развитие.

(d) Възможности за професионално развитие чрез ПЗО

232. Съществуват два силни Департамента за повишаване квалификацията на учителите, които осигуряват серия от курсове съсредоточени върху различни аспекти на околната среда и ПЗО както и институционална основа за понататъшно развитие. Някои НПО също провеждат курсове за обучение свързани с изпълнението на различни проекти.

(e) Нарастващ обем от материали и ресурси

233. Налице е разрастващ се обем от материали и ресурси свързани с ПЗО особено разработвани от НПО. Доста от тези материали поставят ПЗО в контекста на устойчивото развитие, а някои са насочени към ориентирано към ученика преподаване. Съществува също така все по-нарастващ брой материали свързани с други аспекти на ПЗО като например гражданско образование и личностно развитие.

(f) Разрастваща се група от активни НПО.

234. Съществува известен брой много активни НПО, които подпомагат различни аспекти на образованието по околна среда и ПЗО. ТАЙМ и Природа назаем са две национални организации, които работят в тази сфера, както има и много местни НПО. Потенциалът на тези НПО да подпомагат ПЗО както на национално ниво свързано с МОН така и на местно ниво в подкрепа на общините.

(g) Извънучилищни структури

235. Налице е система за осигуряване на извънучилищни и извънкласни форми на образование за ученици. Осигуряването на това образование се подпомага както от държавата така и от НПО.

(h) Професията на учителя

236. Съществува относително стабилно и посветено на професията учителско съсловие, което проявява интерес към ПЗО.

1.2 Слаби страни

237. Въпреки тези силни страни съществуват множество слаби страни, които трябва да бъдат взети под внимание при каквито и да било действия за развитие на ПЗО.

(a) Липса на разбиране за ПЗО и каквато и да било стратегия за него

238. Най-сериозната слаба страна е липсата на система за ПЗО в България и особено липсата на стратегия за ПЗО. Тази липса на стратегия е свързана с факта, че липсва ясна концепция по отношение на това какво точно е ПЗО и какво то трябва да постигне. Изследването показва, че разбирането за ПЗО до голяма степен се свързва с осигуряването на знания и информация за природата и защитените територии. Това е един твърде традиционен подход, както и подход, който не е ефективен по отношение на промяна в поведението или подобряване на околната среда. Всяко едно подобрене на ПЗО в България трябва да започне с разработването на ясно определение за целите на ПЗО.

(b) Липса на подкрепа от страна на МОН.

239. Въпреки, че МОН официално заявява, че ПЗО е важно, то не е предприело никакви съществени стъпки за практическо приложение на това становище.

(c) Липса на разбиране за ориентирано към ученика образование.

240. Ефективното образование по околна среда и ПЗО разчита на ориентиран към ученика подход на обучение. Понастоящем има малък брой учители, които структурират преподаването по такъв начин. Реформата в образованието има за цел въвеждането на този подход, но това ще е един дълъг процес.

(d) Липса на квалифицирани учители, които да преподават ПЗО.

241. Въпреки, че учителите по биология са компетентни да преподават някои аспекти на ПЗО, по-специално компоненти свързани със знания и разбиране, в България има много малко учители, които съумяват да приложат един по-широко основан подход към ПЗО.

(e) Структурата и подхода към учебната програма.

242. Възможности за ПЗО съществуват и в сегашната и в новата учебна документация, тъй като природозащитата е спомената в стандартите за учебно съдържание и учебните програми. Въпреки това връзките са разпокъсани и фрагментирани в различни предмети и КОО, което затруднява училищата да предоставят на учениците последователен подход и опит по ПЗО, независимо от възможностите на междупредметните връзки.

243. Сегашната и новата учебна документация също така се фокусират върху знанията и информацията и въпреки все по-нарастващото внимание към уменията и интеграцията, поради причини описани по-долу, те едва ли ще станат приоритет в близко бъдеще.

(f) Подготовка на педагогически кадри.

244. Въпреки, че се поставя известно ударение върху ПЗО в подготовката на педагогическите кадри, преподавателите най-вероятно са надценили дела на ПЗО в учебното време, а дори и да не са, то по никакъв начин не може да се счита за адекватно. Съдържанието клони да се съсредоточи върху познанията за природата вместо върху някакво системно разглеждане на ПЗО и образованието по околна среда и включва много малко практически занятия. Може би все пак най-голямата слабост в подготовката на учителите е фактът, че обучението е предимно основано на лекции и не дава възможност на студентите за адекватно обучение по ориентирано към ученика преподаване. Все пак именно ориентираното към ученика обучение е същественият елемент, който допринася и развива промени в поведението у учениците. МОН е признало тази слабост в подготовката на учители и въвежда промени в системата чрез реформата на образованието.

(g) Квалификация на учители.

245. Съществуват подобни слабости и в квалификацията на учители. Когато има курсове по ПЗО те клонят към дидактическо представяне на знания, вместо към по-ориентиран към ученика подход. Друга слаба страна е, че повишаването на квалификацията на учители се извършва от малък брой организации и следователно не може да посрещне потребностите от обучение на учителите. Съществуват малко насочени към ПЗО курсове и в крайна сметка сегашната система е скъпоструваща, тъй като курсовете изискват настаняване. В такъв смисъл това обучение понастоящем не отговаря на потребностите на учителите. Отново, МОН планира реформа на тази система.

(h) Осигуряване на ресурси.

246. Съществува общо съгласие, че липсват учебни материали за ефективно ПЗО, особено такива, които прилагат ориентиран към ученика подход. Това частично е поради факта, че ПЗО не е самостоятелен учебен предмет, частично поради финансови причини и частично поради това, че няма голям брой автори, способни да напишат подходящи материали.

247. Също така липсват други ресурси на училищно ниво като основно оборудване за ПЗО или съоръжения като например лаборатории. Причините за тази липса са до голяма степен финансови.

(i) Достъп до информация и подкрепа.

248. Съществуват реални трудности пред учителите в намирането на информация по ПЗО. Достъпът до информация различна от представената в учебниците е труден, а достъпът до Интернет даже още по-затруднен.

249. Потокът на информация също така е доста неорганизиран на почти всички нива и съществуват малко формални механизми за достъп или разпространение на информация. Например, учителите, които се интересуват от информация по околна среда в много страни имат достъп до национални институции, които осигуряват както информация така и съвет. Съществуват също така местни центрове за информация и подкрепа и мрежи от учители. Това на практика не съществува в България, въпреки наличието на някои добри примери.

(j) Липса на специално финансиране.

250. Въпреки, че финансовата подкрепа не винаги е решението на определен проблем, в случая на ПЗО няма ясни източници на финансиране, било то осигурени от МОН, МОСВ или други механизми като Фондове за опазване на околната среда или спонсори. Тази липса на специално финансиране е свързана с липсата на стратегия и следователно статуса на ПЗО. Ако ще се търси съществено развитие на ПЗО, трябва да се осигурят значителни финансови средства

(k) Служителите в образованието и вземащите решения не разглеждат ПЗО като приоритет.

251. Въпреки, че изследването показва, че служителите в сферата на образованието на всички нива считат, че ПЗО е важно, това не е трансформирано в действия. Не съществува структура за подкрепа на ПЗО на местно или регионално ниво и, въпреки, че може да има назначен човек да подпомага, например, учителите по биология, този човек е малко вероятно да има някакъв ПЗО опит. Не съществува мрежа от инспектори по образованието, в чиято длъжностна характеристика да се вписва ПЗО.

(l) Липса на координация

252. Въпреки наличието на относително голям брой НПО координацията между тях е слаба, а сътрудничеството е рядкост на национално ниво. Много от по-малките НПО са финансово нестабилни, а и националните НПО зависят много силно от финансиране от международни източници. НПО също са слаби в широкото разпространение на резултатите от техните проекти и по традиция не оказват съществено въздействие върху образователната система като цяло, въпреки, че в малък брой училища те постигат голям ефект по отношение на качеството на преподаване.

253. Може би по-сериозна е липсата на каквото и да било тяло занимаващо се със свързване в мрежа и лобиране, което да е в състояние да обедини усилията на НПО и заинтересованите страни. Поради това усилията са много разнообразни и раздробени. В резултат вземащите решения не са сигурни дали опитите за лобиране отразяват разбирането на малцинство от едно НПО или отразяват визията на по-широка общност.

254. Процесът на лобиране също така не се подпомага от липсата на координация на министерско ниво, както и на регионално и местно ниво и особено от липсата на мащабно и значително сътрудничество между МОН и МОСВ.

255. Накрая, процесът на лобиране не е подкрепен, тъй като съществуват разногласия по отношение на най-добрия път за интегриране на ПЗО в образователната система сред онези, които са най-посветени на ПЗО.

2. Възможности и заплахи

256. Възможностите и заплахите до голяма степен са свързани с реформата на системата за образование. Както и със силните и слабите страни, някои от въпросите се появяват както в частта за възможностите така и в тази за заплахите.

2.1 Възможности

(a) Нарастване на независимостта на училищата.

257. Процесът на реформи провеждан от МОН с течение на времето ще резултира в осигуряването на все повече и повече автономност на училищата. Това е възможност за ПЗО, тъй като училищата ще могат сами да изберат дали да разработват ПЗО политика, СИП ориентиран към ПЗО и така нататък. Въпреки, че извън една централизирана система на образование може да се окаже по-трудно да се убедят училищата да използват тази възможност, когато те я приемат, прилагането ѝ ще бъде много по-значимо, защото ще бъде резултат от местна демокрация и избор, отразяващ потребностите на училището и общността. Училищата например ще имат много по-голяма свобода в избора на учебници и други материали дори в структурата на учебната програма.

(b) Интерес от страна на МОСВ към образование по околна среда и ПЗО.

258. Фактът, че това проучване е одобрено от МОСВ е знак за тяхното интересно желание да видят повече образование по околна среда и ПЗО в учебната програма. Това желание е повтаряно в серия от случаи по време на процеса на изследване и трябва да се увеличи в резултат на международните процеси както и Рио+10 през 2002 г.

(c) Интерес от страна на учителите и учениците към повече ПЗО.

259. Проучването подчертава едно общо доста високо ниво на интерес към ПЗО и желание от страна на учителите да има по-голямо внимание към него в учебната програма. Също така е ясно, че учениците също биха приветствали повече ПЗО, особено, ако то приеме по активен подход и включва интересни теми и практическа работа извън класната стая.

(d) Новата учебна документация

260. Въпреки, че има заплахи, може би те са балансирани от възможностите. Дори, ако някои от изредените възможности е малко вероятно да се реализират в краткосрочен аспект поне структурата на новата система ще позволи тяхното развитие в бъдеще. Възможностите включват

- (i) Възможно е разработването на ЗИП и със сигурност СИП по околна среда, които да включват ПЗО.
- (ii) Експлоатиране на междупредметните връзки за ПЗО в перспектива.
- (iii) ДООИ за УС поставят ударение върху подхода на изграждане на умения в образованието като цяло. ПЗО може да е в позицията да осигури смислен контекст за разработването на итердисциплинарни умения.

(e) Как се разработва новата учебна документация

261. Все още има сфери в новата учебна документация включително учебните програми по предмети и класове, които все още са в процес на разработване. Едно добре организирано лоби по образование по околна среда и ПЗО бе следвало да е в състояние ефективно да повлияе на тези области, които тепърва предстои да се развият.

(f) Свободният пазар на учебници.

262. Това е една истинска възможност, макар и с някои неудобства. Вече има свободен пазар на учебници, което означава, че екипи от автори могат да произведат серия от учебници, които разглеждат ПЗО в различни учебни предмети. Наистина съществува сериозна липса на добри учебници за реформираната учебна документация, така че, ако се произведат висококачествени материали, те имат голям шанс да бъдат успешни.

(g) Автономност на висшето образование

263. ВУЗ до голяма степен са свободни да разработват свои нови курсове стига обучаемите учители да постигат определени стандарти и да могат да преподават изискваната програма. Това означава, че съществуват възможности за разработване на курсове, насочени към ПЗО. Те трябва само да преминат през одобрението на университета, вместо през дълга процедура на одобрение от министерството.

(h) Реформа в квалификацията на педагогически кадри.

264. Осигуряването на квалификация на учители ще бъде разширено извън сегашните ДПКУ. Това означава, че повече обучение може да се предостави на местно ниво и чрез НПО и други организации.

(i) България и ЕС - финансиране.

265. България все по-осезаемо се приближава към ЕС, където съществуват възможности за финансиране, свързани с аспектите на ПЗО, особено за разработване на проекти основани на

общността и образователни проекти, стремящи се към нови методологии и информационни технологии.

2.2 Заплахи

266. Някои от възможностите описани по-горе се балансират от заплахите по-долу.

(a) Сегашното състояние на процеса на реформа в образованието.

267. Най-напред, на министерско и институционално ниво процесът се развива в съответствие със стриктните правила на Световна банка, а съществува усещането, че те не са гъвкави, когато стане дума за разглеждане на нови идеи и, че при всички положения вече е много късно да се променя нещо. Например новите учебни програми се разработват от организации, които участват в търг, обявен от министерството и го печелят. Самото министерство може да оказва слаб контрол върху тържния процес. За да се интегрира ефективно ПЗО в новите учебни програми, ще е необходимо, която и да е организация, желаеща да направи това, да бъде член на екипа, спечелил търга. Това очевидно е трудно.

268. Второ, на училищно ниво също може да има предизвикателства. Опитът на други страни, включително Великобритания, показва, че във време на промяна на учебната програма и образователната система, училищата и учителите фокусират енергията си на онези елементи, които се разглеждат като основни. Области, които в най-лошия случай се разглеждат като изборни и в най-добрия като важни, но не основни, напълно разбираемо получават по-нисък приоритет. Училищата, особено в условията на структурни промени, най-вероятно ще се съсредоточат върху осигуряване на промените в области като езици, математика и технологии.

(b) Нарастване на независимостта на училищата.

269. В една централизирана образователна система, където промените се диктуват от държавата, въвеждането на ПЗО теоретично е много по-лесно, ако бъде прието на министерско ниво. В система на нарастваща независимост е много по-трудно да се осъществи достъпно за всички ученици ПЗО, защото училището има правото да наблегне на ПЗО или не, в зависимост от местните приоритети и интереси. Това също така означава, че трябва да е налице една много по-добре организирана система за лобиране и подпомагане на ПЗО. Например одобрението на СИП ще включва убеждаването на училището да разработи СИП по ПЗО, а след това и общината да одобри финансирането за него.

(c) Липса на интерес от страна на МОН към образование по околна среда и ПЗО.

270. Екипът на МОН е сравнително малък и няма изгледи да се увеличи. Всеки служител има серия от отговорности и следователно е затрупан от работа. Времето, а понякога и мотивацията, необходими за подкрепа на ПЗО може не винаги да са в наличност. В допълнение, ако ПЗО ще бъде една ефективна интегрираща тема, ще трябва да се осъществява координация на министерско ниво, за да се постигне успех.

(d) Свободният пазар на учебници.

271. Единствената пречка е малкият пазар за всякакви учебни материали в България. Това означава, че публикациите насочени към ПЗО ще трябва по някакъв начин да се спонсорират.

(e) Реформа в подготовката на педагогически кадри.

272. По начало, всяка реформа в системата за подготовка на педагогически кадри може да доведе до по-малко възможности за обучение или най-малко до по-скъпоструващо обучение, тъй като свободата най-вероятно ще означава, че организациите ще трябва да изискват заплащането му.

(f) Консерватизъм на системата на висшето образование.

273. Университетите, макар и независими, също са доста бавни във вземането на решения по отношение на курсовете си. Това може да попречи каквото и да е разработване на ПЗО курсове, докато не се появи влиятелен “шампион” на университетско ниво.

(g) ПЗО общността

274. ПЗО клони към доминиране от страна на учени, а не преподаватели. Учените, обикновено са откъснати от това, какво наистина е необходимо в образователната система и какви са истинските образователни нужди на учениците и младежите, концентрирайки върху такива аспекти на ПЗО като знания за природата и пораждаме у учениците любов към природата, вместо върху критичното мислене, вземането на решения и аспектите на общността.

3. Някои важни въпроси

3.1 Трябва ли да лобираме самостоятелно за ПЗО или като елемент от образованието по околна среда?

275. Един въпрос, който беше повдигнат по време на интервютата, както и в последващите дискусии, е връзката между ПЗО и образованието по околна среда. Преди да се предприемат каквито и да било действия по препоръките трябва да се дискутира от тези, които са възложили доклада дали трябва да се оказва натиск за повече образование по околна среда с компонент ПЗО или просто трябва да се оказва натиск за ПЗО. Очевидно, ПЗО може да се окаже по-лесна концепция за подемане от вземащите решения и следователно да е по-атрактивно от гледна точка на интегрирането, но с това трябва да се внимава.

276. Докладът демонстрира, че за почти всички вземащи решения на почти всички нива, ПЗО е предимно свързано с даването на повече знания на учениците за природата и може би въвличането им в природозащитни дейности. Опитът в много страни обаче показва, че е малко вероятно такова ПЗО да доведе до някакви промени в поведението на учениците, било то докато са в училище или след като станат възрастни членове на обществото. Това е така, защото образованието по околна среда и ПЗО са много по-обширни от просто знания и макар че този факт обикновено се отчита от вземащите решения по време на дискусии, той много рядко се отразява в практиката. Изследванията показват, че, ако ПЗО ще бъде ефективно, то трябва да се постави в по-широк контекст и особено такъв, който включва сериозно удареие върху устойчивостта.

3.2 Изясняване от какъв тип ПЗО има нужда.

277. Един скорошен преглед на ООН изрази разочарование по отношение на това, какво е постигнало образованието по околна среда през последните 25 години. Това до голяма степен е резултат от фрагментирането и разширяването на образованието по околна среда. Също така до голяма степен е и резултат от това, че в училище се е преподавало “грешното” образование по околна среда. То е до голяма степен изкуствено образование по околна среда, което се концентрира върху знанията и ограничава дейностите било то до научна работа сред природата или до практически дейности като засаждане на дръвчета или събиране на отпадъци. Този подход е приемлив и необходим, но съвсем не е цялостната картина. Образованието по околна среда и ПЗО трябва да направят преглед на резултатите от Конференцията в Тбилиси по образование по околна среда още от времето на 1977 г. и да възвърнат приетите там принципи по отношение на промяната в поведението, критичното мислене и ролята на ПЗО за възпитанието на едни независими ориентирани към опазването на околната среда членове на обществото.

278. Онези, които лобират за ПЗО трябва да осъзнаят, че ролята на училището е да осигури широк образователен опит, който дава на учениците способностите да вземат участие и да създадат активно демократично общество. ПЗО е само един аспект на това и трябва да се разглежда като подпомагащо тази цел, ако ще бъде успешно понататъшното му интегриране

279. Отговорът на тези два въпроса трябва да бъде началото на каквото и да било интегриране на ПЗО. Ако не се постигнат задоволителни отговори на тях, каквото и да се интегрира, то може да не постигне никакви съществени резултати и просто да бъде “още едно от същото”.

4. Препоръки

280. Този доклад прави следните четиринадесет препоръки. За всяка препоръка има предложено време за изпълнение, както и предложен донор/подкрепяща институция. Краткосрочните предложения са в рамките на тази година. Средносрочните обхващат между една и пет години, а дългосрочните – повече от пет години.

4.1 Осигуряване на верния процес

281. Процесът на изпълнение на препоръките е изключително важен за техния успех. Предлага се следния процес.

- (a) Този доклад да се разпространи широко в България, за да се стартира един национален дебат относно същността на ПЗО и интегрирането на ПЗО в учебната документация
- (b) ПРООН трябва да работи за приемането на този доклад и неговите препоръки от МОН и МОСВ.
- (c) Да се организира Национална конференция по ПЗО в България на високо равнище и с много широко участие, за да се обсъдят въпросите повдигнати в доклада.

- (d) Да се постигне като един от резултатите на тази конференция създаването на съвместна МОН/МОСВ ПЗО комисия. Тази комисия трябва да има определен срок на съществуване и съгласуван набор от задачи. Тя трябва да има широко представителство.

282. Този процес трябва да се координира от МОН и МОСВ, работещи заедно с ПРООН. Комисията трябва да е създадена до края на 2001 г.

4.2 Изследване на ПЗО в рамките на реформата в образованието.

283. Една от основните задачи на Комисията трябва да бъде да се направи преглед на сегашната позиция на ПЗО в процеса на реформи и, ако е необходимо, да лобира за понататъшно включване на ПЗО. Комисията трябва да подготви спешен доклад преди края на април 2002 г. с препоръки към МОН и процеса на реформи в образованието.

4.3 Разработване на стратегия.

284. Съвместната ПЗО комисия трябва да има възможността да разработи ПЗО стратегия. Това трябва да включва дефиниция на ПЗО в българския контекст. Стратегията трябва да бъде съвместно одобрена от МОН и МОСВ на последваща Конференция през 2002 г. Резултатът от този процес трябва да бъде стратегия, която е предоставена на всяко училище заедно с препоръки за изпълнението ѝ.

285. Това трябва да бъде направено от МОН и МОСВ и да е в наличност до септември 2002 г.

4.4 Разработване на ръководство за прилагане на ПЗО

286. МОН трябва да възложи чрез конкурс разработването на Ръководство по ПЗО за училищата. Това трябва да бъде един кратък документ, съдържащ идеи и примери за добри практики за интегриране на повече ПЗО в учебната програма.

287. Препоръчва се Ръководството да наблегне на следните възможности за ПЗО и да разработи модели за тях

- Интегриране на ПЗО като контекст във всички предмети използвайки ПЗО като свързваща тема между предметите.
- Разработване на специфични СИП и ЗИП по ПЗО за училищата

288. Ръководството трябва да съдържа модели на различни подходи към ПЗО, така че да се осигури достъп до ПЗО за всички ученици. Материалите също така могат да съдържат списък на ПЗО индикатори, които да формират основата за постоянен преглед от страна на МОН на мястото на ПЗО в учебната програма и живота в училище.

289. Това следва да се финансира от МОН/МОСВ и материалите трябва да са налични в училищата в началото на 2003 г.

4.5 Създаване на капацитет от ПЗО експерти.

290. Трябва да се осигури курс на обучение за 5 до 10 човека от България, които в момента се занимават с подготовка и квалификация на педагогически кадри и разработване на помощни материали. Това трябва да е интензивен триседмичен курс, за да се запознаят

ключови хора и институции с новостите и съвременните насоки на мислене и методологии в природозащитното образование, както и да ги подготви, за да могат самите те да разработват курсовете, ресурсите и програмите описани по-долу и да бъдат ПЗО лидерите в България.

291. ПРООН следва да помисли за финансирането на такъв курс, който може да се проведе в България или в друга страна. В идеалния случай той би се състоял в рамките на тази учебна година.

4.6 Разработване на специфичен ЗИП и рамка за СИП по ПЗО.

292. Препоръчва се да се разработят специфични ЗИП и СИП за всяка степен на образование, които имат ПЗО насоченост. Тези курсове не е задължително да се фокусират върху ПЗО знания, но могат да използват ПЗО като един от контекстите за развитието на други умения, като например ИТ, грамотност, математически умения и гражданско поведение. Веднъж разработени тези курсове ще са основата за разработване на учебни материали (виж по-долу).

293. Тези курсове трябва да се разработят с подкрепата на МОН в краткосрочен до средносрочен аспект и да се предложат като пакети за училищата

4.7 Създаване на мрежа от пилотни и демонстрационни училища

294. МОН/МОСВ следва да обмислят създаването на пилотни и демонстрационни училища във всеки регион на страната. Тези училища трябва да могат да разработят местни програми свързани с ПЗО както и училищни стратегии. Те също трябва да са в състояние с допълнителна помощ да демонстрират как ПЗО може успешно да се приложи в една нормална училищна структура. Те могат да осигурят примери за добра практика по отношение на приложението на ПЗО стратегията и Ръководството. Самите училища могат да се определят чрез съревнование и да бъдат подпомогнати с малко финансови средства заедно с подкрепата от групата експерти. Подкрепата трябва да е от МОН и МОСВ и пилотните училища.

4.8 Професионално развитие за вземащите решения

295. Служителите в МОН, ИО на МОН, ОА и директорите на училища имат нужда от различен вид обучение по отношение на ПЗО. Препоръчва се МОН да осъществи контакти с различни организации, осигуряващи обучение, за да се разработят подходящи курсове за всяка група. Тези курсове не е задължително да са дълготрайни, дори може би не повече от един ден в някои случаи, но трябва да са съсредоточени върху ключовите елементи на ПЗО, които да осигурят подкрепата на вземащите решения за развитието на ПЗО в училище. Такова обучение обаче е критично, ако тези вземащи решения хора ще трябва да са в състояние да подпомагат интегрирането на повече ПЗО в различни части на учебната програма и да са водещи по някои от препоръките на този доклад.

296. МОН трябва да сключи договор с организация, която да разработи тези курсове и после да ги тества в един регион в България в подкрепа на разработването на ПЗО система в региона.

4.9 Да се създаде мрежа от съветници във всеки регион, които да подпомагат ПЗО.

297. Във връзка с препоръка 8 съществува потребността от подкрепа за ПЗО на регионално и местно ниво. Един от елементите на тази подкрепа би следвало да бъде чрез достъп до съветници, които могат да посещават училищата и да осигуряват практическа помощ и съвети. Препоръчва се всеки регион, а по възможност и всяка община да назначат някой за тази роля. Това не е задължително да е официален служител в общинската администрация, а може да е някой от НПО или учител от пилотно училище или лектор в ДПКУ. Тези съветници трябва да имат отговорността в рамките на част от работния ден на местно ниво да подпомагат ПЗО и трябва да се финансират на местно ниво чрез общинския бюджет.

4.10. Да се разработят висококачествени учебници и други ресурси

298. В много страни, включително и България, повечето от това, което се случва в училищната стая се определя от учебните материали и особено учебниците. Ако има в наличност висококачествен учебник покриващ програмите по някои от специфичните области на КОО тогава е много вероятно той да бъде препоръчан за закупуване от училищата. Някои учебници могат да се съсредоточат върху някой ЗИП или СИП разработен за ПЗО.

299. ПРООН следва да работи с МОН/МОСВ и други донори за да намери донор, който желае да подпомогне разработването на основен учебник или други материали за ученици, които могат да се използват от учителите за преподаване на специфични аспекти от учебната програма.

300. Те трябва да се разработят от независимо сформирани групи работещи заедно с издателства, които се подпомагат от МОН.

4.11 Да се разработи модул за подготовка на учители по ПЗО .

301. Един от университетите трябва да стимулира да разработи специфичен кратък ПЗО курс, който да се преподава на студентите, които се обучават за учители по определени предмети свързани с ПЗО.

302. Разработването на такъв курс като начало ще изисква наличието на екип от преподаватели във ВУЗ, които да бъдат обучени в новите подходи за ПЗО и образование и после да разработят един кратък курс, който в идеалния случай би се преподавал на всички студенти, които се обучават за учители. Разбирайки, че това може да е твърде амбициозна цел, стремежът може да е поне този курс да се преподава на студенти по специфични области на учебните предмети.

303. Това е отговорност на университетите с подкрепата на МОСВ и може би с външно финансиране чрез програмата Сократес на ЕС. Курсът следва да е в наличност най-късно до 2004 г.

4.12 Разработване на програма за квалификация на учители.

304. Институциите, които осигуряват квалификация на учители трябва да бъдат окуражени да изготвят по-адекватна програма от курсове за обучение за учители и директори на училища по ПЗО. В идеалния случай това следва да бъдат кратки, ориентирани към методологията курсове.

305. Институциите осигуряващи такива курсове трябва да ги разработят и да ги предложат на пазара. Информацията от предишните раздели сочи обаче, че целевите групи не са готови

да заплатят за обучение. Това означава, че най-вероятно ще е необходима финансова подкрепа от страна на МОН/МОСВ.

4.13 Да се създаде Национален център по образование по околна среда

306. Задачите на Центъра трябва да се съгласуват с МОН/МОСВ но със сигурност има необходимост от организация, която да координира осигуряването на информация особено за природозащитата и да разпространява добрия опит и новите идеи до всички въввлечени в ПЗО. Структурата на Центъра може да включва 1 или 2 регионални центъра, за да работи ефективно на територията на цялата страна.

307. Центърът може да създаде подходящи механизми за подпомагане като регулярен вестник по образование по околна среда и уебстраница за България. Той може също така да координира различни конференции и възможности за професионално развитие. Той може да публикува директории с информация, списъци на обучители по ПЗО в различните региони, годишен списък на всички курсове за обучение в България и т.н. На един по-късен етап Центърът също така би могъл да управлява Фонда за образование по околна среда или ПЗО.

308. Първоначалната подкрепа следва да е от МОСВ/МОН като Центърът следва да има задачата да привлече 50% от финансирането в рамките на 5 години, за да стане по-устойчив. Центърът трябва да се създаде в краткосрочен до средносрочен план.

4.14 Да се създаде специален фонд за образование по околна среда.

309. Съществува необходимостта да се осигури по-стабилно финансиране за НПО и инициативи в училищата. Това може да се реализира чрез фонд за образование по околна среда, който ще има определена сума всяка година, заделена от МОН и може би допълнена от други спонсори като например бизнеса. Фондът може да предоставя награди, които се съсредоточават върху подкрепата на училищата и НПО за реализацията на ПЗО стратегията. Фондът може да е организиран на отворена основа или да определя специфични теми всяка година в зависимост от определените приоритети, които трябва да се вземат предвид в проектите. Например една година той би могъл да окуражава създаването на училищни градини за ПЗО.

310. Фондът следва да се създаде в средносрочен до дългосрочен план с подкрепата на МОСВ/МОН и финансиране от бизнеса.

Библиография

1. Държавни образователни изисквания за придобиване на професионална квалификация “учител”
2. Закон за администрацията (ДВ, бр.130/1998 г.)
3. Закон за висшето образование (1997)
4. Закон за местното самоуправление и местната администрация (изм. и доп. в ДВ, бр.65/1995 г.
5. Закон за народната просвета
6. Закон за професионално образование и обучение
7. Закон за степента на образование, общообразователният минимум и учебният план
8. Закон за териториалното и административно делене от 01.1999
9. Кодекс на труда
10. Наредба № 2/18.05.2000 за учебното съдържание
11. Наредба № 4 за образованието, общообразователният минимум и учебният план
12. Наредба № 5 на МОН от 29.12.1996 г. за условията за повишаване квалификация на педагогическите кадри от системата за народната просвета и за реда за придобиване на професионално-квалификационни степени;
13. Наредба № 5/28.12.2000 за учебниците и учебните помагала
14. Наредба за единните изисквания за придобиване на професионална квалификация “учител” (Постановление на Министерския съвет №162/17.04.1997 г.).
15. Образователни програми за 1 клас
16. Образователни програми за 5 клас
17. Образователни програми за 9, 10, 11, 12 клас
18. Правилник за прилагане на Закона за народната просвета
19. Програма “Образование за околна среда в средното общообразователно училище”, МОН, 1997

Приложение 1: Културно-образователни области и предметите по тях от новия учебен план

КОО: Български език и литература

Български език и литература

КОО: Чужди езици

Английски език

Испански език

Италиански език

Немски език

Руски език

Френски език

КОО: Математика, информатика и информационни технологии

Математика

Информатика

Информационни технологии

КОО: Обществени науки и гражданско образование

Роден край

Човекът и обществото

История и цивилизация

География и икономика

Предметен цикъл “Философия”

Психология и логика

Етика и право

Философия

Свят и личност

КОО: Природни науки и екология

Околен свят

Човекът и природата

Биология и здравно образование

Химия и опазване на околната среда

Физика и астрономия

КОО: Изкуства

Музика

Изобразително изкуство

КОО: Бит и технологии

Домашен бит и техника

Домашна техника и икономика

Технологии

КОО: Физическа култура и спорт

Физическо възпитание и спорт

Приложение 2: Въпросник за интервю

Приложение 3: Задание

Приложение 4: Възможности за ПЗО в ДОО за УС

Идентифицирането на възможности за ПЗО в КОО “Български език и литература” се отнасят до предмета, който се изучава в тази КОО – Български език и литература. Предпоставки за ПЗО могат да се обосноват в сферата на комуникативната и социокултурната компетентност на учениците. Чрез проблемно-тематичните ядра *социокултурни компетентности, езикови компетентности, социокултурни и езикови компетентности (устно общуване) и социокултурни и езикови компетентности (писмено общуване)* се овладяват знания, умения, отношения за усвояване и прилагане на знакови средства в различни комуникативни ситуации; за създаване и възприемане на текстове, функциониращи в комуникативната практика; за приобщаване към общи хуманитарни ценности, формиращи обществено отговорна личност. Тази КОО има определено място и значение за ПЗО: за ориентиране, търсене и ползване на информация в различни информационни източници (учебници, справочници, научни списания, вестници, вкл. природозащитни списания и др.); за създаване на собствени текстове с аналогична или тълкувателна насоченост; текстове от аргументативен или описателен тип; за използване на езикови средства, адекватни на ситуацията на общуване; за изразяване на собствено мнение; за открояване на собствена гледна точка; за участие в дискусия или дебат – самостоятелно или в екип.

ПЗО може и трябва да започне от I клас и да се развива в системата. Трябва да започне при началното огромяване, обучението по четене, овладяване основите на устната и писмената реч чрез конкретни природозащитни дейности. Специфичното образование по литература, което започва в III клас и продължава в IV-ти може да се насити с разкази, стихчета, гатанки за природата и природозащитната дейност. Така по-лесно се разбира смисълът на прочетеното. По-лесно учениците от началния етап създават съчинения по преживявания, свързани с природата и нейната защита.

Предпоставки за ПЗО в КОО “Чужди езици” (I и II чужд език) могат да се обосноват по отношение на възможностите за изграждане на комуникативна компетентност за общуване в различни ситуации в околната среда; за прилагане на знания, категории и понятия, формирани в учебното съдържание на други учебни предмети; за ползване на информация от различни информационни източници; за участие в разговори, дискусии с отстояване на аргументирано лично мнение и решения. Основните проблемно-тематични ядра с възможности за ПЗО на тази КОО са: четене, говорене, писане, слушане. Те се отнасят за ДОО за УС за I и II чужд език.

ПЗО в началния етап може да се осъществява чрез използването на книжки, изобразяващи природни обекти като това допринася за създаването на устни и писмени изказвания на чужд език. Този подход се използва удачно при запознаване на учениците с растенията, животните, природните обекти и др.

Възможности за ПЗО в КОО “Математика, Информатика и Информационни технологии” се разкриват в учебното съдържание на учебните предмети: Математика, Информатика и Информационни технологии, от които последните два предмета се изучават в гимназиален етап. Основанията за ПЗО в тази КОО са по отношение на възможностите, които учениците придобиват за боравене с информация – изследване и прилагане на количествени характеристики на обекти и явления в околната среда, създаване на адекватни математически модели за решаване на задачи, свързани с тях. Математическите знания и умения допринасят за формиране на логическо мислене, за излагане на логическа

аргументация и формулиране на верни изводи. Знанията и уменията в областта на Информатиката и Информационните технологии са свързани с прилагане на компютърни варианти на математическите модели на обекти и явления в околната среда. Чрез Информационните технологии се създават достъпни за масово използване методи и средства за представяне, анализ, интерпретиране и пренасяне на данни. Учебните предмети от тази КОО са в основата на описанието, структурирането и анализирането на данни от различни области.

В началния етап тази КОО включва учебният предмет “Математика”. Чрез ПЗО по-достъпно се моделират числови изрази като се използват природни обекти. Решават се словесни задачи също построени изцяло върху познанията на учениците за природните обекти. Събират се и се обработват данни от заобикалящия учениците реален свят.

ДОИ за УС на **КОО “Обществени науки и гражданско образование”** имат предназначение чрез усвояване на най-значими постижения в социалното познание (история, география, икономика, етика, право, философия) учениците да се подготвят за по-добро адаптиране и реализиране в съвременното демократично общество; да развият уменията си за активно гражданско участие в социалния живот в условията на културно многообразие и глобализация на социалните процеси.

В началния етап тази КОО обхваща учебните предмети “Роден край” и “Човекът и обществото”. Чрез ПЗО се изграждат началните познания на учениците за отношенията човек-природа. Осигурява се базисна подготовка за областта “Природни науки и екология” чрез запознаването с природните обекти в родния край и необходимостта от тяхното опазване; определяне значението на някои природни дадености като вода, почва, въздух; откриване на връзката между особеностите на природната среда и трудовата дейност на хората.

Предпоставки на ПЗО най-интензивно се проявяват в ДОИ за УС **КОО “Природни науки и екология”** в учебните предмети: Околен свят, Човекът и природата, Биология и здравно образование, Физика и астрономия, Химия и опазване на околната среда. Знанията, уменията и отношенията, усвоени в тази КОО са свързани с природата, включително и с проблемите на ПЗО. Чрез учебните предмети се формира представа за условията и многообразието на природата. Преобладаващо значение имат знанията, уменията и отношенията, отнасящи се до екология, опазване на околната среда, опазване на здравето и толерантност към всичко живо. В ДОИ за УС на различните учебни предмети те се реализират по отношение на: взаимодействията, измененията и развитието на природните обекти; работа с различни информационни източници за обекти, процеси, явления в живата и неживата природа; формиране на екологична култура и стремеж към опазване на околната среда.

В началния етап тази КОО включва учебните предмети “Околен свят” и “Човекът и природата” за I – IV клас. Чрез тези интегриращи учебни предмети се изграждат основни представи и се формират понятия за обектите и явленията в живата и неживата природа и нейното опазване и възстановяване.

ДОИ за УС в **КОО “Изкуства”** имат определена позиция и значения за ПЗО. Чрез двата учебни предмета на тази КОО – Музика и Изобразително изкуство се създават предпоставки за формиране на интерес и изграждане на умения и активност за лична и колективна художествено-творческа изява; за формиране на артистичност и въображение. Обучението по Изобразително изкуство развива знания, умения и отношения за естетическите аспекти на

обекти и явления в околната среда. Визуалните знакови системи в средствата за визуална информация и комуникация имат подчертано значение в информационните системи и технологии, свързани с ПЗО. Чрез различни видове визуални образи (фигуративни, нефигуративни изобразителни знаци и символи) на учениците се осигурява възможност да изразяват отношение към различни обекти и ситуации в околната среда.

Предметите в тази КОО в началния етап са същите. ПЗО по тези учебни предмети се реализира чрез изучаването на песни, отразяващи красотата на природата и създаването на рисунки на тема: “За чиста околна среда”, “Моят роден край – богат и красив”, “Седмица на гората”, “Празник на водата”, “Ден на Земята”, “Ден на цветята”, “Празник на розата”, “Международен ден на птиците”, “Ден на туризма” и т.н.

Идентифициране на възможности за ПЗО в **КОО “Бит и технологии”** се обосновава в учебните предмети Домашен бит и техника, Домашна техника и икономика и Технологии. Учебните предмети в тази културно-образователна област се изучават само в основна образователна степен (I – VIII клас). Предназначението им е да формират основна технологична грамотност и компетентност. Чрез тази КОО учениците имат възможност да преоткриват създадения от човека свят, връзките му с околната среда и да осъзнават ролята на научно-техническия прогрес. Те имат възможност да участват в разнообразни ситуации като проектират, конструират, изработват различни изделия и технологични системи, включително и ориентирани към ПЗО.

В началния етап тази КОО включва само учебният предмет “Домашен бит и техника”. Този учебен предмет изгражда културата на бита на определената личност. ПЗО се реализира чрез изучаването на свойствата на материалите, на умения за работа с природни и други материали, добивани от природните ресурси. Изработването на хранилки, къщички и поилки за птици, отглеждането на стайни цветя, подготовката на разсад и засяване и засаждане на културни растения, запознаване на учениците с отглеждането на плодове, зеленчуци, декоративни растения и билки, с отглеждането на домашни животни и опазването на дивите животни, осмисляне ползата от екологични норми при отглеждането на растения и животни.

ДОИ за УС на **КОО “Физическа култура и спорт”** за учебния предмет Физическо възпитание и спорт съдейства за формиране на физическа и спортна култура като важен компонент на общата култура на учениците, за поддържане на физическа дееспособност и подготовка за активен и здравословен начин на живот. Спортно-туристическата дейност в тази КОО има подчертано значение за ПЗО.

Подробно описание на възможностите за ПЗО в ДОО за УС.

Проблемно-тематични ядра и стандарти с възможности за ПЗО на учебните предмети в КОО в начален етап¹²

№	КОО/Учебни предмети	Основна степен	
		Начален етап	
		Ядра	Станд.
1	2	3	4
1.	Български език и литература Български език и литература	Социокултурни компетентности Езикови компетентности Социокултурна и езикова компетентност (устно общуване) Социокултурна и езикова компетентност (писмено общуване) литература Социокултурни компетентности Литературни компетентности Социокултурна литературна компетентност; общуване с художествена творба Социокултурна и литературна компетентност; създаване на изказвания и писмени текстове	1 1 1.2.3. 1.2.3.4.5 1.2 2.5 1.3.4 1.2.3
2.	Чужди езици I чужд език II Чужд език	Слушане Четене Говорене Писане Слушане Четене Говорене Писане	1.2 2. 5 1.3 1.4. 1.3. 2
3.	Математика, Информатика, Информационни технологии Математика	Числа Равнинни фигури Измерване Моделиране	1. 1. 1. 1.2.3.4
4.	Обществени науки и гражданско образование Роден край	Роден край Човекът и живата среда Вещества, тела и организми Природни явления и процеси Човекът и неговото здраве Национално и културно наследство	3.5 1.5 1.2.3.4 1.2 3.4 5

¹² Допълнително ще бъдат представени копия от ДОО за УС

	Околен свят	Роден край Човекът и неговата среда Вещества, тела и организми Природни явления и процеси Човекът и неговото здраве Национално и културно наследство	3.5 1.5 1.2.3.4 1.2 3.4 5
	Човекът и обществото	Роден край Човекът и неговата среда Национално и културно наследство България, част от света Източници на знания	2 1.2.3.4 2.5 1.2.3.4 1.3
	Гражданско образование	Аз и моят свят Аз съм гражданин на моята държава Аз и светът Аз и светът на възрастните Защита на живота и реакция в реакция в критична ситуация	2.3 2.3 1.2 1.3 1.2.3
5.	Природни науки и екология Роден край	Роден край Човекът и неговата среда Вещества, тела и организми Природни явления и процеси Човекът и неговото здраве Национално и културно наследство	3.5 1.5 1.2.3.4 1.2 3.4 5
	Околен свят	Роден край Човекът и неговата среда Вещества, тела и организми Природни явления и процеси Човекът и неговото здраве Национално и културно наследство	3.5 1.5 1.2.3.4 1.2 3.4 5
	Човекът и природата	Вещества, тела и организми Природни явления и процеси Човекът и неговото здраве Наблюдение, експерименти и изследване	1.2.3.4.5 1.2.3.4.5 1.3.4 1.2.3.4
6.	Изкуства Музика	Музикална практика; музициране, възприемане на музика Елементи на музикалната изразност Музика и игра Функциониране на музиката, музика и общество	1.2.3 1. 1.3 3
	Изобразителни изкуства	Обект и среда Обект и образ Зрител и творба Визуална комуникация Материали и техники	1.2.3.4 1.2.3 1.2 3 -
7.	Бит и технологии Домашен бит и техника	Проектиране, планиране и оценяване Оборудване и поддържане на оборудването Оборудване, сглобяване и комбиниране на материали и модули Комуникации и контрол в трудовите процеси Проектиране, планиране и оценяване на техн. процеси и обекти	1.2.4 3 1.3.4 1.2 2.3.4.5
	Домашна техника и икономика; технологии	Оборудване и поддържане на оборудването Оборудване, сглобяване и комбиниране на материали и модули Организиране на работата и икономика Отглеждане на растения и животни, здраве и безопасност	1.2 1.4 1.2.3.4 1.2.4

8.	Физическа култура и спорт	Лека атлетика	1.2
		Гимнастика	1.2
	Физическо възпитание и спорт	Спортни игри	1
		Водни спортове	1
		Туризм	1
		Танци	1

Проблемно-тематични ядра и стандарти с възможности за ПЗО на учебните предмети в КОО в прогимназиален и гимназиален етап

№	КОО/Учебни предмети	Основна степен		Средна степен		
		Прогимназиален етап		Гимназиален етап		
		Ядра	Станд.	Ядра	Стандарти	
1	2	3	4	5	I равн.	II равн.
1.	Български език и литература Български език и литература	Социокултурни компетентности Езикови компетентности Социокултурна и езикова компетентност (устно общуване) Социокултурна и езикова компетентност (писмено общуване)	1.2 1.2 1 1.2.3.4	Социокултурна и езикова компетентност (устно общуване) Социокултурна и езикова компетентност (писмено общуване) Социокултурни компетентности Социокултурна и литературна компетентност Създаване на изказвания и писмени текстове	1.2.3 1.2 4	- - 1
2.	Чужди езици I чужд език II Чужд език	Слушане Четене Говорене Писане Слушане Четене Говорене Писане	3 1.2 1.2 2 1.3 1.2.3 1.2 -	Слушане Четене Говорене Писане Слушане Четене Говорене Писане	1.3 1.2.3 1.2 1 1.3 1.3 1 1.2	2/1.2 1.2/1 1.2.3/1. 2 1.2/2.3 - - - -
3.	Математика, Информатика, Информационни технологии Математика	Функции. Измерване Логически знания Елементи от вероятности и статистика	1. 1.2.4 1.2.3.4	Функции. Измерване Логически знания Вероятности и статистика Моделиране	3.4 2.3 - 2.3	- 2.3.4 2.3 -

	Информатика	Моделирание	2.5.6	Информации и формални модели Компютърни системи Операционни системи Алгоритми и структури от данни Програмиране	1.2.3.4 2.4 2.4.5 2 5	- - - 2 -
	Информационни технологии			ИТ при решаване на проблеми Комуникиране чрез ИТ Контрол и управление на обекти Интегриране на дейности в ИТ	1.3.5 2.4 2 1.2.3.4	1.2.4.5 3.4 - 1.2.3.6
4.	Обществени науки и гражданско образование История и цивилизация	Фундаментите на съвременния свят Човекът в историята	3.1 1.3	Фундаментите на съвременния свят Човекът в историята Източници на историята	1.2 4.5.6 1.4.5	- - 2.3
	География и икономика	Земята като планета и нейният природен облик Географска картина на света География на България Източници на информация и работа с тях	3.4.5 2.3.5 1.2.3.5 1.3	Природна структура и ресурси на Земята География на населението и селищата Политическа и стопанска организация на обществото Географски региони в света и страни в тях География в България Източници на информация и работа с тях	1.2.3.4. 5 2.4.5 1.2.3.4. 5 1.2.5 2.3.4.5 1.2.3.4. 5	1.2.3.4. 5 2.4 4.5 - 2.3.4.5 1.2.3.4
	Предметен цикъл Философия (психология и логика, етика и право, философия)			Себепознание и взаимност Свобода и отговорност Свобода и законност	5 4.5 1.2.5.6	- 1.2.3 2.5.6

	Гражданско образование	<p>Политическа и икономическа карта на света</p> <p>Многообразие и идентичност на личността</p> <p>Икономиката и нейните механизми</p> <p>Гражданинът и властта</p> <p>Глобални проблеми на съвременността</p>	<p>3.4</p> <p>3</p> <p>1.2</p> <p>1.2.4</p> <p>1.2.3.4.</p> <p>5</p>	<p>Критическо мислене</p> <p>Човекът и неговия свят</p> <p>Гражданите, политиката, демокрацията</p> <p>Гражданите, властта и държавата</p> <p>Националната идентичност и различия в обществото</p> <p>Граждани, права и отговорности</p> <p>България и светът</p>	<p>2.3.5.6</p> <p>2.3.4</p> <p>2</p> <p>1.2.3.4.5.6</p> <p>4</p> <p>3.4</p> <p>2.3.4</p>	<p>2.3.4</p> <p>2.6</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>-</p>
5.	<p>Природни науки и екология</p> <p>Биология и здравно образование</p> <p>Физика и астрономия</p> <p>Химия и опазване на околната среда</p>	<p>Структура, жизнени процеси и класификация на организмите</p> <p>Човешкият организъм (структура, жизнени процеси и хигиена)</p> <p>Организъм – среда</p> <p>Наблюдения, експерименти, изследвания</p> <p>От атома до Космоса</p> <p>Електричество</p> <p>Светлина</p> <p>Движение и сили</p> <p>Енергия</p> <p>Наблюдение, експеримент</p> <p>Строеж и свойства на веществата</p> <p>Приложение на веществата</p> <p>Експеримент и изследване</p>	<p>1.2.3.4.5</p> <p>5</p> <p>1.2.3.5</p> <p>1.2.3.4</p> <p>2.3.4</p> <p>1.2</p> <p>2.3</p> <p>1.4</p> <p>2.4.5</p> <p>2.5</p> <p>2.4.5</p> <p>4</p> <p>1.2.3.4</p> <p>2.3.5</p>	<p>Биосфера (макросистема – структура и процеси)</p> <p>Клетка (макросистема – структура и процеси)</p> <p>Многоклетъчен организъм (мезосистема – структура и процеси)</p> <p>Биологична еволюция</p> <p>Наблюдения, експерименти, изследвания</p> <p>Електричество и магнетизъм</p> <p>Трептения и вълни</p> <p>Светлина</p> <p>От атома до Космоса</p> <p>Наблюдение, експеримент</p> <p>Класификация на веществата и номенклатура</p> <p>Строеж и свойства на веществата</p> <p>Приложения на веществата</p> <p>Химични процеси</p> <p>Експеримент и</p>	<p>1.2.5</p> <p>3.4</p> <p>2.3</p> <p>1.3</p> <p>3</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>1.2</p> <p>2.3</p> <p>3.4.5</p> <p>2.3.5</p> <p>3</p> <p>1.2.3.4</p> <p>1</p>	<p>1.2.3.4</p> <p>3.5</p> <p>3.4</p> <p>1.2</p> <p>1.2.3.4.5.6</p> <p>4</p> <p>4</p> <p>-</p> <p>1</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>1.2.3</p> <p>-</p>

				изследване	1.2.4	1.3.5
6.	Изкуства Музика Изобразителни изкуства	Музикална практика Функциониране на музиката, музика и общество Зрително възприятие и фантазия Изразни средства на визуалния образ Система от средства за визуална информация и комуникация Структура на художествената творба	3.4 4 1.2.4 1.3.4 1.2.3 1	Музикална практика Функциониране на музиката, музика и общество Глобални и локални тенденции в съвременната музика Изкуство и общество Творчески процес Ситуации и визуални комуникации	2.4 2 - 2.3 1.2.3 1.2	2 - 3 4 1.2 1.2
7.	Бит и технологии Домашна техника и икономика; Технологии	Проектиране, планиране и оценяване на техн. процеси и обекти Оборудване и поддържане на оборудването Оборудване, сглобяване и комбиниране на материали и модули Организация и икономика Отглеждане на растения и животни, грижи за себе си и за другите	2.3.4.5 1.2 1.4 1 1.2.3.4.5			
8.	Физическа култура и спорт Физическо възпитание и спорт (Допълнителни ядра на УС)	Водни спортове Туризм Избран вид спорт	1 1 1.2	Водни спортове Фитнес и бодибилдинг Избран вид спорт	1 1	- - 1.2.

Забележка: Цифровите показатели в колоните “стандарти” показват последователността на стандартите (знания, умения, отношения) в ДОО за УС.

Приложение 5: Информация за някои от висшите учебни заведения, подготвящи педагогически кадри

Софийски Университет

Факултетът по начална и предучилищна педагогика (ФНПП) е основан през 1983 г. Във факултета се подготвят студенти по специалностите предучилищна и начална педагогика, начална училищна педагогика и чужд език, предучилищна педагогика и чужд език, социална педагогика, специална педагогика, педагогика на обучението по изобразителното изкуство, педагогика на обучението по музика. Получават се бакалавърски степени. Факултетът предлага и 16 магистърски програми за магистри по педагогика – предучилищна педагогика, начална училищна педагогика, специална педагогика, педагогика на изобразителното изкуство, музикална педагогика и магистър по социални дейности.

Факултетът по педагогика се обособява като самостоятелен факултет през 1986 г. Там се подготвят студенти по специалностите педагогика и социални дейности. Получените степени са бакалавърски.

Факултетите исторически, философски, математика и информатика, физически, химически, биологически, геолого-географски, славянски филологии и класически и нови филологии подготвят учители за прогимназиалния етап и средната степен с бакалавърски степени.

Във Факултета по педагогика към Софийски университет “св. Климент Охридски”, преподавателите са 14 души, в т.ч. в катедра “Дидактика” – 7 души; катедра “Теория на възпитанието” – 3 човека; катедра “История на педагогиката и управление на образованието” – 3 човека. Броят на студентите в специалност педагогика е както следва: редовно обучение – 213 човека (от I до V курс), задочно обучение – 83 човека (I – V курс). В специалност педагогика на девиантното поведение - редовно обучение – 127 души (III – V курс), задочно обучение – 10 човека (III – V курс) и в специалност социални дейности: редовно обучение – 123 души (I – II курс), задочно обучение – 43 човека (I – II курс). Отделно, във всеки от останалите факултетите към Софийския университет всяка година се дипломират студенти с педагогически профил по около 45 човека.

Великотърновски университет “св.св.Кирил и Методи”

Във Великотърновски университет “св.св.Кирил и Методий”, броят на преподавателите в специалност чиста педагогика е 8 човека, в специалност предучилищна педагогика – 5 човека и специалност начална педагогика – 6 човека. Всяка година от Факултет “Педагогика” на ВТУ се дипломират от 30 до 40 човека млади специалисти с педагогически профил. Отделно се дипломират педагогически кадри в следните специалности: математика и информатика – 40 човека; начална и предучилищна педагогика – 35 човека; български език и история – 35 човека; история и география – 30 човека; педагогика на обучението по изобразително изкуство – 45 човека; педагогика на обучението по физическо възпитание – 40 човека; педагогика на обучението по музика – 20 човека.

Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”

Във Факултет “Педагогика” на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”, филиал град Смолян, общо преподавателите са 31 щатни и 55 хонорувани преподаватели. Общият брой на студентите във факултета е 629 редовно обучение, 128 задочно обучение, като бакалавърска степен получават 131 студента.

Приложение 6: Възможности за ПЗО в учебните програми

Учебните програми за **I клас** позволяват ПЗО да се реализира чрез учебни ядра като: “Човекът и неговата среда”, “Вещества, тела и организми”, “Природни процеси и явления”, “Човекът и неговото здраве” и разработените към тях теми като: “Природата в родния край”, “Човекът и неговото здраве”, “Опазване на природната среда”, “За чиста околна среда” и т.н. Овладеват се понятия като: годишни времена, дървета, храсти, тревисти растения, диви животни, домашни животни и т.н. В резултат на такова обучение учениците назовават името на държавата, селището, описват местоположението им; назовават географските форми като планина, поле, река, море, езеро; описват най-общо промени, които настъпват в природата чрез 4-те годишни времена; назовават популярни за България растителни видове; разпознават по картина органите на растенията; изброяват типични представители на местната фауна; разграничават дивите от домашните животни; изброяват правила за поведение сред природата; формулират, на основата на конкретни примери и нагледни материали, правила за опазване на природната среда; познават и изпълняват грижите за цветя и билки; умеят да поливат и почистват цветя; събират и съхраняват без да унищожават билки и природни материали.

УП за ЗП в **5 клас** имат възлово значение поради специфичното място на този клас в системата на общообразователна подготовка на учениците – непосредствено след завършване на началния етап (1 – 4 клас) и в началото на прогимназиалния етап (V-VIII клас) на основната образователна степен. В обучението по учебни предмети на КОО за 5 клас продължава надграждането на знания и формирането на умения и отношения, като се отчитат постиженията на учениците в края на началния етап. Тази особеност на обучението по учебните предмети на КОО в 5 клас има пряко отношение към ПЗО. Анализът на УП за ЗП в 5 клас във връзка с идентифициране на възможности за ПЗО е съсредоточен в разделите: I. Общо представяне на УП; II. Цели на УП; III. Очаквани резултати; IV. Учебно съдържание.

В УП по **Български език и литература** в 5 клас продължава формирането на езикови и социокултурни компетентности и прилагането им в различни сфери на общуването. Особено значение за ПЗО имат уменията за информирание/докладване и разсъждаване/аргументиране, които са обособени и като специфичен акцент на езиковите компетентности. Успоредно с това в обучението по Български език и литература на 5 клас се осъществява връзка между устните изказвания и писмените текстове. В обучението по литература в 5 клас чрез примери от литературни произведения се дава възможност на учениците да осмислят връзката между човека и света.

В обучението по **Чужди езици** (I и II чужд език) – английски, испански, италиански, немски, руски и френски езици в 5 клас се формират комуникативни умения за обогатяване на общата култура и информираност на учениците, за изграждане на адаптирани модели на социално поведение в ситуации на межкултурно общуване. Обучението по чужди езици разширява възможностите за ползване на информация и уменията за общуване, които имат особено значение за ПЗО.

В УП по **Математика** за 5 клас значение за ПЗО има включеното УС за усвояване и прилагане на основни математически знания, за разбиране смисъла и характера на основните логически връзки между изучаваните понятия и твърдения, свързани с числа и фигури. В УС е отделено специално място на понятието “процент” и на задачи, свързани с проценти. В УС се обръща внимание и на “графичната интерпретация на данни” с помощта на кръгови

диаграми и хистограми. Тези знания имат практическа приложимост в междупредметните връзки и особено в ПЗО.

Чрез УП за предмета **Човекът и природата** в 5 клас се продължава системата на обучението от начален етап. УП за този предмет е обособена в три последователни части: I. – Физични явления; II – Вещества и техните свойства; III – Структура и жизнени процеси на организмите. УП на този учебен предмет осигурява базисни знания за обектите, процесите и явленията в живата и в неживата природа. Съдържателни акценти на УП са знанията за градивните единици на веществата и организмите; за процеси и явления в природата; за обмяна на веществата при многоклетъчните организми, вкл. и при човека. Важно значение за ПЗО имат възможностите, които УП по този учебен предмет осигурява на учениците да описват явления, процеси и обекти; да разпознават обекти и процеси; да сравняват и търсят връзки, зависимости и взаимоотношения. УС е насочено към формиране на знания и практически умения, отнасящи се до: наблюдение в неживата и живата природа, измервания и усвояване на система от правила за здравословен начин на живот и екологично поведение.

В УП по **История и цивилизации** за 5 клас на учениците се предоставя възможност да изучават цялостен курс по родна история – от най-ранната поява на човека по българските земи до края на XVII век. Акцент в УС е периодът VII-XVII век, който има относителна историческа цялост и представя българската история в Доиндустриална епоха. Възможностите за ПЗО в този учебен предмет са по-скоро следствия на УС. Чрез обучението по родна история в 5 клас се дава възможност на учениците по-добре да осъзнават съвременната динамика на общественото развитие и промените в социално-политическите, икономическите, технологичните и социално-културните аспекти на околната среда.

В УП по **География и Икономика** за 5 клас се изучава начален курс по Обща География. Основни съдържателни акценти в него са: географски знания за природата и обществото. Общата част на този курс е в основата на изучаването на Регионалната география в прогимназиалният етап. В УП за 5 клас започва формирането на географска култура у учениците чрез начално изучаване на общи въпроси на географията и тяхната конкретизация в примери от континента Африка. В обучението по география и икономика на учениците в 5 клас се дава възможност да усвоят научни знания за: Земята като планета и нейният природен облик; населението, икономиката и съвременната политическа карта на света; географската картина на континента Африка (природа, население, стопанство, по-важни страни и градове); изграждат се практически умения за: работа с географска карта; четене на климатограма и хистограма; изчисляване на географска гъстота на населението и други. Важно значение за ПЗО имат и уменията за географско характеризирание на континент, равнина, планина, река, страна и град. Чрез УП се формира съвременно отношение към света и разбиране на необходимостта от опазване на околната среда и рационално използване на природните ресурси.

УП по **Изобразително изкуство** в 5 клас се основава на дидактическа концепция, в която творческият процес на учениците не се подлага на строго детерминиране. На основание ДООИ за УС, учебното съдържание в УП се интерпретира от учителя, като се създава модел на учебен процес, ориентиран към фактори на природната и социално-културната среда. УП по Изобразително изкуство за 5 клас създава условия за развиване на визуалното мислене, за проучване и анализиране на някои от най-разпространените визуални средства за информация и комуникация и приложението им в различни сфери на околната среда, за дискутиране и визуализиране на естетически и екологични проблеми, обекти и ситуации в околната среда. Основни съдържателни акценти на УС са знанията и уменията за изграждане

на реални и фантазни образи чрез комбиниране на визуални елементи от реални обекти, пространство и ситуации; интерпретиране на образи по асоциации от различни източници; комбиниране и експериментиране на изобразителни материали и техники; изучаване на различни видове и жанрове на изобразителното изкуство. Важно значение за ПЗО има образователното съдържание на дидактически комплекс, в който пейзажът като жанр в изобразителното изкуство и в ученическото изобразително творчество обединява естетически и екологични аспекти на околната среда.

В УП по **Музика** за 5 клас се развиват музикалните способности и осмисляне на явления и процеси в музикалното изкуство. Чрез активна дейност – изпълнение, възприемане, съчиняване и анализиране на музика, изграждане на отзивчивост и осведоменост към националния музикален фолклор се стимулира личната изява, вкус, потребности и интереси на ученика. В УС са включени музикални произведения и специфични задачи, отнасящи се до емоционалното въздействие на природни обекти и ситуации.

Чрез УП по **Домашна техника и икономика** в 5 клас се поставят основите на технологична грамотност на учениците, която включва умения за формиране на организираност и инициативност в работата. Чрез УП по този учебен предмет се създава възможност на учениците да усвояват знания, умения и отношения, които имат важно значение за изграждане на организационна, здравна, икономическа и екологична култура. За ПЗО обучението по Домашна техника и икономика осигурява възможности за извършване на различни операции с технически средства, за работа с природни материали. Важно значение в УП имат уменията за отглеждане на растения, животни, грижи за себе си и за другите.

Чрез УП по **Физическо възпитание и спорт** за 5 клас се формират практически знания и умения за усъвършенстване на естествената моторика и начално запознаване с основните спортове. Спортно-техническите и спортно-тактическите умения поставят основата на общоспортната образованост и подготовка на учениците. Важно значение за ПЗО има УС на ядро “Туризъм”. Чрез него се постига една от основните цели на този учебен предмет – да възпитава траен интерес към изучаваните спортове и активен отдих сред природата.

В таблицата по-долу са включени данни от раздел IV. Учебно съдържание на учебните програми по всички учебни предмети за 5 клас, които илюстрират възможности за ПЗО. Като съдържателен акцент в таблицата са възприети Очаквани резултати на ниво УП, които са ориентирани към интердисциплинарни аспекти на ПЗО.

Разпределението на възможностите за ПЗО в учебните програми за I и V клас са представени в Приложение 6.

Общообразователната подготовка на учениците в гимназиален етап (IX – XII клас) се осъществява на I -во и II-ро равнище на ДОИ за УС. Задължителната подготовка (ЗП) в гимназиален етап се провежда на I-во равнище на ДОИ за УС на учебните предмети по КОО, които са включени в част А на Учебния план. Задължителноизбираемата подготовка (ЗИП) в гимназиален етап се провежда като: непрофилирана подготовка (II-ро равнище на ДОИ за УС), профилирана подготовка (ЗП и ЗИП, съответно на I-во и II-ро равнище на ДОИ за УС) и професионална подготовка (чл.11 от Наредба № 6/28.06.2001 г.).

Обучението в непрофилираната подготовка се провежда в учебно време, което се разпределя между учебните предмети на КОО в част А на Учебния план и Майчин език съответно: до 72 ч. за IX и X клас, до 108 ч. за XI клас и до 93 ч. за XII клас годишно.

Обучението в профилирана подготовка се провежда при разпределение на учебното време между учебни предмети от част А. на Учебния план, които са предложени от училището и избрани от учениците. Предназначението на профилираната подготовка е да формира трайни знания, умения и компетентности в определени научни и приложни области на учебното съдържание. Профилите в този вид обучение са: хуманитарен, природоматематически, чуждоезиков, технологичен, изкуства и спорт. Профилиращите учебни предмети в IX-XI клас се изучават с не по-малко от 108 часа и в XII клас с не по-малко от 124 часа годишно.

Обучението за професионална подготовка се използва за задължителна професионална подготовка и задължително-избираема професионална подготовка в професионалните училища и в професионалните гимназии (чл.17 на Наредба№6/28.06.2001 г.)

Обучението в ЗП и ЗИП за I-во и II- ро равнище на ДОО за УС в гимназиален етап се провежда по учебни програми, утвърдени от министъра на образованието и науката.

Тази особеност на общообразователната подготовка в гимназиален етап осигурява възможности за задълбочаване и разширяване на знанията и практическите умения на учениците, за формиране на ценностни нагласи и ориентации, за завършване на системата за изграждане на езикови, социокултурни, комуникативни, природоматематически и технологични компетентности.. Важно значение за ПЗО в тях имат ключовите знания, и умения за критично мислене и решаване на проблеми, за формиране на стратегии за учене и поведение в различни ситуации на околната среда.

В анализа се обосновават възможности за ПЗО по отношение на утвърдени учебни програми за ЗП в IX-XI клас по всички учебни предмети на КОО за гимназиален етап.

В учебните програми по Български език и литература за IX-XI клас на КОО "Български език и литература" се формират знания и умения за развиване на езиковата, социокултурната и литературната компетентност на учениците във връзка с функционирането на текста в различните комуникативни сфери. Идентифицирането на възможности за ПЗО в този учебен предмет се определя по отношение на ролята на езика за означаване и ползване на информация, за функциониране на текста в: основните комуникативни сфери (IX -XI клас), художествената комуникация (XI клас), медийната, институционалната и гражданската сфери на комуникация (XII клас).

Чрез учебните програми по Чужди езици (I и II чужд език) за IX -XI клас на КОО "Чужди езици" се осигурява постигане на комуникативна компетентност по чужд език и възможности за прилагането и в разнообразни житейски, учебни или професионални ситуации. Езиковата грамотност и комуникативната компетентност осигуряват възможности на учениците за ползване на информация от различни информационни източници, за участие в комуникативни ситуации в устни и писмени форми, като подбират ефективни за ситуацията модели на поведение. Чрез обучението по Чужди езици в IX -XI клас се разширява чуждоезиковата култура и културата на общуване по чужд език, общата езикова и социокултурна компетентност. Важно значение за ПЗО има межкултурното общуване и проявата на толерантност към различията, формирането на стратегии за учене чрез използване на традиционни и съвременни форми за информация и комуникация.

Учебните предмети на КОО "Математика, информатика и информационни технологии" се изучават в ЗП на гимназиалния етап при следното разпределение в учебния план: Математика (IX -XI клас), Информатика (IX клас) и Информационни технологии (IX-X клас).

Съдържателни акценти на **учебните програми по Математика в IX -XI клас** във връзка с ПЗО са засиленото използване на познавателни методи: анализ, синтез, сравнение, обобщение, индукция, дедукция, аналогия, абстрахиране, конкретизация и специализация, както и прилагане на технологични подходи – моделиране, интегриране, прогнозиране, решаване на проблеми и алгоритмизиране на процеси. Задълбочаването на логическите знания и умения на учениците, формирането на логическа култура и усвояването на основни познавателни методи, разширява възможностите за практическа приложимост, вкл. и в разнообразни ситуации на околната среда при разрешаване на проблеми, анализи и прогнози.

В учебните програми за ЗП по Информатика в IX клас се изучават основи на информатиката, нейното място и роля в съвременното общество. Основни съдържателни акценти са проблеми на учебното съдържание, отнасящи се до характерни особености и представяне на информация, информационни процеси и алгоритми за обработка на прости структури от данни. Учениците изучават функционалните възможности на компютърните системи и основните области на приложението им при използване на приложен софтуер. Чрез обучението по Информатика в IX клас се формира култура на боравене с информация, усвояват се знания и умения за използване на съвременни информационни технологии (ИТ). В тази връзка, усвоените знания и умения отговарят на нарастналите потребности за информация от различни научни и приложно-научни области, вкл. и по проблеми на ПЗО.

Учебните програми по Информационни технологии за IX-X клас формират знания и практически умения за работа с най-често използваните приложни продукти в областта на информационните технологии (ИТ). Основни съдържателни акценти са: в IX клас – работа с компютърни системи, текстообработка, работа с електронна таблица и база данни; в X клас – база данни, презентация, мрежи. Приоритетно значение за ПЗО има усвояването на стратегии за учене, които развиват способностите за изследване, критично мислене и решаване на проблеми. Чрез обучението по ИТ във връзка с ПЗО учениците усвояват знания и умения да събират, оценяват, синтезират и представят информация от различни източници, както и да прилагат усвоените знания чрез използване на различни стратегии за решаване на проблеми.

Учебните предмети от КОО “Природни науки и екология” се изучават в ЗП на гимназиален етап както следва: Биология и здравно образование, Физика и астрономия, Химия и опазване на околната среда в IX и X клас.

В учебните програми по Биология и здравно образование за IX и X клас се формира система от знания, умения и отношения, свързани с природата, които са основа за изграждане на траен интерес към биологичните знания и приложимите им значения в различни ситуации на околната среда. Този учебен предмет има особено важна роля в ПЗО, както по отношение на основните знания и умения, така също и по отношение на дейностите за усвояването им – разпознаване, сравняване и групиране на структури и процеси на биосферно и на клетъчно равнище, анализиране и оценяване на екологичната обстановка, дискутиране и прогнозиране влиянието на различни фактори върху процесите, протичащи в макросистемата и микросистемата, решаване на задачи и казуси, свързани с опазване на околната среда и здравето на човека (в IX клас), анализиране на връзки и зависимости в мезосистема и макросистема, моделиране на резултати от взаимодействие на гените и оценяване на практическото им значение, решаване на проблемни казуси на генетична и еволюционна основа (в X клас).

Чрез учебната програма по Физика и астрономия за IX и X клас се разширяват и задълбочават знанията и уменията на учениците както за изучавани физични явления, така и за нови такива. Обучението в ЗП по физика и астрономия в IX и X клас формира на експериментална основа научни познания за физичната картина на света, развива знанията и уменията за учениците за приложение на съвременни методи за познание. Съдържателни акценти, които имат значение за ПЗО в този учебен предмет са: разбиране на основните закономерности при електромагнитните и вълновите явления и техните приложения в техниката, живата природа и екологията. Обучението по физика и астрономия в гимназията допринася за формирането на научен светоглед, съвременноорганизационна и информационна култура, активна гражданска позиция към екологичните проблеми, които възникват с развитието на съвременното технологично и информационно общество.

Обучението по Химия и опазване на околната среда в IX клас формира цялостна представа за химичните елементи, за веществата и за техните превръщания. Основните съдържателни акценти на учебното съдържание по този учебен предмет в IX клас са: строеж на веществата, неорганична и органична химия. Областите, в които е насочено обучението в X клас са: химични процеси, разтвори и химични технологии. В резултат от обучението по химия учениците усвояват знания и умения да: описват явления, процеси и вещества, да разбират приложението им в практиката, да характеризират физиологичното действие на веществата. Важно значение имат умения за анализ, сравнение и обобщение, за разкриване на връзки и зависимости; за планиране и провеждане на експерименти, за анализ и прогноза на резултати. Придобитите знания, умения и отношения по химия и опазване на околната среда имат подчертано значение за ПЗО.

Учебните предмети на КОО "Обществени науки и гражданско образование" се изучават в ЗП на гимназиален етап при следното разпределение: История и цивилизации в IX – X клас, География и Икономика в IX – X клас. Учебните предмети от предметен цикъл "Философия" – Психология и логика – IX клас; Етика и право – X клас; Философия – XI клас; Свят и личност – XII клас.

Учебните програми по История и цивилизации за ЗП в IX – XI клас формират знания, умения и отношения, свързани с духовната и гражданската идентичност на личността, допринасят за съвременно ориентиране, адаптация и реализация в съвременното демократично общество, стимулират гражданско участие в социалния живот, в условията на културно многообразие и глобализация. Към проблемите на ПЗО важен съдържателен акцент е постигането на баланс между различните аспекти на историческото съдържание (общество, политика, стопанство, изкуство, всекидневие, менталитет) както и ориентация към значими ценности на съвременността: права на човека, върховенство на закона, демократични ценности, национална и европейска идентичност, гражданско общество.

Учебните програми по География и Икономика в IX – X клас формират знания, умения и отношения, които изграждат основи на географската култура на учениците. Основни съдържателни акценти са: природна структура на Земята, природноресурсен потенциал, политическа и социалноикономическа организация на обществото, население, селища, стопанство, главни географски региони в света и страни в тях. Важно значение за ПЗО имат образователните проблеми за разкриване многообразието в света, съпътствано от остри проблеми и противоречия от локален и глобален характер. Образователното съдържание в IX – X клас формира и някои специфични умения – работа с регионална географска литература, приети международни и държавни нормативни документи, съставяне, оформяне и анализ на

картни и статистически източници и др. вид информационни материали за природата, населението и световното стопанство.

Учебните програми от предметен цикъл "Философия" (Психология и логика, Етика и право и Философия) ориентират ученика в отношението му към себе си, към другите и към света и съдействат за неговото самоопределяне като автономна личност и свободен гражданин.

Учебното съдържание на Учебната програма по Психология и логика в IX клас е ориентирано към личностното самопознание, към уменията за общуване и съвместен живот, за опознаване на другите и света, за формиране на критично и творческо мислене.

Учебната програма по Етика и право в X клас включва образователно съдържание, което е ориентирано към нравственото самоопределяне на личността, към развитие на умения за автономен и отговорен морален избор. Обучението по този предмет изгражда основите на гражданска култура, в която основни приоритети са неотменните човешки права, ценностите на демокрацията, ангажираното участие в гражданското общество.

Учебната програма по Философия в XI клас осигурява възможности за осмисляне и определяне на светогледни нагласи през универсалността на човека и света, чрез въвеждане на учениците в една универсална методология. Обучението по Философия, като се основава на резултатите от прилагането на учебните програми в останалите предмети на предметен цикъл "Философия", интегрира постиженията в личностното самопознание, критическото и творческото мислене и нравственото самоопределяне. Значението на този учебен предмет към ПЗО е по отношение на възможностите за създаване на методологически условия за решаване на проблеми.

КОО "Изкуства" в гимназиален етап се реализира чрез ЗП на учениците в IX клас по учебните предмети Музика и Изобразително изкуство.

Учебната програма по Музика допринася за изграждане на музикална култура, за формиране на интереси и заложби върху основата на разностранен, музикално-социален опит. Учебното съдържание включва различни видове музикална дейност и система от наблюдения и анализи на музика от различни жанрове и стилове. Музикалното изкуство се разглежда като съществен компонент на културата и в постоянна връзка с динамиката на културните процеси и социалния живот.

Учебната програма по Изобразително изкуство в IX клас формира изобразително-творчески способности на учениците, изгражда ценностна система в областта на художествената култура. Важно значение имат образователните проблеми, ориентирани към творческия процес, към съвременните средства за визуална информация и комуникация, различията и взаимодействията между различни стилове, художествени направления и автори, отношенията изкуство-общество, традиция и съвременност. Към ПЗО обучението по изобразително изкуство формира критическо отношение към проблеми на околната среда, отразени във визуални образи (фигуративни, нефигуративни, изобразителни знаци и символи).

КОО Физическо възпитание и спорт се представя от учебния предмет Физическа култура и спорт в ЗП на IX-XII клас. Чрез този учебен предмет се поставят основите на спортната образованост и физическа подготовка. Съдържателни акценти на учебните програми са общофизическата подготовка, основни ключови групи знания и умения за

спортно-техническа и тактическа подготовка, познаване на спортните правила и физическа подготовка за формиране на специална спортна култура. Във връзка с ПЗО този учебен предмет осигурява възможности за прилагане знанията и уменията на учениците при ползване на стратегии за постигане на определени резултати.

Подробно описание на възможностите за ПЗО в учебните програми

Разпределение на възможностите за ПЗО в учебните програми за I и V клас¹³

Ядра на УС	Очаквани резултати на равнище УП	Учебни проблем и/теми	Основни понятия	Контекст и дейности	Възможности за междупредметни връзки
1	2	3	4	5	6
УП по БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА за I клас					
Български език					
Социокултурни компетентности	Ученикът участва в опростени диалози, съобразени с всекидневието, опита и знанията на ученика	1.2.7 <i>Предбуквен етап</i>	1-6 <i>Понятията се усвояват на практическа основа</i>	1-4 <i>Предбуквен етап</i>	1.2/1-3 <i>Чужд език Математика/ Музика</i>
Езикови компетентности	Ученикът си служи с речев етикет Ученикът съставя съобщителни и въпросителни изречения	2.4.5. <i>Буквен етап</i> 7.8.10	<i>Буквен етап</i> 1.2.8.9	<i>Буквен етап</i> 1 – 5	<i>Роден край</i> 1.2.3
Социокултурна и езикова компетентност (устно общуване)	Ученикът изслушва събеседниците си при общуване ЧЕТЕНЕ Ученикът чете с разбиране кратък текст на глас за другите	3.4.5 5.6	1-5 4.5	3.4 1-3	3.4.5 <i>Изобр. изкуство</i> 3.4.5
Социокултурна и езикова компетентност (писмено общуване)	ПИСАНЕ Ученикът пише правилно и граматически точно Създаване и разбиране на писмени текстове: ученикът съставя писмен текст от 2-3 прости изречения, които са отговори на последователност от въпроси	- -	- -	- -	1-3 <i>Домашен бит и техника</i> 1-3
Литература					
Литературни компетентности	Ученикът разграничава приказки, стихотворения, гатанки	-	-	-	1-3
Социокултурна и литературна компетентност (общуване с худ. произведения) Създаване на изказвания и писмени текстове	Ученикът отговаря на елементарни въпроси, относно съдържанието на изучаваното литературно произведение	-	-	-	1-3
УП по ЧУЖДИ ЕЗИЦИ за I клас					
Слушане Четене Говорене Писане	Разбира въпроси, указания и съобщение. Разбира основна информация от съобщения, комикси, отговаря на конкретни въпроси. Пише цифри, букви, думи	1.2.3			<i>Български език</i> 1.2.3

¹³ Допълнително ще бъдат представени копия от програмите за I и V клас

УП по МАТЕМАТИКА в I клас					
Числа	Ученикът умее да чете и пише числата от 0 до 20. Познава едноцифрени и двуцифрени числа. Умее да сравнява и подрежда числата до 20; разбира принципа на построяване на редицата на естествените числа (до 20); познава разместителното свойство на събирането; умее да прави проверка на изваждането	2.5.8. 11.13.14	1.3.4,5-9	1-5	1-3
Равнинни фигури	Различава по форма геометричните фигури: квадрат, кръг, триъгълник, правоъгълник, отсечка; може да чертае отсечка по дадена дължина в сантиметри	4.5.7	1-5	-	<i>Домашен бит и техника</i> 1-3
Измерване	Знае мерната единица за дължина – сантиметър; знае мерната единица за маса – килограм; знае мерната единица за време – час; умее да измерва дължина на отсечка в сантиметри; умее да извършва действие събиране и изваждане с изучените мерни единици	1.2, 7- 10,14.16	1-4,8	-	-
Моделиране	Умее да моделира с числови изрази ситуации; умее да решава текстови задачи с едно пресмятане	-	6.7.8	-	-
УП по РОДЕН КРАЙ в I клас					
Роден край	Изброява членовете на семейството и определя техните роли и отговорности; назовава името на селището, в което живее и изброява забележителностите на родното селище; назовава името на училището и определя ролята и отговорностите на хората, които работят и учат в училището	1-3	1-4	1-3	<i>Български език и литература</i> 1.2
Човекът и неговата среда	Посочва връзката между особеностите на природната среда и трудовата дейност на хората; изброява видовете професии и определя тяхната значимост; изброява правила за безопасно движение по улицата	1.2	1-6	4.5	1.2
Вещества, тела и организми	Разграничава диви от домашни животни, дървета по картини, храсти, тревисти растения; назовава типични за отделните сезони изменения в природата	1-5	1-8	1-11	<i>Домашен бит и техника</i> 1.2
Човекът и неговото здраве	Изброява основните хигиенни правила; назовава дейности на човека, водещи до нарушаване равновесието в природата; изброява основни правила за поведение сред природата	1-4	1-4	1-8	<i>Физическа култура</i> 1.2
Национално и културно наследство	Назовава името на страната, в която живее и разпознава знамето на Република България; назовава официални празници в Република България	1.3.4	-	-	<i>Домашен бит и техника</i> 1-3
УП по МУЗИКА за I клас					
Музикална практика: музициране, възприемане на музика	Възпроизвежда относително точно интонацията, метроритмиката и установеното темпо; изразява свое отношение към настроението на изпълняваните песни.	1.2	1-4	1.2	<i>Български език</i> 1
	Разпознава звучността на народен оркестър	1-4	1.	2.3	-

Елементи на музикалната изразност	Осъзнава понятията бързо, бавно и умерено, силно и тихо и ги свързва с определено изпълнение; познава по тембър и външен вид цигулка, контрабас, пиано, тромпет, гайда, кавал, тъпан; разпознава и назовава ниски, високи и повтарящи се тонове; разграничава възходящо и низходящо движение и завършеност и незавършеност. Определя кратки и дълги тонови трайности	1-8	1-8	1-3	<i>Изобразително изкуство</i> 1.
Музика и игра	Свързва изучаваните обреди и обичаи с конкретен календарен празник или народна традиция; импровизира танцови движения, метрума и общото настроение на музиката	1-5	1-4	1-5	<i>Домашен бит и техника</i> 1-4
Функциониране на музиката Музика и общество	Разпознава познати и непознати песни, инструментални творби, марш, валс, право хоро, ръченица; свързва жанровете с тяхната проявление в ежедневието на хората. Свързва името на най-популярните детски песни с името на композитора	1-3	1-3	1-3	-
УП по ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО I клас					
Обект и среда	Наблюдава и разграничава природната от архитектурната среда. Възприема и анализира визуални особености на обекти и явления от заобикалящата среда. Разбира основни връзки между обект и среда и реални и фантазни ситуации Изразява емоционално-естетическо отношение към възприеманите обекти и явления от околната среда.	1 – 4	1-4, 6-10	1.4.5	<i>Роден край</i> 1.2
Обект и образ	Създава реални и фантазни образи по наблюдение, въображение, памет, впечатление. Формира обобщена представа за най-важните визуални особености на обекти: форми, цвят, общи пропорции. Изгражда зрителни образи по асоциация от литературни произведения; проявява изборително отношение към изобразяване на различни обекти и ситуации	1.3.4	1-8	1-5	<i>Роден край</i> 1.2
Зрител и творба	Разбира най-общо съдържанието на произведение т изобразителното изкуство. Описва чувства и своите впечатления от възприеманите художествени произведения. Разграничава произведения от изобразителното изкуство вид и жанр. Споделя емоционалното си отношение при възприемане на художествена творба	1.2	1.3.4.7.8	1-3	<i>Роден край</i> 1.2
Визуална комуникация	Усвоява основни понятия, свързани със съвременни средства за визуална информация и комуникация; може да се ориентира в разнообразието на визуални средства за информация и комуникация; познава най-общите правила за използване на визуална информация в заобикалящата среда	2.3	1-5	1-3	<i>Роден край/ Домашен бит и техника</i> 1.2/1-3
Материали и техники	Разбира най-общо връзката между материали и техники; работи самостоятелно и в група и използва определени материали и техники	1-3	4-9	1-4	<i>Роден край/ Дом. бит и техника</i> 1.2/1.2

УП по ДОМАШЕН БИТ И ТЕХНИКА I клас					
Проектиране, планиране и оценяване	Разбира и изпълнява инструкции за работа; умее да оценява работа по зададени критерии	2-4	2-4	2-4	<i>Бълг. език и литер</i> 1.2.
Обработване, сглобяване и комбиниране на материали и модули	Разпознава различни материали, от които са разработени изделията; обработва хартия и текстил като реже, сгъва, лепи и рисува; свързва неподвижно два елемента/модула	1.2.4.5	1-4	1.2.4	<i>Роден край</i> 1.3
Организиране на работата и икономиката	Разпознава различни материали, от които са разработени изделията; обработва хартия и текстил като реже, сгъва, лепи и рисува; свързва неподвижно два елемента/модула	1	1.2	1-3	-
Оборудване и поддържане на оборудването	Разпознава различни материали, от които са разработени изделията; обработва хартия и текстил като реже, сгъва, лепи и рисува; свързва неподвижно два елемента/модула	1-3	1-4	1-3	<i>Изобразително изкуство</i> 1.2
Комуникации и контрол в трудовите процеси	Разпознава различни материали, от които са разработени изделията; обработва хартия и текстил като реже, сгъва, лепи и рисува; свързва неподвижно два елемента/модула	1.2	1.2	3.	-
Отглеждане на растения и животни; здраве и безопасност	Разпознава различни материали, от които са разработени изделията; обработва хартия и текстил като реже, сгъва, лепи и рисува; свързва неподвижно два елемента/модула	1-3	1	1-4	-
УП по ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ I клас					
Лека атлетика	Изпълнява естествено-приложни двигателни действия: бягане, скачане и хвърляне по свободен начин в различни теренни условия и игри; скача на дължина и височина; хвърля малка и голяма плътна топка; постига определеното за I клас равнище на физическа дееспособност; постига комплексност в развитието на двигателните способности (качества); умее да изпълнява упражнения с лазене и провиране, катерене, прекатерване, вдигане, носене и противодействие, равновесни елементи, скачане и прескачане, гъркаляне и претъркаляне	1-7	1-5	1-4,6,12. 13	<i>Роден край</i> 1-3
Гимнастика и туризъм	Умее да се придвижва организирано по равнинен терен; умее да се ориентира по слънцето и да разпознава основните посоки на света	1-10	1-10	1-6	<i>Роден край</i>
Танци	Да се придвижва ритмично без и с музикален съпровод; да владее подвижни музикални игри	1.2	1.2	1-3	<i>Роден край</i>
Спортни игри	Да прилага изучените действия и игри	1-3	1-5	1.2	1.2 <i>Домашен бит и техника</i>

Ядра на УС	Очаквани резултати на равнище УП	Учебни проблем и/теми	Основни понятия	Контекст и дейности
1	2	3	4	5
УП по БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА за V клас				
Социокултурни компетентности	Приложение на знанията и уменията на учениците за ситуации на общуването и текста, за адекватно възприемане на текстове от разнообразни информационни източници и осмисляне на научни понятия	1, 2	1 – 8	1 – 4
Езикови компетентности	Приложение на знанията и уменията за граматичните средства на езика и редактиране на собствен текст при използване на информация от различни информационни източници	1 – 11	1 – 3, 8 – 23, 26 – 30	1 – 2
Социокултурна и езикова компетентност (устно общуване)	Приложение на знанията и уменията за възприемане и създаване на устни изказвания (проява на толерантност, изразяване на собствено мнение)	1 – 3	1 – 5	1 – 2
Социокултурна и езикова компетентност (писмено общуване)	Приложение на знанията и уменията за основните речеви дейности във връзка с търсене и ползване на информация, създаване на собствени текстове	1 – 4	-	1 – 2
Литература				
Социокултурна и литературна компетентност (общуване с худ. произведения)	Идентифициране на нравствени принципи и норми и тяхното приложение в различни ситуации на околната среда	1 – 2	1 – 2	1 – 2
Социокултурна и литературна компетентност (изказвания и писмени текстове)	Включване в ситуации на общуване и създаване на текстове за възприемане, интерпретиране на информация и осмисляне на научни понятия	1 – 2	1 – 6	1 – 4
УП по ЧУЖДИ ЕЗИЦИ (I ЧУЖД ЕЗИК) за V клас				
Слушане Четене Говорене Писане	Приложение на усвоените понятийни езикови и социокултурни знания и умения в различни тематични области на речевото общуване (Личност и общуване, Ежедневие, Светът около нас); дейности за разбиране и ползване на информация от кратки текстове; писане на кратки текстове с информационно съдържание	1 – 5	Слово-образуване основни продуктивни модели <u>Лексикален минимум</u> – 300 лекс.ед.	3 – 11
УП по ЧУЖДИ ЕЗИЦИ (II ЧУЖД ЕЗИК) за V клас				
Слушане Четене	Приложение на усвоените понятийни езикови и социокултурни знания и речеви умения за	1 - 5	Слово-образуване	1 – 11

Говорене Писане	разбиране, ориентиране и ползване на информация от кратки текстове, за общуване в тематични области (Моята личност, Моето ежедневиe, Лични предпочитания, Заобикалящият ме свят)		основни продуктивни и модели <u>Лексикален минимум</u> – 300 лекс.ед.	
УП по МАТЕМАТИКА за V клас				
Функции и измерване	Умения за измерване и намиране обиколка на лица и обеми на фигури и отразяването им в различни мерни единици	1, 2 – 6	1 – 6	3 – 5
Логически знания	Умения за преценяване вярност и рационалност в конкретна ситуация	1 – 2	-	6
Елементи от вероятности и статистика	Умения за преминаване от графична информация в числа и обратно	1 – 3	1 – 3	1 – 2
Моделиране	Интерпретиране съдържанието на получени резултати при математическо моделиране	1	-	1 – 2
УП по ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИИ за V клас				
Фундаментите на съвременния свят	Подреждане в хронологична последователност важни исторически събития и периоди; синхронизиране на исторически събития; открояване на исторически личности от един и същ исторически период	2	1 – 3	2 – 5
Човекът в историята	Осмисляне и разбиране взаимовръзката между природните условия и обществения живот; обясняване ролята на природните компоненти в историческите събития (Балкан, Дунав, Черно море)	4	1 – 2	-
Източници на историята	Разграничаване на източници – писмени и материални; ползване на елементарна информация от исторически документи (карти, таблици, картини); разкриване значението на факти и събития	5 – 6	1	-
УП по ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА за V клас				
Земята като планета и нейният природен облик	Приложение на знания за планетата Земя (вътрешен строеж и външна обвивка); практически умения за работа с географски карти; разкриване на връзките между отделни природни компоненти; взаимодействие между компонентите на природната среда и осъзнаване необходимостта от рационално използване на природните ресурси	1 – 6	всички за ядрото	1 – 4
Население, икономика, политическа карта на света	Знания за същността на основните стопански отрасли; осмисляне екологичните последици от стопанската дейност на човека; умения за извличане на информация от географски карти и таблици	1 – 3	3 – 8	1 – 3
Географска картина на света	Умения за ползване на различни източници за географска информация	2	всички за ядрото	-

УП за ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА за V клас				
От атома до Космоса	Знания за качествения строеж на Слънчевата система	1	1 – 6	1 – 4
Енергия	Знания и умения за различаване на тела и вещества, за описание на топлинните процеси, за приложението им в бита, техниката и природата; за опасностите от замърсяването на въздуха и водата	4 – 5	15, 18, 19 – 22	5 – 6, 12 – 13
Приложение на веществата	Знания за по-важните замърсители на въздуха, водата и почвата, за действието на някои от замърсителите	8 – 10	6, 10-11	3, 5-6
Човешкият организъм (структура, жизнени процеси, хигиена)	Знания за устройство на системи и протичащите в тях процеси; оценяване значението на хигиената за здравето на човека	13	-	-
Наблюдение и експерименти	Регистриране на резултати от наблюдения в природната среда и в лаборатории; приложение на хигиенни правила и норми за здравословен живот	13	-	-
УП по ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО за V клас				
Зрително възприятие и фантазия	Възприемане и визуализиране на обекти и явления от околната среда; знания за визуални структури, характеристика на пространство и обекти; изразяване на емоционално-естетическо отношение към природни обекти и явления чрез различни видове визуални образи, знаци и символи	1 – 5	1 – 8	1 – 5
Изразни средства на визуалния образ	Осъзнаване и прилагане вариативност на изобразителните материали и техники, съобразно съдържанието и вида на образа; приложение на възможности за зрителни асоциации по различни стимули	3 – 4	1 – 2, 11	3 – 6
Система от средства за визуална информация и комуникация	Разчитане на знаци и символи в средства за визуална информация и комуникация, съобразно приложението им в околната среда	1 – 2	1 – 2	1, 4
УП по МУЗИКА за V клас				
Музикална практика	Активно участие в изучаването на теми от музикални произведения в репертоара за слушане; индивидуално и колективно изпълнение на песни от различни жанрове	1, 3	1	4,5/ст.2
Функциониране на музиката (музика и общество)	Идентифициране на типични фолклорни примери от различни фолклорни области (родопска, пиринска, тракийска и др.) и от различни етнически групи; основни обреди и обичаи	1/ст.1 1/ст.4	-	1 – 6

УП по ДОМАШНА ТЕХНИКА И ИКОНОМИКА за V клас				
Обработване, сглобяване и комбиниране на материали и модули	Знания и умения за ползване на основни инструменти и способности на работа с продукти, текстил, кожа, дървесина и метал	3	1 – 2	1,3
Оборудване и поддържане на оборудването	Знания и умения за различни начини на съхраняване и пренасяне на топлина	4	3 – 4	2 – 3
Отглеждане на растения и животни; грижи за себе си и другите	Знания и умения за технически средства и разлики в грижите за животни в естествена и изкуствена среда	6	1 – 3	1 – 3
УП по ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ за V клас				
Туризм (допълнително ядро)	Знания и умения за пребиваване в планината и ориентиране в непозната местност с компас и географска карта	1 – 2	1 – 4	1

Приложение 7: Списък на интервюираните

КОД	ИМЕ	ИНСТИТУЦИЯ	ГРУПА	ГРАД	Право за ползване на името
IV01	Милен Маринов	Други - Частна фирма/БАН	Други – частен предприемач, научен работник	София	ДА
IP02	Миланка Троева	СОУ “Любен Каравелов”, Варна	Начални учители (1 – 4 клас)	Варна	ДА
IP03	Татяна Иванова-Петрова	СОУ “Гео Милев”, Варна	Прогимназиални учители (5 – 8 клас)	Варна	ДА
IP04	Анна Стойкова	ОУ “Хаджи Димитър”, Варна	Прогимназиални учители (5 – 8 клас)	Варна	ДА
IG05	Цецка Вълкова	I СОУ “Пенчо Славейков” София	Гимназиални учители (9 – 12 клас)	София	ДА
IG06	Волга Нейкова	I СОУ “Пенчо Славейков”, София	Начални учители (1 – 4 клас)	София	НЕ
IL07	Юлияна Ганева	19 СОУ “Елин Пелин”	Начални учители (1 – 4 клас)	София	ДА
IL08	Райна Александрова	ОУ “Евлоги Георгиев”	Прогимназиални учители (5 – 8 клас)	Дупница	НЕ
IL09	Иванка Цонева	Детска градина “Лилия”, Столипиново	Директори на училища (детска градина)	Пловдив	ДА
IP10	Светлана Косева	ОУ “Черноризец Храбър”	Прогимназиални учители (5 – 8 клас)	Варна	ДА
IL11	Станка Вълкова	Частно ОУ “Дорис Тенеди”	Прогимназиални учители (5 – 8 клас)	София	НЕ
IL12	Д.П.И.	-	-	-	НЕ
IG13	Стоян Гошев	I СОУ “Пенчо Славейков”, София	Ученици 1-4- клас	София	ДА
IG14	Елица Арсова	I СОУ “Пенчо Славейков”, София	Ученици 5-8 клас	София	ДА
IR15	Нина Корольова	Езикова Гимназия Пловдив	Ученици 9-12 клас 18 год.	Пловдив	НЕ
IR16	Наталия Живкова	I Английска езиково гимназия	Ученици 9-12 клас	София	НЕ
IR17	Петя Иванова	Немска езикова гимназия “Гьоте”, Бургас	Ученици 9-12 клас	Бургас	ДА
IG18	Ваня Дончева	I СОУ “Пенчо Славейков”, София	Ученици 9-12 клас	София	ДА
IG19	Ива Грънчарова	СУ “св. Климент	Студенти -	София	ДА

		Охридски”, ФНПП	начална педагогика		
IR20	Маргарита Господинова	СУ “св. Климент Охридски”	Студенти - биология	София	ДА
IG21	Александър Даскалов	СУ “св. Климент Охридски”	Студенти - География	София	ДА
IP23	Красимир Коев	ИО на МОН	Експерти в ИО на МОН	Силистра	ДА
IP24	Йорданка Тенева	ИО на МОН	Експерти в ИО на МОН	Добрич	ДА
IL28	Невена Матеева	ДИУУ към СУ “св. Климент Охридски”, София	Преподаватели в ДПКУ/ДИУУ към ВУЗ	София	ДА
IL29	Нина Георгиева	ДИУУ към СУ “св. Климент Охридски”, София	Преподаватели в ДПКУ/ДИУУ към ВУЗ	София	НЕ
IL30	Ирина Колева	ДИУУ към СУ “св. Климент Охридски”, София	Преподаватели в ДПКУ/ДИУУ към ВУЗ	София	ДА
IP31	Рашка Христова	ДПКУ “Д-р Петър Берон”, Варна	Преподаватели в ДПКУ/ДИУУ към ВУЗ	Варна	ДА
IP32	Елена Ганчева	ДПКУ “Д-р Петър Берон”, Варна	Преподаватели в ДПКУ/ДИУУ към ВУЗ	Варна	ДА
IP33	Красимира Кърджилова	ДПКУ “Д-р Петър Берон”, Варна	Преподаватели в ДПКУ/ДИУУ към ВУЗ	Варна	ДА
IP34	Мара Торосова	ДПКУ “Д-р Петър Берон”, Варна	Преподаватели в ДПКУ/ДИУУ към ВУЗ	Варна	ДА
IG35	Диана Йорданова	МОН	Експерти в МОН	София	ДА
IG36	Иванка Николова	МОН	Експерти в МОН	София	ДА
IP38	Павлина Мандаджиева	ОУ “Стоян Михайловски”	Директори на училища	Варна	ДА
IG39	Петър Янков	БДЗП	НПО	София	ДА
IV41	Ася Добруджалиева	Община Кърджали	Други	Кърджали	НЕ
IG42	Цеко Цекулов	Община София/район Оборище	Представители на местната власт, свързани с образователния процес	София	НЕ
IG43	Илиана Мирчева	СУ “св. Климент Охридски”, ФНПП	Преподаватели във ВУЗ	София	НЕ
IG45	Пламен Патарчанов	СУ “св. Климент Охридски”, Геолого-географски факултет	Преподаватели във ВУЗ	София	ДА
IV46	Георги Кименов	СУ “Климент Охридски”, Факултет	Преподаватели във ВУЗ	София	ДА

		“Биология”			
IL47	Нели Иванова	СУ “св. Климент Охридски”, Факултет “Педагогика”	Преподаватели във ВУЗ	София	ДА
IR48	Камелия Стайкова	СУ “св. Климент Охридски”, Факултет “Биология”	Преподаватели във ВУЗ	София	ДА
IR49	Камелия Георгиева	ARD	Други	София	НЕ
IR50	Павел Пандърски	Екофорум “За Природата”	НПО	Пловдив	НЕ
IG51	Лидия Светозарова	I СОУ “Пенчо Славейков”, София	Прогимназиални учители (5 – 8 клас)	София	ДА
IG52	Росица Попова	I СОУ “Пенчо Славейков”, София	Прогимназиални учители (5 – 8 клас)	София	ДА
IP53	Боряна Севова	Технически колеж “Джон Атанасов”, Пловдив	Преподаватели във ВУЗ	Пловдив	ДА
IP54	Герасим Герасимов	ИО на МОН	Експерти в ИО на МОН Биология	Добрич	ДА
IL55	Свобода Бенева	ДИУУ към СУ “св. Климент Охридски”, София	Преподаватели в ДПКУ/ДИУУ към ВУЗ	София	ДА

Приложение 8: Брой учебни институции, преподаватели (учители) и учащи се за учебни години 1997/98 – 2000/2001 г.

	1997/1998	1998/1999	1999/2000	2000/2001
I. Общо				
1. Учебни институции	3889	3837	3790	3585
2. Преподаватели (учители)	110541	111729	113009	107355
3. Учащи се	1403892	1389513	1357068	1321952
II. Общобразователни училища, вкл. начални училища, основни училища, средни училища и прогимназии, гимназии и училища V – XIII клас	3137	3050	3011	2843
1. Училища в т.ч.:	3137	3050	3011	2843
1.1. Начални училища	492	-	438	-
1.2. Прогимназии	26	-	23	-
1.3. Основни училища	2014	-	1947	-
1.4. Гимназии, училища (V-XIII кл.) и СОУ (I-XII кл.)	605	-	603	-
2. Преподаватели (учители)	67659	66508	65885	63752
3. Ученици	924247	905783	887213	867354
III. Специални училища				
1. Училища	151	146	146	138
2. Преподаватели (учители)	2653	2560	2597	2268
3. Ученици	16547	16049	15984	16346
IV. Средно-професионални технически училища				
1. Училища	193	178	153	132
2. Преподаватели (учители)	4548	3999	3267	2935
3. Ученици	70895	62187	53512	47314
V. Техникуми, професионални гимназии и училища по изкуствата				
1. Училища	332	349	369	366
2. Преподаватели (учители)	13751	13893	14264	14779
3. Ученици	125492	127274	132240	138821

Приложение 9: Допълнителна информация за подготовката на педагогически кадри

Регистър на ВУЗ-ове с възможности за подготовка на педагогически кадри¹⁴

№	Висши училища	Филиал	Колеж
1.	Софийски университет “Св. Климент Охридски”	-	
2.	Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”		
2.1.	Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”	Кърджали	
2.2.	Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”	Смолян	
2.3.	Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”		Пазарджик
3.	Великотърновски университет “Св. св. Кирил и Методий”		
3.1.	Великотърновски университет “Св. св. Кирил и Методий”		Враца
3.2.	Великотърновски университет “Св. св. Кирил и Методий”		Плевен
4.	Шуменски университет “Еп. Константин Преславски”		
4.1.	Шуменски университет “Еп. Константин Преславски”		Добрич
5.	Югозападен университет “Неофит Рилски”- Благоевград		
6.	Русенски университет “Ангел Кънчев”		
6.1.	Русенски университет “Ангел Кънчев”	Силистра	
7.	Университет “Проф. Асен Златаров” – Бургас		
8.	Технически университет – София		пед.кол.- Дупница
9.	Технически университет – Варна		
10.	Тракийски университет – Стара Загора		

Регистър на основните специалности във ВУЗ с възможности за подготовка на педагогически кадри¹⁵

Шифър	Специалност	Образователно-квалификационни степени		
		Бак./маги ст.	Бакалавър	Колеж
1.	ОБРАЗОВАНИЕ			
1.1.	Педагогика			
1.1.1.	Педагогика	x		
1.1.2.	Предучилищна и начална педагогика	x		

¹⁴ Включените в регистъра ВУЗ-ове провеждат обучение по педагогически специалности по държавна поръчка. Таблицата не отразява данни за частни ВУЗ-ове.

¹⁵ За специалностите в т.6 на регистъра може да се придобие учителска квалификация след полагане на изпити по: Педагогика, Психология и Методика на обучението. Данните в таблицата са възприети по единен регистър на специалностите във ВУЗ (ЗВО).

1.1.3.	Начална училищна педагогика и чужд език		x	
1.1.6.	Предучилищна педагогика			x
1.1.7.	Предучилищна педагогика и чужд език		x	
1.1.8.	Начална училищна педагогика			x
1.2.	Педагогика на обучението по:			
1.2.4.	История и география		x	
1.2.6.	Физика и математика		x	
1.2.7.	Физика и химия		x	
1.2.8.	Биология и химия		x	
1.2.9.	География и биология		x	
6.	МАТЕМАТИКА И ЕСТЕСТВОЗНАНИЕ			
6.2.	Биология			
6.2.1.	Биология	x		
6.3.	Екология			
6.3.1.	Екология и опазване на околната среда	x		
6.4.	Химия			
6.4.1.	Химия	x		
6.6.	Физика			
6.6.1.	Физика	x		
6.8.	География			
6.8.1.	География	x		

Брой студенти – новоприети и завършили педагогически науки по области на образованието и професионални направления за учебната 1999/2000 г.

Области на образованието Професионални направления	Студенти		Новоприети		Завършили	
	Общо	Редовно обучение	Общо	Редовно обучение	Общо	Редовно обучение
Подготовка на учители педагогически науки	26639	15481	5208	3984	5594	2725
Педагогически науки	4037	1544	634	381	699	238
Предучилищна педагогика	667	370	143	143	389	109
Начална училищна педагогика	8552	4071	1509	1036	2063	894
Преподаване по общообразователни предмети	8808	6040	1806	1517	1508	798
Преподаване по общо-технически и специални предмети	4575	3456	1116	907	935	686

Приложение 10: Допълнителна информация за квалификацията на педагогическите кадри

Организацията и съдържанието на обучението за повишаване на квалификацията на педагогическите кадри е съобразена със:

- Закон за народната просвета;
- Закон за степента на образование, образователния минимум и учебния план;
- Държавните образователни изисквания за учебно съдържание;
- Наредба № 5/29.12.1996 г. на МОН за условията за повишаване квалификацията на педагогическите кадри от системата на народната просвета и за реда за придобиване на професионално-квалификационни степени (ПКС);
- Наредба за единните изисквания за придобиване на професионална квалификация “учител” (Постановление на Министерския съвет №162/17.04.1997 г.).

Приемът на участници в квалификационните форми се регламентира от:

- Наредба № 5 на МОН от 29.12.1996 г. за условията за повишаване квалификация на педагогическите кадри от системата за народната просвета и за реда за придобиване на професионално-квалификационни степени;
- Кодекс на труда, чл. 229; подготовка на Рамкови изисквания за система на квалификация на педагогическите кадри. Чрез този
- Правилници за организиране на дейността за повишаване квалификация на педагогическите кадри в ДПКУ/ДИУУ;
- Годишен план-график за квалификационните форми на ДПКУ/ДИУУ, одобрен от Министъра на образованието и науката.

Повишаването квалификацията на педагогическите кадри в настоящия момент е етап от непрекъснатата подготовка, в който чрез различни форми на следдипломно обучение се подпомага пълноценната професионална реализация (чл.2 Наредба №5/29.12.1996 г.). Основни организационни форми, които се използват за повишаване квалификацията са: комплексен курс, тематичен курс, инструктивен курс, професионално-педагогическа специализация, специализация в конкретната научна област, тренинг, семинар-практикум, проблемна група, конференция (чл.8, Наредба №5/29.12.1996 г.).

В съответствие с достигнатото равнище на своята професионална компетентност при професионалната си реализация педагогическите кадри могат да придобиват следните професионално-квалификационни степени (ПКС):

V ПКС – кандидатите защитават овладените професионални и педагогически умения за организация и осъществяване на образователния процес или специфични за длъжността си дейности; Процедура: устен изпит (интервю) по тема (от обявената програма), избрана на лотариен принцип;

IV ПКС – кандидатите представят уменията си за научно-педагогическа интерпретация на проблем, свързан с характера и спецификата на професионалната дейност и заеманата от тях педагогическа длъжност; Процедура: анонимен писмен изпит по изтеглена на лотариен принцип тема от предварително обявена програма;

III ПКС – кандидатите завършват педагогическа специализация. Процедура: защита на дипломна работа.

II ПКС – кандидатите представят писмена разработка по проблем от професионалната си дейност с диагностично изследване. Процедура: защита на писмена разработка.

I ПКС – кандидатите представят писмена разработка по тема с изследователски и иновационен характер; прилагат свои публикации по проблема на разработката. Процедура: защита на писмена разработка.

Приложение 11. Департамент за информация и усъвършенстване на учители, гр. София (ДИУУ)

През периода 1995-2000 г. ДИУУ съсредоточи усилията си върху стабилизиране на институцията като звено на СУ “св. Климент Охридски”. ДИУУ е специализиран за следдипломно обучение за повишаване на квалификацията на педагогическите кадри. Под управлението на ДИУУ попадат кабинетите с библиотеки на “Гьоте институт” и Британския съвет.

В дейността си като университетско звено департаментът се ръководи от следните нормативни документи: Закон за висшето образование, Закон за научните степени и звания, Правилник на СУ “св. Климент Охридски”, Временни правила за устройството и дейността на Департамента в СУ “св. Климент Охридски” (Протокол на Академичния съвет № 6 от 15.03.2000 г.). Във връзка с тези документи се наложи окрупняване на катедрите в ДИУУ. Всички катедри имат най-малко 7-членен състав и се ръководят от хабилитирани лица. Общо в ДИУУ, София работят около 75 преподаватели, предимно жени. Средната месечна нетна заплата е около 240 лв. Финансирането за всички дейности на ДИУУ е изцяло от СУ “св. Климент Охридски”. Цялостната дейност на ДИУУ се регулира от вътрешни правила за организиране на дейността за повишаване на квалификацията на педагогическите кадри в ДИУУ. През 1999-2000 г. за квалификационните форми по френски и английски език участниците се подбират чрез конкурс по документи и интервю, което допринесе да подобрата им мотивираност в учебната дейност.

Квалификационните форми по отношение на съдържанието и организацията са ориентирани към европейските измерения на следдипломното обучение:

- международно сътрудничество на европейски образователни институции, които провеждат обучение за повишаване квалификацията на педагогическите кадри чрез двустранни и многостранни педагогически проекти;
- въвеждане в обучението на новите информационни, комуникационни и образователни технологии;
- практическа насоченост на обучението;
- очертаване аспектите на ПЗО и гражданското образование;
- формиране на межкултурна образованост и съзнание за принадлежност към европейската общност, за общоевропейска значимост на националните природни и културни ценности;
- подпомагане на учителя за осъзнаване и реализация на новата му роля като партньор на учениците в организацията на училищния образователен процес.

Таблица: Справка за проведените квалификационни форми в ДИУУ, София

Краткосрочни квалификационни форми							Дългосрочни квалификационни форми			
в ДИУУ			в общини		общ брой		специализации		Курсове за учителска правоспособност	
Учебна година	Брой курсове	Брой курсисти	Брой курсове	Брой курсисти	Курсове	Курсисти	Брой специализации	Брой курсисти	Брой курсове	Брой курсисти
1996/97	239	4978	203	4316	443	9294	36	895	5	109
1997/98	227	4378	473	4091	700	8469	1	34	5	103
1998/99	238	4971	174	3680	412	8651	1	22	5	94
1999/2000	247	4682	229	4605	476	9287	4	4	-	-
План 2000/2001	238	4700	272	5210	510	9910	2	27	1	23

Както се вижда от таблицата краткосрочните квалификационни форми в ДИУУ остават сравнително непроменени като брой през последните 5 години. Тези форми, провеждани в общините, обаче нарастват, както и участниците в тях. Тази тенденция сочи предпочитанието на учителите да бъдат обучавани на място. Дългосрочните квалификационни форми силно намаляват.

Въпросите, свързани с ПЗО са отразени много широко в квалификационния процес в ДИУУ.

Таблица: Разпределение на квалификационните форми с ПЗО съдържание.

Учебни години	Брой квалификационни форми по ПЗО	Общ брой курсове	% квалификационни форми по ПЗО	Курсисти
1996/97	40	443	11%	9294
1997/98	70	700	10%	8469
1998/99	40	412	11%	8651
1999/2000	48	476	11,2%	9287
2000/2001	100	510	20%	9910

Тук са включени квалификационни форми по ПЗО и квалификационни форми с един или повече модули по ПЗО. Може да се твърди, че в 50% от квалификационните форми се разработват отделни проблеми по природозащита по време на преподаване на учебното съдържание по конкретната специфика на курса.

Най-голям процент ПЗО има в квалификационните форми по специалностите: предучилищно образование, начално образование, биология, химия, география, физика, история, филологии, изобразително изкуство.

Таблица: Съгласно Наредба № 5/29.12.1996 г. на МОН са защитили ПКС, както следва:

УЧЕБНА ГОДИНА	КВАЛИФИКАЦИОННА СТЕПЕН						
	II КЛАС- КВАЛИФИКАЦИЯ	I КЛАС- КВАЛИФИКАЦИЯ	V ПКС	IV ПКС	III ПКС	II ПКС	I ПКС
1995/96	259	208					
1996/97	419	272					
1997/98			386		944	107	10
1998/99			328			452	10
1999/2000			510	147	194	501	47

Придобити ПКС по теми на природозащитното образование за отчетния период, включително и 2001 г. са както следва:

- * за III ПКС 25 бр.
- * за II ПКС 66 бр.
- * за I ПКС 20 бр.

Сравнението с горната таблица показва, че най-голям интерес към ПЗО проявяват учителите, защитаващи I ПКС. Трябва да се отбележи, че тази степен е най-трудна и към нея се ориентират по-малък брой учители – само най-изявените. Броят на разработките на ПЗО тематика за III ПКС за учебната година 2000/2001 е около 50, но това са само подготвени работи, на които предстои защита.

Научната дейност на ДИУУ е съсредоточена върху професионални проблеми на учителския труд, които са значими за успешна професионална реализация на учителя и за неговото професионално развитие. Съдържанието на научната дейност обхваща следните направления:

- **преки научни изследвания**
иновации в педагогическата практика
педагогически експеримент
- **косвени изследвания** – разработване на образователни програми за средното училище, на концепции, прогнози, идейни проекти. Тук се включват учебните програми по ПЗО, разработени за Националните паркове “Рила” и “Централен Балкан”.
- **разработване на методики за обучение.** Тук се включват сборниците с методически разработки на Националните паркове “Рила” и “Централен Балкан”
- **приложно-внедрителска дейност** – включват се курсовете по общини от регионите на двата Парка
- **научно ръководство на педагогически изследвания** – педагогически изследвания в областта на природозащитата в общини с природни забележителности
- **организиране на научни конференции и семинари** – предстои организирането на научна конференция по ПЗО през октомври 2001 г., предхождана от семинари в регионите на трите Национални парка
- **публикации в научния печат** - сп. “Образование и квалификация” на университетското издателство.

Таблица: Публикации на преподаватели в ДИУУ, София

Катедра	Монографии книги	Статии студии	Учебници	Учебни помагала
Хуманитарни дисциплини и гражданско образование – методика на обучението	1	67	16	46
Природоматематически и технологични дисциплини - методика на обучението	11	68	7	48
Предучилищно и начално образование	9	33	16	31
Педагогика, психология и управление на образованието	7	85	2	4
Всичко:	28	253	41	129

Из между темите на изследвания важно място е отредено на темата “Образование за околна среда”, в която участват 7 хабилитирани преподаватели и един главен асистент с 59 елитни учители от страната. Тук се включват разработените по GEF “Проект за биологичното разнообразие в България” 7 сборника със заглавие “Програма и сборник от методически разработки за урочни и извънурочни дейности за природозащитно обучение”.

Приоритетни направления в изследователската дейност за следващите години са:

- нови учебни технологии в обучението за повишаване квалификацията на педагогическите кадри
- повишаване качеството на учебния процес в средното училище
- оценяване на резултатите от обучението

Ориентацията е към участие в международни проекти по програмите на Европейския съюз, в конкурси за проекти, обявени от СУ и други институции.

Приложение 12. Департамент за повишаване квалификацията на учителите “Д-р Петър Берон” – Варна (ДПКУ)

ДПКУ, Варна осъществява преподавателска дейност за осигуряване на непрекъснато професионално развитие на педагогическите кадри в системата на средното образование; за въвеждане на нова учебна документация на МОН; за усвояване на иновационни практики; за информационно осигуряване, обобщаване и мултиплициране на педагогически опит. Учебният план на ДПКУ – Варна е съобразен със Закона за висшето образование (ЗВО), ЗНП, ЗСОМУП, Наредба № 5/29.12.1996 г. за условията за повишаване квалификацията на педагогическите кадри в системата на народната просвета. Екипът на ДПКУ, Варна се състои от около 40 преподаватели. Средната месечна нетна заплата е около 240 лв.. Неговата основна дейност е провеждане на курсове за квалификация на педагогически кадри. Той също така управлява няколко “центъра”, сред които 4 езикови центъра, младежки център по нови информационни технологии за франкофони, център за образование на деца билингви от ромски произход, център за информационни ресурси и център за качество на образованието. Около 60% от финансирането на ДПКУ, Варна се осигурява от МОН. За периода 1997/98 – 2000 г. в ДПКУ “Д-р П. Берон” – гр. Варна са проведени следните квалификационни форми:

Таблица 9

Справка за проведени квалификационни форми и участие на педагогическите кадри по специалности

№	Учебни години Специалности в катедрите	1997/98 г.		1998/99 г.		1999/2000 г.		Общо	
		Брой курса	Брой курсисти	Брой курса	Брой курсисти	Брой курса	Брой курсисти	Брой курса	Брой курсисти
1.	Педагогика	24	394	22	357	-	-	46	791
2.	Психология	10	150	4	57	-	-	14	207
3.	Управление на образованието	-	-	-	-	6	78	6	78
4.	Обща педагогика и психология	-	-	-	-	19	306	19	306
5.	Предучилищна педагогика	20	473	16	302	20	323	56	1 098
6.	Начална училищна педагогика	38	682	35	500	20	272	93	1 454
7.	Физическо възпитание и спорт	17	347	18	327	14	184	49	858
8.	Български език и литература	23	401	22	334	30	471	75	1 206
9.	Английски език	15	239	11	194	12	223	38	656
10.	Немски език	12	173	8	124	12	129	32	432
11.	Френски език	10	123	10	153	11	123	31	399
12.	Руски език	14	241	7	133	12	169	23	543
13.	История, Философия, социология, културология	34	469	21	313	19	205	74	987
14.	Музика	40	509	24	448	26	362	90	1 319
15.	Изобразително изкуство	13	245	11	148	18	199	42	552
16.	Математика	14	198	15	364	12	180	41	742
17.	Информатика	16	146	12	127	10	111	38	384
18.	Физика	25	240	14	191	19	193	58	624
19.	Химия	11	112	8	86	9	131	28	329
20.	Биология	35	467	19	334	24	351	78	1 152
21.	География	11	172	7	83	8	124	26	379
22.	Труд и техника, технологии	8	128	10	142	10	129	28	399
	ОБЩО	390	5909	294	4757	311	4263	995	14929

Проблемно-тематичното съдържание на квалификационните форми обхваща широк кръг въпроси като: актуални образователни стратегии, управление и информационно осигуряване на образователния процес, интердисциплинарни подходи, диагностика и оценка на резултати и др. Въпросите за ПЗО намират определено място в квалификационните форми на различни специалности и катедри в учебния план на ДПКУ – Варна. Преобладаващо значение ПЗО има в учебните програми на специалностите: физика, химия, биология, география, предучилищна и начална педагогика (модули, образователни проблеми, теми). Проблеми на ПЗО са включени в учебни програми на други специалности – управление на образованието; изобразително изкуство; чужди езици; труд, техника и технологии и други, като възможности за междупредметни връзки и като проблеми с интердисциплинарен характер. Квалификационните форми с ПЗО съдържание представляват 9% от общия брой квалификационни форми за наблюдавания период.

Таблица: Разпределение на квалификационни форми с ПЗО съдържание.

Учебни години	1998/99 г.	1999/2000 г	2000/2001 г	Общо
Брой на квалификационни форми, отнасящи се до ПЗО	27	26	23	76
Общ брой квалиф. форми	294	311	няма данни	

Процентно съдържанието на образователни проблеми, свързани с ПЗО в учебните програми на квалификационните форми е определено като съотношение на този вид проблеми/теми в брой часа към останалите проблеми/теми в учебните програми. Данните в таблицата по-долу са определени на основание учебни програми и разписания за всички квалификационни форми в ДПКУ - Варна през наблюдавания период.

Таблица: Разпределение на ПЗО съдържание в учебните програми/разписания на квалификационните форми

Учебна година	Съдържание на образователни проблеми за ПЗО в квалификационните форми				
	повече от 75%	от 50 до 75%	от 25 до 50%	по-малко от 25%	общо
1998/99	4	4	3	16	27
1999/2000	6	2	6	12	26
2000/2001 г.	4	0	2	17	23
Всичко:	14	6	9	45	66

Анализът на данните от таблици 9, 10 и 11 показват, че броят на квалификационните форми отнасящи се до ПЗО е около 9% от общия брой на квалификационни форми в учебния план. В тях преобладава броят на квалификационни форми със съдържание на ПЗО до 25% от учебното съдържание на програмата. Този вид квалификационни форми представлява 70% от включените в таблицата общ брой.

В процедурите за придобиване на ПКС в ДПКУ – Варна са представени писмени разработки за II и I професионално-квалификационни степени по Наредба №5 с ПЗО съдържание. В наблюдавания период се наблюдава тенденция на увеличаване интереса на учителите към проблемите на ПЗО и наличие на професионална подготовка за провеждане на диагностично изследване. Разпределението на представените писмени разработки за придобиване на ПКС с диагностично изследване по проблеми на ПЗО е следното:

Таблица: Защитени писмени разработки в ДПКУ, Варна

Учебни години	1997/98 г.	1998/1999 г.	1999/2000 г.	Общо
Брой защитени писмени разработки за II и I ПКС, отнасящите се до ПЗО	7	6	31	44
Общ брой защитени писмени разработки за II и I ПКС	164	252	368	784

Като тенденция в ДПКУ – Варна все повече се утвърждават квалификационни форми за работа в проблемни групи за осъществяване на междупредметни връзки, диагностика и оценка на интегрални знания и практически умения. Резултатите от квалификацията се предоставят за анализи и прогнози. Те способстват за утвърждаване професионалната подготовка и квалификация на учителите в условията на образователни промени.

Публикации на преподаватели в ДПКУ “Д-р Петър Берон” гр. Варна

Катедра	Монографии книги	Статии студии	Учебници	Учебни помагала
Педагогика и психология	21	115	5	12
Хуманитарни дисциплини	17	300	14	21
Природо-математически и технологични дисциплини	1	117	2	40
Общо	39	532	21	73

Забележка: Данните в таблицата отразяват публикации на преподавателите в ДПКУ – Варна до 2000 г. Пълен списък на публикациите се съхранява в библиотеката на ДПКУ

Приложение 13: Формат на ДООИ за УС

ДЪРЖАВНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ			
КУЛТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛНА ОБЛАСТ:			
УЧЕБНИ ПРЕДМЕТИ:			
I.	ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА КУЛТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ОБЛАСТ		
II.	СПЕЦИФИКА НА УЧЕБНИТЕ ПРЕДМЕТИ ОТ КУЛТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ОБЛАСТ, ВРЪЗКИ И ЗАВИСИМОСТИ МЕЖДУ ТЯХ		
III.	ТЕМИ, ПОНЯТИЯ И ПРОБЛЕМИ С ИНТЕГРАЛЕН И МЕЖДУДИСЦИПЛИНАРЕН ХАРАКТЕР		
У Ч Е Б Е Н П Р Е Д М Е Т			
СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ: ОСНОВНА		СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ: СРЕДНА	
ЕТАП: НАЧАЛЕН/ПРОГИМНАЗИАЛЕН		ЕТАП: ГИМНАЗИЯ	
	ЯДРА НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ	СТАНДАРТИ Знания, умения, отношения (в края на IV-VIII клас)	СТАНДАРТИ Знания, умения, отношения (в края на XII клас)
	Първо	1. 2. 3.	Първо равнище: 1. 2. Второ равнище: 1. 2.
	Второ	1. 2. 3.	Първо равнище: 1. 2. Второ равнище: 1. 2.

Приложение 14: Формат на учебните програми

УЧЕБНА ПРОГРАМА					
ПО /УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ/ ЗА клас					
I. ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНА ПРОГРАМА					
II. ЦЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДМЕТА ЗА СЪОТВЕТНИЯ КЛАС/РАВНИЩЕ					
III. ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДМЕТА ЗА СЪОТВЕТНИЯ КЛАС/НИВО					
IV. УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ					
1	2	3	4	5	6
Ядра на учебното съдържание	Очаквани резултати на ниво учебна програма	Очаквани резултати по учебни проблеми (теми)	Нови понятия (по теми или проблеми на учебното съдържание)	Контекст и дейности (за цялото ядро и/или за цялата програма)	Възможности за междупредметни връзки
По ред и наименование Ядро ≠ х:	Стандарт № Очаквани резултати ≠ 1 Очаквани резултати ≠ 2	1. Тема 1: Очакван резултат ≠ 1 Очаквани резултати ≠ 2	За всяка тема/проблем 1. 2.	На учениците трябва да се даде възможност да: 1. 2.	От междупредметен характер
Ядро ≠ у:
V. ОЦЕНКА НА РЕЗУЛТАТИ – СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ И ФОРМИ					
VI. МЕТОДИЧЕСКИ УКАЗАНИЯ ПО ПРИЛАГАНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА					

Приложение 15: Резултати от консултативния семинар от 16 октомври, 2001 г.

1. Докладът е пълен и изчерпателен.
2. Докладът подчертава, че трябва да се повиши качеството на ПЗО паралелно на развитието на реформата в образованието.
3. Изборът на SWOT анализа е много добър. По този начин ясно се очертават проблемите. Силните и слабите страни също така показват, къде трябва да се провежда превантивна работа.
4. Много е добре, че ПЗО се разглежда във всички КОО. Учителите се затрудняват да направят това.
5. Добре е, че докладът разглежда всички учители – не само учителите по биология.
6. От доклада става ясно, че е необходимо да се осигури допълнително обучение на учителите, за да могат да провеждат ПЗО, тъй като ПЗО е интердисциплинарен проблем. Учителите по биология също имат нужда от осъвременяване на знанията. Интернет все още не осигурява информация за всички.
7. Учителите трябва да бъдат мотивирани да преподават ПЗО чрез осигуряване на материали, възможности за провеждане на дейности, награда за най-добър ученически проект, подкрепа за реализацията на природозащитни мерки предложени от учители, преподаване на ПЗО в университетите и в курсовете за квалификация и т.н. /не толкова допълнително заплащане/
8. Учителите трябва да развият набор от нови умения поради реформата. Сега те трябва да разработват програми за ЗИП, СИП, извънкласни дейности, докато преди всички програми им се предоставяха.
9. Учителите трябва да бъдат обучени да работят в екип и да използват нови методи за преподаване.
10. Трябва да се засилят връзките между учителите в една КОО както и между учителите в различни КОО. Училищата трябва да се отворят към външните организации.
11. Докладът разглежда ПЗО в система. Това е много положително. До сега /а изглежда и все още/ ПЗО е много спорадично. В този смисъл е много важен направения анализ на ДООИ за УС.
12. Интервюираните представляват широк кръг от хора въввлечени в ПЗО. Макар 48 интервюта да не са много на практика те са достатъчни, за да се изведат основните характеристики.
13. Много е важно да се подчертае интегралния характер на ПЗО. Това означава, че училищата трябва да започнат да формират екипи за тази цел.
14. Информация за ПЗО трябва да се разпространи много широко, иначе докладът пак ще достигне само до ограничен кръг от хора.
15. Добре е, че ПЗО е прието като част от образованието по околна среда и устойчиво развитие.
16. Както се подчертава в доклада най-важните потребности са материали за учители и ученици и финансови средства.
17. Квалификацията на учители трябва да се финансира.
18. Природозащитата трябва да се популяризира широко чрез кампания /това не е свързано с училищното образование/.
19. Някои от препоръките касаят дейности, които вече се изпълняват в някои пилотни региони. Този опит трябва да се използва в понататъшните действия.
20. Препоръките предлагат една доста централизирана система за бъдеща работа, докато реформата се стреми към децентрализация. МОН е отбелязано почти навсякъде. Възможностите на местните власти трябва да се повишат, за да поемат част от работата на МОН. По този начин ще се осигури ПЗО да е по-тясно свързано с местните условия.

